

T.C.
BAŞBAKANLIK
SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği

Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi

Hazırlayan
Semiha BOYBEK

Tez Danışmanı
Huriye SEVEN

Ankara
Mayıs 2009

Baskı Tarihi: 31 Ağustos 2010

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Tablo Dizini.....	8
Özet	9
Abstract	11
Giriş.....	13
1. Çalışmanın Konusu	16
2. Çalışmanın Amacı.....	16
3. Çalışmanın Varsayımları	17
4. Çalışmanın Önemi	17
5. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları ile Yöntem ve Teknikleri	17

Birinci Bölüm

Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele

Yöntemlerinden Sosyal Yardım Olgusu	19
1.1.YOKSULLUK OLGUSU.....	19
1.1.1. Yoksulluk Nedir	20
1.1.2.Yoksulluk Tanımları	23
1.1.2.1.Mutlak Yoksulluk - Göreli Yoksulluk.....	23
1.1.2.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk	25
1.1.2.3.Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk	26
1.1.2.4.Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk	27
1.2.ÇOCUK YOKSULLUĞU OLGUSU.....	28
1.2.1. Çocuk Yoksulluğuna Genel Bir Bakış	28
1.2.2. Ailenin Yoksulluğu ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	29
1.2.3.Temel Haklar Bağlamında Çocuk Yoksulluğu	32
1.3. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SOSYAL YARDIM UYGULAMASI	32
1.3.1.Sosyal Yardım Olgusu ve Tanımı	34
1.3.2. Sosyal Yardım Türleri.....	36

1.3.3. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet Açısından Sosyal Yardım Uygulamaları	37
1.3.3.1.Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım İlişkisi	38
1.3.3.2.Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım İlişkisi	39
1.4.Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Uygulamaları.....	40
1.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü	41
1.4.1.1.SYDGM Tarafından Yürütülen Program ve Faaliyetler.....	42
1.4.1.1.1. Sosyal Yardım Programları	42
1.4.1.1.1.1. Aile Yardımları	43
1.4.1.1.1.2. Eğitim Yardımları	43
1.4.1.1.1.3. Sağlık Yardımları	45
1.4.1.1.1.4. Özürlülere yönelik yardımlar	46
1.4.1.1.1.5. Özel Amaçlı Yardımlar	46
1.4.1.1.1.6. Proje Destekleri.....	47
1.4.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	48
1.4.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü	49
1.4.4.Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü.....	50
1.4.5.Sağlık Bakanlığı.....	51
1.4.6.Belediyeler.....	51

İkinci Bölüm

Çocuk İşçiliği Olgusu	55
-----------------------------	----

2.1.GEÇİNME STRATEJİSİ OLARAK

ÇOCUK EMEĞİ KULLANIMI.....	57
-----------------------------------	-----------

2.1.1.Çocuk Kavramı.....	58
--------------------------	----

2.1.1.1.Ulusal ve Uluslararası Mevzuata

Göre Çocuk Tanımı.....	58
-------------------------------	-----------

2.1.1.2.Çocukluk Dönemi	61
-------------------------------	----

2.1.1.3.Çocukların Çalışması ve Çocuk İşçiliği Kavramları	62
---	----

2.2.ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN ÇALIŞMA BİÇİMLERİ	64
---	----

2.2.1.Çocukların İstihdam Edildiği Sektörler	67
--	----

2.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları.....	68
2.3.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ	70
2.3.1.Yoksulluk ve Az-gelişmişlik.....	71
2.3.2. Eğitimle İlgili Nedenler.....	72
2.3.3. Geleneksel Bakış Açısı.....	74
2.3.4. İşverenlerin Çocuk İşgücüne Olan Talebi	76
2.3.5. Çocuk İşçiliği Mevzuatının Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması.....	77
2.4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	78
2.4.1.Sanayi Devrimi ve Çocuk İşçiliği.....	79
2.4.2.Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yakın Tarihi	83
2.5.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BOYUTU	85
2.5.1.Dünyada Çocuk İşçiliğinin Boyutu	85
2.5.2.Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutu	89
2.6.ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ MEVZUAT	95
2.6.1.Çocuk İşçiliği İle İlgili Ulusal Mevzuat.....	95
2.6.2.Çocuk İşçiliği İle İlgili Uluslararası Mevzuat.....	98
2.6.2.1.Çocuk Hakları Sözleşmesi	99
2.6.2.2.İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme	100
2.6.2.3.En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi	100

Üçüncü Bölüm

Araştırmanın Bulguları	103
------------------------------	-----

3.1. DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK BİLGİLER.....	103
---	-----

3.1.1.Yaş-Cinsiyet	103
--------------------------	-----

3.1.2.Eğitim Durumu	105
---------------------------	-----

3.1.3.Çalışma Durumu.....	106
---------------------------	-----

3.1.4.Hane Büyüklüğü	108
----------------------------	-----

3.2. SOSYAL YARDIMLAR VE YARARLANICILARINA	
--	--

İLİŞKİN BİLGİLER.....	108
-----------------------	-----

3.2.1.Keçiören SYDV Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların Dağılımı	109
3.2.2.Keçiören SYDV Dışında Yapılan Sosyal Yardımların Dağılımı	110
3.3.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE BAKIŞ AÇISI	112
3.3.1.Çocuk İşçiliğine Bakış Açısı.....	112
3.3.2.Hanede Bulunan Çocuk İşçiler	115
3.3.3. Sosyal Yardım ve Çocuk İşçiliği Bağlantısına Bakış Açısı	116
Dördüncü Bölüm	
Genel Değerlendirme ve Sonuç	121
Kaynakça.....	126
Ek.....	141

Kısaltmalar

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

ILO: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

SYDGM: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: United Nations Development Programme

(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNICEF: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)

Tablo Dizini

1. Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri	90
2. Çalışan Çocukların Kır - Kent Ayrımı Dağılımı	91
3. Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı	91
4. Çalışan Çocukların Ücret Açısından Dağılımı	92
5. Çalışan Çocukların Cinsiyet Dağılımı	92
6. Çalışan Çocuklara İlişkin 2006 Yılı Verileri	93
7. Çalışan Çocukların Faaliyet Alanları Dağılımı (2006)	93
8. Çalışan Çocukların Ücret Açısından Dağılımı (2006)	94
9. Görüşülen Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı	104
10. Görüşülen Kişilerin Yaşa Göre Dağılımı.....	104
11. Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	105
12. Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Yaşa Göre Dağılımı.....	105
13. Görüşülen Kişilerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	105
14. Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	106
15. Görüşülen Kişilerin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı.....	107
16. Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı	107
17. Hanede Çalışan Kişi Sayısına Göre Dağılım	108
18. Hane Büyüklüğüne Göre Dağılımı	108
19. Keçiören SYDV' den Sosyal Yardım Alanların Yardım Türüne Göre Dağılımı	109
20. Keçiören SYDV ile Keçiören SYDV Dışında Sosyal Yardım Alanların Dağılımı.....	110
21. Keçiören SYDV Dışında Sosyal Yardım Alanların Yardım Alınan Yere Göre Dağılımı	111
22. Görüşülen Kişilerin Çocuk İşçiliğinin Nedenlerine Bakış Açısı	113
23. Görüşülen Kişilerin Çocuk İşçiliğine Bakış Açısı	114
24. Sosyal Yardım ve Çocuk İşçiliği Bağlantısı	116
25. Sosyal Yardımlardan Önce Çalıştırılan Çocuk İşçi Sayısı	116
26. Görüşülen Kişilerin 15 Yaş ve Altı Yaşlardayken Çalışma Durumu	117

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de yoksullukla mücadele kapsamındaki sosyal yardım uygulamaları ile çocuk işçiliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde yoksulluk kavramı ve çalışmanın odak noktalarından biri olan sosyal yardım olgusu ele alınmıştır. İkinci bölümde, çocuk işçiliği kavramı tarihsel ve kavramsal bir bakışla değerlendirilmiş ve bu bağlamda kuramsal çerçeve tamamlanmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın bulguları analiz edilerek yorumlanmıştır. Son bölümde ise araştırma bulguları değerlendirilmiş ve çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olarak gösterilen yoksulluk boyutu ve yoksullukla mücadeleye ilişkin öneriler belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Sosyal Yardım, Çocuk İşçiliği.

ABSTRACT

In this study, the affair between social assistance in fighting against poverty in Turkey and child labour have examined. In the first chapter of this study, poverty and social assistance as the key aspect of the study have been discussed. In the second part, child labour has been evaluated in a conceptual and historical perspective and then conceptual framework has been completed. In the third part, data sources have been presented. In the final chapter, data sources of the study have been evaluated and suggestions have been expressed concerning poverty as the most important reason of the child labour and struggle with poverty.

Key Words: Poverty, Child Poverty, Social Assistance, Child Labour.

GİRİŞ

Yoksulluk fiziki ve sosyal anlamda kişilerin asgari yaşam standardına sahip olamaması durumunu ifade etmekte ve aynı zamanda sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin hem anlam hem de kapsam bakımından daralmakta olduğuna vurgu yapmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte kendini daha çok hissettiren ve bütün toplumların ortak sorunu olan yoksulluk, ekonomik sonuçlarının ötesinde, önemli sosyal ve politik sonuçları da olan çok boyutlu bir kavram olarak, belirli toplumsal grupları vuran bir sorun haline gelmekte ve yoksulluğun hedef aldığı en önemli kitleyi kadınlar ve çocuklar meydana getirmektedir.

Aile yaşamını ve doğal olarak çocukluğu etkileyen yoksulluk; çocukluk dönemini somut bir şekilde tehdit ederek, en başta çocuğun yaşama hakkı olmak üzere gelişme, koruma, katılım, sağlık, beslenme, eğitim gibi temel haklardan yoksun kalmasına neden olmakta ve çocukların ruhsal, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yoksulların genellikle eğitimsiz ya da eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle niteliksiz işgücü olarak kabul görmeleri yoksunluklarını pekiştirmektedir. Düzenli ve sürdürülebilir gelirden yoksun ailelerde, aile fertlerinin işgücü önemli bir kaynak oluşturmakta, kadınlardan ve çocuklardan iş yaşamında yer almaları beklenmektedir.

Ailenin genel itibarıyla eğitim seviyesinin düşük oluşu, çocukların eğitime verilmesi gereken önem derecesini düşürmekte, eğitimin maliyeti ve eğitim sonrası yaşanan işsizlik süreci bu durumu haklıymış gibi göstermekte ve okul hayatından uzaklaştırılan çocuklar eğitimsiz bireyler olarak yetişerek, düşük gelir ve yoksullukla ifadelendirilen ve düşük eğitimli, niteliksiz ve işe giriş çıkışın kolay olduğu işlere karşılık gelen enformel sektörün işçileri ya da işçi adayları haline gelmektedir.

Ailenin yoksulluğuna dahil olan çocuk yoksulluğu sorunu, toplumda okul-

dan ve aileden kopan çocuklar, sokak çocukları ve çocuklardan kaynaklanan şiddet olayları, çocuk işçiliği, çocuk fuhuşu, suça yönelen çocuklar, kurum bakımına ihtiyaç duyan ve özürlü çocuk sayısındaki artış şeklinde kendini göstermektedir.

Çocukların erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaları anlamına gelen çocuk emeği kullanımı toplumsal bir sorun olarak uzun yıllardır gündemi işgal etmektedir. Genelinde insan hakları özelinde ise çocuk hakları sorunu olan çocuk işçiliği, yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de görülmekte ve çocukların maddi kazanç ya da meslek öğrenmek amacıyla çalışma yaşamında yer alması fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, bir ülkenin en önemli sermayesi olan beşeri sermayeyi tahrip etmektedir.

Çocukların çalışma yaşamında yer almasının birçok nedeni bulunmakta ancak, çıkış noktası göz önüne alındığında, toplumda yaşanan genel yoksulluğun ve sonuçlarının, çocuk emeğinin bir geçinme stratejisi olarak görülmesine neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Aile çocuğun çalışmasını gelecekteki geçimini sağlayacak meslek edinmenin de yolu olarak görerek çocuk işçiliğini rasyonelleştirmekte, çocuk çalışma hayatı nedeniyle yoksulluğun kuşaklararası transferinin engellenmesinde birincil öneme sahip olan eğitimden uzak kalmakta, enformel sektör ve rekabet ortamı işvereni ucuz ve uysal işgücü anlamına gelen çocuk işçileri istihdam etmeye yöneltmektedir.

Çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak için ekonomik faaliyette bulunması, çocukları buna iten ortamın yani yoksulluğun yayılmasına yol açmakta ve bu çerçevede yoksulluk ve çocuk işçiliği arasında kısır bir döngü oluşmaktadır.

Yoksulluk toplumsal dengeyi olumsuz yönde etkilemekte ve yalnızca ulusal anlamda değil uluslararası arenada da çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Yoksulluk sorunu, maddi ve sosyal boyutu ile birçok disiplinin konusu haline gelmiş bu da beraberinde yoksullukla mücadelenin bütüncül bir bakış açısı ile sistemli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olarak, insani yoksunluğun oluşmadığı ideal bir ortam yaratma faaliyetlerini ifade eden “sosyal yardım” görülmektedir. Bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı olan sosyal yardımların amacı, sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişileri durumlarına ve özelliklerine göre, en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirerek muhtaçlıktan kurtarmaktır.

Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları dağınık bir yapı göstermektedir. Sosyal yardım uygulamalarına ilişkin mevzuat dahilinde bir çok kamu kurum/kuruluşu sosyal yardım alanında görevlendirilmiş olup; bu çerçevede kendi muhtaçlık kriterleri ve uygulama esasları doğrultusunda sosyal yardım ve hizmet sunmaktadır.

Sonuç itibariyle yoksulluğun azaltılması toplumun geneli için fayda sağlayacağından yoksullukla mücadele ve bu bağlamda sosyal yardım uygulamaları son derece önem arz etmektedir. Çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yoksullukla mücadele aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadele anlamına da gelmektedir.

Yoksulluk, çocuk yoksulluğu, sosyal yardım ve çocuk işçiliğini ele alan ve bu kapsamda, sosyal yardım uygulamaları ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde farklı yaklaşımlar ışığında yoksulluk kavramı, temelinde erişkin yoksulluğu yatan çocuk yoksulluğu ve çalışmanın odak noktalarından biri olan sosyal yardım olgusu ile Türkiye’de sosyal yardım uygulaması yürüten kurum ve kuruluşlar ele alınmıştır. İkinci bölümde, geçiş stratejisi olarak çocuk emeği kullanımı, çocuk ve çocuk işçi kavramları, çocuk işçiliğinin nedenleri, tarihi ve boyutu hakkında bilgi verilmiş, böylece çocuk işçiliği kavramı tarihsel ve kavramsal bir bakışla değerlendirilerek kuramsal çerçeve tamamlanmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın bulguları analiz edilerek yorumlanmıştır. Son bölümde ise araştırma bulguları değerlendirilmiş ve çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olarak gösterilen yoksulluk boyutu ve mücadelesine ilişkin öneriler belirtilmiştir.

1. Çalışmanın Konusu

Genel tanımıyla temel gereksinimlerin karşılanamaması olarak belirtilen yoksulluk, çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Çocukların çalışma yaşamına katılmaları kendi seçimleri olmamakla birlikte, ailelerin yoksulluğu, eğitimsizliği gibi temel sorunlar çocukları çalışma yaşamına itmekte ve erken yaşlarda işgücü piyasasında yer alan çocukların fiziksel, ruhsal, sosyal anlamda gelişimleri sektöre uğramaktadır.

Eğitim ile kişinin yetişkinlik yıllarındaki sosyo-ekonomik statüsü arasında doğrudan bir ilişki bulunmakta ancak, iş yaşamından dolayı eğitimden kopan çocuklar bu fırsattan mahrum bir şekilde büyümektedirler. Söz konusu durum yukarıda da belirtildiği üzere yoksullukla çocuk işçiliği arasındaki kısır döngüyü beslemektedir.

Çalışmanın konusu sosyal yardım uygulamaları ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında ilgili yazın ve elde edilen alan verileri doğrultusunda, yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olan sosyal yardım uygulamalarının çocuk işçiliğinin azaltılmasındaki rolüne dair önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

2. Çalışmanın Amacı

Çocuk işçiliği acil çözüm bekleyen sorunlardan biri olarak önemini korumaktadır. Yoksulluk ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki karşılıklı sebep-sonuç ilişkisi olarak nitelendirilmektedir.

Konunun bu açıdan değerlendirilmesi yoksullukla mücadele yöntemi olan sosyal yardım uygulamalarının çocuk işçiliğini de ortadan kaldırmaya yönelik yapılandırılması yönünden aydınlatıcı olacaktır. Çalışma kapsamında örneklemeden evrene yönelik istatistiksel genelleme değil kavramsal genelleme yapılacaktır.

3. Çalışmanın Varsayımları

Araştırma üç temel varsayıma dayandırılmış olup; bu temel varsayımlar aşağıda yer almaktadır:

- 1) Çocuk işçiliğinin en önemli nedeni yoksulluktur.
- 2) Yoksullukla mücadele kapsamında bir sosyal politika aracı olan sosyal yardım uygulamaları çocuk işçiliğini önlemektedir.
- 3) Çocukluk döneminde çalışmak zorunda kaldıkları için yeterli eğitimin alınamaması gelecekte bu kişilerin ekonomik anlamda sürekliliği ve üretkenliği olmayan işlerde çalışmalarına ya da tam anlamıyla iş hayatından dışlanmalarına neden olmaktadır.

4. Çalışmanın Önemi

En temelde eğitim hakkı olmak üzere çocuğun diğer haklarına da sahip olmasını engelleyen, onun sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren çalışma biçimi olan çocuk işçiliği, hem kentsel hem de kırsal yoksulluğun görünür bir alanı olarak karşımıza çıkmakta ve yoksulluğun çocuk işçiliğini, çocuk işçiliğinin yoksulluğu doğurması araştırmayı daha da önemli hale getirmektedir.

Çocuk işçiliği alanındaki bilgi birikimi sınırlı olup bu kapsamda yapılmış olan çalışma ve araştırmalar söz konusu hususun hukuksal ve normatif boyutunu yansıtmaktadır. Literatürde sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışmaya rastlanmamış olması ve yukarıda yer alan nedenler bu alanda yapılacak çalışmaların gerekliliğine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

5. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları ile Yöntem ve Teknikleri

Sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi irdeleyen bu çalışma kapsamında öncelikle yoksulluk ve çocuk işçiliğine dair literatür

taraması yapılmış ardından da bir SYD Vakfı özelinde anket oluşturularak bilgi toplanmıştır. Çalışma bu anlamda hem kuramsal bir çalışma hem de uygulamalı bir alan araştırmasıdır.

Ankara İli Keçiören İlçesinde yürütülen araştırmanın evrenini Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından düzenli olarak sosyal yardım alan ve 15 yaş ve altı çocuğu olan kişiler oluşturmakta olup bu kapsamda yer alan 200 kişiyle Kasım 2008 - Şubat 2009 ayları arasında rastlantısal olarak görüşülmüştür. Örneklemi oluşturan kişilere 18 adet soru sorulmuş; bu kapsamda kişilerin demografik yapıları, sosyo-ekonomik durumları, çocuk işçiliğine bakış açıları, hanelerinde çocuk işçi olup olmadığı, sosyal yardım uygulamalarından ne ölçüde yararlandıkları bağlamında sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularının çözümlenmesi SPSS.13 (Statistical Package for Social Science) programı kullanılarak yapılmıştır.

Daha kapsamlı değerlendirmeler yapabilmek ve genellemelere ulaşabilmek için daha fazla il/ilçede ve daha fazla sayıda benzer araştırmanın yapılması yararlı olacaktır. Elde edilen verilerden yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar, görüşülenlerin sorulan sorulara verdikleri cevapların doğru olduğu sayıltısına dayanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİNDEN SOSYAL YARDIM OLGUSU

1.1. YOKSULLUK OLGUSU

Asgari yaşam standardına erişilememe durumu olarak tanımlanan yoksulluk (World Bank, 1990: 26); kökenleri sömürgeciliğin başlangıcına kadar dayandırılabilir küreselleşme süreci (Özbudun, 2002: 53) ile birlikte dünya genelinde yaygınlaşarak temel sorunlardan biri haline gelmiştir. “Düşük gelir düzeyi”, “yetersiz ve dengesiz beslenme ile sağlıksızlık”, “sosyal yardım ve düşük sosyal katılım”, “psikolojik ve ekonomik bireysel güvensizlik”, “şoklara açıklık, risk ve belirsizliğe cevap verememe”, “doğal çevrenin bozulması ve sosyal çevrede kısır döngü” gibi bazı aksaklıkların bir bütün olarak algılanması gereğine işaret eden yoksulluk (Zengingönül, 2004: 109; Ünal, 2004: 13-14); yaşanan ekonomik ve politik krizlerle birlikte soso-ekonomik hak ve özgürlüklerin anlam ve kapsam bakımından daraldığı bir süreci de ifade etmektedir.

1.1.1. Yoksulluk Nedir?

Yoksulluk, genellikle “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmaması durumu”, “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” veya “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır (Alagh, 1992: 109).

Yoksulluk teriminin ilk anlamlı tanımı 1901 yılında Seeböhm Rowentree tarafından yapılmış ve yoksulluk; “toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi” (Field, 1983: 51) olarak ifade edilmiştir. Ünlü kalkınma iktisatçısı Amartya Sen tarafından yapılan tanımda ise yoksulluk, “belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememesi” olarak belirtilmektedir (Gafar, 1998: 592).

Yoksulluk kavramının uluslararası platformlarda özgün ve evrensel bir sorun olarak tartışılmasında Dünya Bankasıncı hazırlanan 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nun ana temasını yoksulluğun oluşturması bir dönüm noktası olmuş ve çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır (DPT, 2001b: 103). Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamakta ve belirli bir gelir seviyesinin altında kalanları yoksul olarak nitelendirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise yoksulluğu; insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık vb.) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiş olup; bu çerçevede yoksulluk ölçümlerinde hayat beklentisi, okuma yazma, ocuk ölüm oranları ve reel satın alma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır (Uzun, 2003: 156-157).

Toplumsal bir varlık olan insanın fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları da bu-

lunmaktadır (Aktan ve Vural: 2002). Hem insanın toplumsal bir varlık olması hem de yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerin kişilere, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstermesi yoksulluğun, hangi 'yoksunlukları' içerdiğinin saptanmasını zorlaştırmakta ve bütün bunlar beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk kavramını hem tanımlanması hem de ölçülmesi açısından göreceli bir kavram haline getirmektedir.

Birleşmiş Milletler çevrelerinde yoksulluk kavramının operasyonalize edilebilmesi için "temel gereksinimler" (basic needs) kavramı geliştirilmiştir. Buna göre temel gereksinimler;

- Bir ailenin (beslenme, barınma, giyim vb.) özel tüketimi için gerekli minimumlar,
 - İçinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan gerekli hizmetler (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim vb.),
 - Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma,
 - Mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin, temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde karşılanması,
 - İstihdama temel gereksinme stratejisine hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması,
- olarak tanımlanmıştır (Yolcuoğlu, 2008).

Söz konusu gereksinimler, yoksulluk tanımının neleri içermesi ve yoksulluk ölçümünün hangi kriterler baz alınarak yapılması gerektiği konularına ışık tutmaktadır.

Aktan ve Vural; (2002) yoksulluğun birçok durumda karar alma mekanizmasından dışlanmaya neden olduğunu, siyasi sürece, iş hayatına ve kültürel faaliyetlere katılımın kısıtlı olması halinde ise daimi hale geldiğini belirtmekte olup; yoksulluğu tanımlarken çok boyutlu olma özelliğinin dikkate alınarak, aşağıda yer alan farklı boyutların göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir.

- Maddi mahrumiyet: Kişi veya hane halkının yeterli gelirinin olmaması, özel tüketim düzeyinin yeterli olmaması ve kamusal mal ve hizmetlerin sunumunun yetersiz olması,
- Fiziki zafiyet: Yetersiz beslenme, açlık, hastalık, sakatlık ve maluliyet, güçten düşme,
- İzolasyon: Okur-yazarlığın olmaması, eğitim imkanlarından yararlanamama, kaynaklara erişememe, taşrada bulunma, marjinalleşme, ayrımcılık,
- Güçsüzlük: Yoksulluktan kurtulma imkânının ve durumunu değiştirme yeteneğinin olmaması; yaşam ve geçimi tehlike altında bırakan olaylara ve iktisadi, sosyal ve doğal şoklara maruz kalma; güvenli bir iş ve konuta sahip olmama,
- Katılımın yetersiz olması: Yoksulluğun tanımlanması ve azaltılmasına yönelik proje ve programların hazırlanması ve uygulanmasına katılmama; siyasi yaşamda etkin olamama; sesini duyuramama; insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürememe,
- Zamanın yetersiz olması: Kişilerin ve hane halkının tüm zamanlarını fiziki varlıklarını sürdürebilmek için gelir elde etmeye çalışarak geçirmeleri; kültürel faaliyetler için boş zamanın kalmaması,
- Çevre kirliliği ve çevrenin bozulması: Çevrenin kirlenmesi ve bozulması sonucu geçim vasıtalarının ortadan kalkması; açlık ve maddi olanaksızlıklar nedeniyle ormanlar vb. doğal kaynakların hızla tüketilmesi.

Cömertler (2004: 57-58) yoksulluğun birçok toplumda benzerlik göstermekte olduğunu ve temelde beş esas bulgu ile özetlendiğini belirtmektedir.

1. Yoksullar için en önemli kaynak kendi işgüçleridir. Kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere her bireyin işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.
2. Yoksulların genellikle eğitimsiz ya da eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle niteliksiz işgücü olarak kabul görmeleri yoksunluklarını pekiştirmektedir.
3. Yoksullar çoğunlukla barınma da dahil pek çok kamu hizmetinden yararlanamamaktadırlar.

4. Yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve özürllüer gibi toplumun özel gruplarının yoksul hanelerde sorunları daha da derinleşmektedir.
5. Yoksullar arasında ölüm oranı yüksektir. Özellikle yüksek çocuk ölümü oranları, yetersiz beslenme, sürekli sağlık bozukluğu ve eşit biçimde eğitimden yararlanamama en önemli sorunların başında gelmektedir.

Yoksulluk ekonomik sonuçlarının ötesinde, önemli sosyal ve siyasal sonuçları da olan (Şenses, 2006: 319) toplumsal dinamikleri etkileyen, kültürel ve siyasal yozlaşmaya neden olan çok boyutlu bir sosyal olgu olarak (Öztürk, 2008: 629) karşımıza çıkmakta ve yoksulluk tanımları yukarıda yer alan hususları içerecek şekilde belirlenmeye çalışılmaktadır.

1.1.2.Yoksulluk Tanımları

İnsani ihtiyaçları giderme konusunda yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade eden yoksullukla ilgili literatürde çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

1.1.2.1.Mutlak Yoksulluk - Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk hane halkı ve bireyin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri ve yaşamını sürdürebilmeleri için gerekli asgari gelir ve refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Ülkelerarası karşılaştırmaların yapılması amacıyla kullanılan (Aktan ve Vural: 2002) bu tanım çerçevesinde, bir kimse-nin günlük olarak alması gereken kaloriyi sağlayacak temel gıdaların gerek-tireceği harcama miktarı belirlenmekte ve en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri ile küresel bir yoksulluk sınırı çizilmektedir.

Günlük geliri asgari 2400 kalori değerindeki besini almaya yetmeyen insanlar Dünya Bankası tarafından mutlak yoksul olarak tanımlanmakta ve günlük 1 Dolarlık harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az geliş-

miş ülkeler için kişi başına günde 1 Dolar kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 Dolar, Türkiye'nin dahil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4 Dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 Dolar olarak belirlenmiştir (DPT, 2001b: 104). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) son verilerine göre 2007 yılında Türkiye'de kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0,63, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 9,53 olarak tahmin edilmiştir.

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, kendi içinde pek çok sorunu içermekle birlikte; açlık sorununu barındıran ve yetersiz beslenme koşullarıyla yüz yüze olan az gelişmiş ülkelerin yoksulluk durumunu tanımlamak için uygun görünmektedir (Şenses, 2006: 63).

İnsanı toplumsal bir varlık olarak ele alan görelî yoksulluk kavramına göre ise, yoksulluk sadece yaşamı idame ettirme meselesi olmayıp o toplumda kabul edilen asgari tüketim düzeyinin altında kalmakla ifade edilmekte ve bu kavram çerçevesinde gelir ve refah dağılımı ön plana çıkmaktadır. Dumanlı (1995: 213) görelî yoksulluk kavramının, "yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı" ifade ettiğini belirtmektedir.

Görelî yoksulluk hesaplamalarında, bireyin insanca bir yaşam sürdürmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel altyapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması yoksulluklar kategorisi içinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda bireyin belirli bir yaşam düzeyine sahip olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli mal ve hizmetlerden yoksun olması durumu göz önüne alınmakta ve bunları karşılayacak gelir düzeyi belirlenmektedir (Gül, 2002: 109). Yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı ya da belirlenen ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sa-

hip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Ahluwalia, Carter ve Chenery, 1979: 299).

İnsel, (2001: 70) mutlak yoksulluk hesaplamalarının daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğunu, gelişmiş ülkelerde ise göreceli yoksulluğa yönelik ölçümün önem kazandığını belirtmektedir.

Ülkelerin yüksek bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış olmalarının dahi, toplumun önemli bir kesiminin, sadece göreceli anlamda değil, mutlak anlamda da yoksulluk içine düşmesini engelleyemediği gözlenmektedir (Şenses, 2006: 319). Yaşam standartlarında ve fırsatlarda yaşanan gerilemeler mutlak yoksulluğun yanı sıra göreceli yoksulluğu da küreselleştirmekte, bu çerçevede insan hak ve gereksinimlerindeki yoksunluklar çeşitlenerek artmaktadır (Burkett, 1990: 22).

1.1.2.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım, yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içermekte (Aktan ve Vural: 2002) olup; bu çerçevede asgari ihtiyaç düzeyi normatif bir yaklaşımla belirlenmektedir.

Adam Smith insanların eşit fırsat ve seçeneklere sahip olduğunu, onların bu fırsat ve seçeneklerini çeşitlendirme haklarını kullanması gerektiğini belirtir. Smith bu bağlamda “topluluk içinde var olmaktan utanmaksızın” diğer insanlarla bir arada bulunarak onlarla bütünleşmekten söz eder. Kendinden ve çevresinden utanacak durumda olmak ise yoksulluk düzeyinin zımni sınırı olarak görülmektedir. Adam Smith tarafından zımnen geliştirilmiş olan bu tanım günümüz yoksulluk tanımları içinde “sübjektif yoksulluk” olarak büyük ölçüde yeniden vücut bulmaktadır. Bu genel değerlendirmeye göre “sübjektif yoksullar” kendilerini “yoksul” olarak tanımlayanlardır ve bu noktada temel kriter ne gelir, ne de toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyi değildir. Kriter; yapamadıkları ya da erişemedikleri nedeniyle kendinden

veya çevresinden utanma sınırında olmakla ilgili olup, tamamen sübjektiftir ve bireye özeldir (DPT, 2001b: 103). Drewnowski ise sübjektif yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluğun, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanına bağlı olarak tanımlandığını belirtmektedir. Bu yaklaşımda kişilerin tercihleri ön plana çıkmakta ve bireylerin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözleyen araştırmacının kendi yorumuna da yer verilmektedir (1977: 183).

Kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler. Bu yaklaşımı savunanlara göre bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip olmayıp, tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahiptirler. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakan sübjektif yaklaşım, yoksulluğun ölçülmesinde önemli problem ve karışıklıklara yol açabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002).

1.1.2.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu; yaşamı sürdürmek için gerekli temel ihtiyaçları karşılayabilecek yeterli gelirden yoksun olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda yoksulluk sınırı olarak bir asgari gelir ve tüketim düzeyi belirlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen insani yoksulluk kavramı ise insanca yaşam için gerekli imkanlardan yoksun olma durumu olarak ifade edilmektedir. Söz konusu kavram çerçevesinde yaşam süresi, eğitim ve ekonomik-sosyal imkanlar (sağlıklı içme suyuna erişim, temel sağlık hizmetlerine erişim ve 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus) olmak üzere üç kıstas ön plana çıkmakta ve yoksulluk bu üç kıstas çerçevesinde insani yoksulluk endeksi ile ölçülmektedir. UNDP tarafından

hazırlanan İnsani Gelişme Raporlarında “kalkınmanın sadece ulusal geliri büyüten değil, aynı zamanda insanların seçimlerini arttıran bir süreç” olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede insani yoksulluk kavramı da sadece maddi anlamda değil sosyal anlamda da insanca yaşam için bir takım gereklerin olduğuna vurgu yapmaktadır.

1.1.2.4.Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk

Kent özelinde yaşanan yoksulluk olarak ifade edilen kentsel yoksulluk (Dumanlı, 1996: 3); kentsel mekândaki yoksulluğun, küreselleşme süreçlerinin etkisiyle, belli bölgelerde yoğunlaşma eğilimini anlatmakta ve bu kavramın literatürde, ‘yeni yoksullar’, ‘sınıf-altı yoksulluğu’ biçiminde de kullanımlara sahip olduğu görülmektedir (Bıçkı, 2005: 1). Bu kavram çerçevesinde gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar konusuna değinilmektedir (Öztürk, 2008: 613).

Kırsal yoksulluk ise, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanmaktadır (DPT, 2001b: 105). Daha çok, bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukukî ve siyasî haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanan kırsal yoksulluk (Öztürk, 2008: 613); Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta ve azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızla artan bir yoksullaşmaya dikkat çekilmektedir.

Her ne kadar yoksulluğun boyutları kır ve kent arasında büyük bir farklılık göstermese de kentsel alandaki ihtiyaçlar ile maliyetleri arttıran faktörler göz önünde bulundurulduğunda, kentsel yoksulluğun kırsal yoksulluğun karşısına konulabilecek daha fazla anlamının olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, dünya genelinde yoksulluğun kırsal kesimlerde yaşayan ve tarımsal faaliyetlerle uğraşan topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmekte ve TÜİK tarafından yapılan yoksul-

luk çalışmaları da Türkiye’de kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riskinin kentsel yerlerde yaşayanlardan daha fazla olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü üzere yoksulluk yalnızca maddi boyutu değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutu da olan çok boyutlu ve kompleks bir olgu olarak ve Şenses’in de belirttiği gibi temelde bir az gelişmişlik sorunu olması ile birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak (2006:18) dünya gündemini işgal etmeye devam etmekte ve son zamanlarda yaşanan ekonomik ve siyasal krizler, savaşlar, doğal dengenin bozulması vb süreçler zaten yoksul olan ülkelerin durumlarını daha da kötüleştirirken, yeni yoksul ülkelerin sayısını da arttırmaktadır.

1.2. ÇOCUK YOKSULLUĞU OLGUSU

Toplumların bütünlüğünü tehdit eden en büyük sorunlardan birisi olan ve elde edilen gelirin, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılayamaması durumu olarak ifade bulan yoksulluk, sosyal güvenceden yoksun bireylerin, temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, ekonomik, sosyal, kültürel kaynaklara ulaşamaması ve toplum ile bağlarını git gide yitirmesi olarak belirtilen bir sosyal dışlanma süreci olarak yaşanmakta ve bu çerçevede en fazla çocukların, kadınların, yaşlıların ve özürülülerin yer aldığı dezavantajlı grupları etkilemektedir.

Yoksulluk riski altında olan çocuklar en temel haklardan mahrum bir şekilde büyütülmekte, yalnızca fiziksel gelişimlerini değil aynı zamanda zihinsel ve sosyal gelişimlerini de olumsuz yönde etkileyen yoksulluk bu bağlamda sadece çocukluklarını çalmakla kalmayıp geleceklelerini de tehdit etmektedir.

1.2.1. Çocuk Yoksulluğuna Genel Bir Bakış

Yoksulluk; artan ölçülerde, belirli toplumsal grupları vuran bir sorun haline gelmekte ve yapılan araştırmalar kadınların sadece yoksul hanelerin çoğunun reisi olduğu ABD’de (Cheal, 1996: 26) ya da Batı Avrupa’da değil, dünya

yoksulları arasında da ilk sırada yer aldığını göstermektedir.¹ Cömertler'in de belirttiği gibi yoksulluğun hedef aldığı en önemli kitleyi dünyanın hemen her yerinde yoksulların, işsizlerin, topraksız ve mülksüzlerin çoğunluğunu oluşturan kadınlar ve çocuklar meydana getirmektedir (2004: 58). Kuşkusuz kadınlara bağlı olarak çocuklar da yoksulluktan en fazla etkilenen kesimin başında gelmektedir (Özbudun, 2002: 59-60).

Çocuklar, çevresel olumsuzluklardan en fazla etkilenen, kendi olanakları ile pek çok hastalık, beslenme yetersizliği gibi olumsuzluklarını gideremeyen, çevreden özel yardım ve ilgi bekleyen kişiler olmakta (DPT, 2001a: 11); bu da toplumlarda yoksulluktan en fazla etkilenen grubun korunmasız halde bulunan çocuklar olduğunu göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) yayınladığı "Dünya Çocuklarının Durumu 2001" raporunda; "yoksulluğun pençelerinin bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen ve zarar görenlerin yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılan çocuklar olduğu, yoksulluk arttıkça evde paylaşılan besinlerin azaldığı, yoksulluğun en çok annelerle küçük bebekleri çaresiz bıraktığı ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki en belirgin etkisinin beslenme yetersizliği ve açlık olduğu" belirtilmektedir. UNICEF'e göre, yoksulluk çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini tahrip etmekte ve sonuçta yoksulluk daha sonraki kuşaklara geçerek bir "kısır döngü" oluşturmaktadır.

1.2.2. Ailenin Yoksulluğu ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocuk ailesiyle bir bütün olarak ele alınmakta olup, aile çocuğun her türlü gereksinimini karşılamada en üst düzeyde sorumludur. Ancak yaşanan yoksulluk; yarattığı sorunlar çerçevesinde aile yaşamını ve doğal olarak çocuklu-

1 Bu konuda, başta Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşların yayınları olmak üzere geniş bir literatür vardır. İki kapsamlı çalışma için bkz. G. S. Goldberg, *The Feminization of Poverty: Only in America?*, Greenwood Press, New York, 1990; M. Kelleher, *The Feminization of Famine: Expression of the Inexpressable?*, Duke University Press, Durham NC, 1997.

ğu etkilemekte, çocukların sağlık, beslenme, eğitim gibi temel gereksinimlerinin yeterli düzeyde karşılanamamasına neden olmakta, çocukların ruhsal, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bunun yanı sıra yoksul ailelerdeki hane büyüklüğü, çocuk sayısının artmasıyla birlikte çocuk yoksulluğunu yoğunlaştırmakta ve bu çerçevede de çocuklara gösterilen ilgi azalmaktadır (Klerman, 1991: 149).

Çocuk yoksulluğu, çoğu zaman yetişkinlik döneminde yaşanan yoksulluğun da habercisi olmaktadır. UNICEF, yoksulluk riski ile en fazla karşı karşıya kalan çocukların aile özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (2006);

- Çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde doğan çocuklar,
- Kırsal kesimde büyüyen çocuklar
- Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocuklar,
- Düzenli ve sürekli gelire sahip olmayan ailelerin çocukları,
- Örgün eğitim almamış anne ve babaların çocukları,
- Özürlü olan ya da ailelerinde özürlü birey bulunan çocuklar.

Yukarıda da belirtildiği üzere yoksulluk doğrudan hem aileyi hem de çocukları etkilemektedir. Düzenli ve sürdürülebilir gelirden yoksun ailelerde, aile fertlerinin işgücü önemli bir kaynak oluşturmakta, hem kadınlardan hem de çocuklardan iş yaşamında yer almaları beklenmektedir. Arjan de Haan azalan gelir karşısında insanların izlediği geçinme stratejilerini şu şekilde ifade etmektedir (1947: 1-9):

- Yetişkinler (özellikle kadınlar) üzerinde artan iş yükü,
- Daha iyi gelir elde etmek için hane halkından birinin başka bir yere gitmesi (dağılan aileler),
- Artan stres ve aile içi şiddetin artması,
- Ekonomik bunalıma bağlı olarak borç almama ya da geri verememekten korkma,
- Daha az besleyici; fakat daha ucuz gıdalara yönelinmesi,

- Yetişkinler tarafından çocuklara daha az zaman ayrılması,
- Çocuklar üzerinde okulu bırakıp aile gelirine katkıda bulunmaları için yapılan baskı.

Ailenin genel itibariyle eğitim seviyesinin düşük oluşu, çocukların eğitime verilmesi gereken önem derecesini düşürmekte, eğitimin maliyeti ve eğitim sonrası yaşanan işsizlik süreci bu durumu haklıymış gibi göstermekte ve okul hayatından uzaklaştırılan çocuklar eğitimsiz bireyler olarak yetişerek, düşük gelir ve yoksullukla ifadelendirilen ve düşük eğitilmiş, niteliksiz ve işe giriş çıkışın kolay olduğu işlere karşılık gelen enformel sektörün işçileri ya da işçi adayları haline gelmektedir. UNICEF, en az gelişmiş ülkelerde, en yoksul topluluklarda ve en mahrum durumdaki hanelerde yaşayan çocukların okula kaydolma ve düzenli biçimde devam etme olasılıklarının en düşük olduğunu belirtmektedir (UNICEF, 2006: 8).

Yoksulluk, çocuk gelişimi için gerekli olan besin maddelerinin yeterince alınmamasına neden olmakta, bebek ve çocuk ölümlerini artırmakta, zihinsel gelişmeyi olumsuz etkilemesinin yanı sıra çeşitli psiko-sosyal sorunlara da yol açmaktadır. Yapılan araştırmalar, özür lülüğe neden olan hastalıkların yoksul ailelerin çocuklarında daha sık görüldüğü gibi her özür lü çocuğun da ailenin yoksulluğunu derinleştirdiğini göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan Ulusal Sağlık Araştırması (National Health Interview Survey 1997; akt. Brooks-Gunn ve Duncan 1997: 58); yoksul çocukların sağlık sorunlarının diğer çocuklara oranla daha fazla olduğunu belirlemiştir. Şanlıurfa'da 5 yaş altında 323 çocukla yapılan araştırma sonuçlarına göre ise yoksulluk, çocuklarda büyüme geriliğine yol açmaktadır (Şimşek ve diğerleri 2004: 74-75). Bütün bunların yanı sıra yoksulluk dünya üzerinde milyonlarca çocuğu ilaç ve aşılarla kolaylıkla tedavi edilebilecek ve önlenilecek hastalıklara karşı savunmasız duruma düşürmektedir (UNICEF, 2004: 17).

1.2.3. Temel Haklar Bağlamında Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk; Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede de ifade bulan ve temel haklar olarak nitelendirilen çocukların yaşatılma, korunma, geliştirilme ve katılımlarını olumsuz yönde etkilemekte ve geleceğin güvencesi olarak bakılan beşeri sermayenin gelişimini engellemektedir. Temelinde erişkin yoksulluğu yatan çocuk yoksulluğu, çocukları bireysel ve toplumsal gelişimleri açısından yoksul olmayan çocukların gerisinde bırakmaktadır.

Değer yaratmaya aday olan çocukların (Talas, 1981: 317); toplumda ekonomik anlamda üretken, katılımcı, aktif ve sorumluluklarının bilincinde bireyler olabilmeleri için; yaşama, gelişme, katılım ve korunmaya yönelik haklar temel teşkil etmektedir. Beslenme, sağlık, barınma gibi temel gereksinimlerin karşılanmasını öngören haklar olarak belirtilen yaşama hakkı; çocuğun kendisini geliştirebilmesini sağlamak için gelişme hakkı; her tür ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunma hakkı; toplum içinde etkin bir şekilde rol almasını sağlayan katılım hakkı, çocukların geleceğin vatandaşları olmalarını sağlama hususunda yadsınamaz gerçekliklerdir.

Yoksulluk çocukluk dönemini somut bir şekilde tehdit ederek, en başta çocuğun yaşama hakkı olmak üzere (UNICEF, 2004: 17) gelişme, koruma, katılım, sağlık, beslenme, eğitim gibi temel haklardan yoksun kalmasına neden olmaktadır. Ailenin yoksulluğuna dahil olan çocuk yoksulluğu sorunu, toplumda okuldan ve aileden kopan çocuklar, sokak çocukları ve çocuklardan kaynaklanan şiddet olayları, çocuk işçiliği, çocuk fuhuşu, suça yönelen çocuklar, kurum bakımına ihtiyaç duyan ve özürlü çocuk sayısındaki artış şeklinde kendini göstermektedir.

1.3. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SOSYAL YARDIM UYGULAMASI

Bu yüzyılın politik gündemine oturan ve sonraki yüzyılın da en önemli gündem maddesi olacağı demografik ve ekonomik göstergelerden anlaşılan yoksulluk sorunu (Akbal, 2004: 39), maddi ve sosyal boyutu ile birçok disiplinin

konusu haline gelmiş bu da beraberinde yoksullukla mücadelenin bütüncül bir bakış açısı ile sistemli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Yoksullukla mücadelede sosyal devlet ve bu bağlamda sosyal politika en önemli kavramlar olarak görülmektedir. Bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim, sağlık, konut gibi alanlarda belirli bir standart getiren devlet anlamına gelen sosyal devlet (Koray, 2005: 11), tanımında yer alan uygulamaları kendine konu edinen sosyal politikalar çerçevesinde yaşama geçirilmektedir.

Yoksullukla mücadelede uygulama alanı ve sonuçları açısından iki yaklaşım söz konusudur. Dolaylı yaklaşımda, “hızlı büyüme yoluyla yoksulların gelirlerini ve yaşam düzeylerini yükseltmek” ön plana çıkarken; dolaysız yaklaşımda ise “yoksulların eğitim, barınma, gıda ve sağlık gereksinimlerinin devlet tarafından doğrudan karşılanması ve bu amaçlar doğrultusunda yoksulların harcama yapabilmeleri için devletin nakdi aktarım yapması” (Şenses, 1999. 429) temel teşkil etmektedir. Yoksullukla etkili bir mücadele yürütülebilmesi için “hem dolaylı hem de dolaysız yaklaşımın bir arada yürütülmesi gerekliliği konusunda genel bir uzlaşma vardır (Şenses, 2003: 327).

Kişi, grup ve toplumun sorunlarla baş edemediği durumlarda önleyici ve/veya yerine geçici çözümleri sunarak (DPT, 2001b: 51), devlete toplumsal barış ve adaleti gerçekleştirecek her türlü tedbirin alınmasını bir görev olarak veren “sosyal devlet” kavramı kapsamında, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde, çalışma hayatının yanında sosyal hayata yönelik düzenleyici ve iyileştirici politikalar bütünü olarak ifade edilen sosyal politika yöntemleri çerçevesinde, sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilerden başlanılarak toplumun bütün üyelerinin sosyal refah düzeylerinin iyileştirilmesine yönelik programlar uygulamaya konulmaktadır. Yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olarak ise, merkezinde insan olan, onu yoksulluk içinde bırakan çevreyi problem alanı olarak gö-

ren ve bu çevreyi insani yoksunluğun oluşmadığı bir ideal ortama dönüştürme faaliyetlerini ifade eden “sosyal yardım” (Gül, 2004: 349) görülmektedir. Sosyal yardım, toplumun marjiniinde yer alan ve dezavantajlı kesim olarak belirtilen kişilerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik uygulamalar sayesinde sosyal denge ve adaleti sağlamada etkin bir yöntem olarak önem arz etmektedir.

1.3.1. Sosyal Yardım Olgusu ve Tanımı

Sosyal yardım, toplum örgütlenmesiyle doğrudan ilintili olarak ortaya çıkan “yoksunlaşma” olgusunun hafifletilmesine, geciktirilmesine, (geçici olarak) giderilmesine karşı insani bir hizmet alanı olup; en geniş anlamda, yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel (aynı) sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır (ÇENGELCİ, 1993: 22).

Seyyar, yoksullukla mücadelede sosyal koruma politikası olarak sosyal yardımı; “kendi ellerinde olmayan sebeplerden dolayı fakir olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak amacıyla, çoğu kez devlet bütçesinden (fonlardan) tek taraflı olarak yapılan karşılıksız veya kişinin durumunun iyileşmesi halinde daha sonra geri ödeme şartına bağlı olarak yapılan maddi destekler” olarak tanımlamaktadır (2004: 207).

“Geçinme güçlüğü içinde olan ve toplumdan dışlanma tehlikesiyle karşılaşan kişilerin”, “yoksul ve az gelirli insanların veya sosyal grupların” yaşamlarının güvence altına alınması konusunda, kamu sorumluluğu ilkelerinin

kabul edilmesinden doğan sosyal yardımlar, genellikle vergiler ile finanse edilmekte ve gereksinim içinde bulunan kişileri kapsamaktadır. Sosyal yardımlar, devlet ya da kamu makamlarınca yasal yetki ve görev verilmiş gönüllü kuruluşlar tarafından da yapılmakta olup; sosyal yardımların finansmanına yararlanan kişilerin herhangi bir mali katkısı söz konusu olmamaktadır (DPT, 2001: 51).

Özetle, sosyal yardımların özellikleri ile ilgili olarak şu noktalara değinilmektedir:

- Sosyal yardım, esas itibariyle sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde kullanılan bir yöntemdir.
- Sosyal yardım, sosyal hizmetler kapsamına da bir uygulama alanı ve hizmet şekli olarak girmektedir.
- Sosyal yardımlarda, ilgililerin finansman prim esasına dayalı herhangi bir katkıda bulunmaları söz konusu olmayıp ihtiyaçlar karşılıksız olarak giderilmektedir.
- Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik açısından ancak kanunla düzenlenmiş oldukları ve resmi veya yarı resmi nitelikteki kuruluşlar tarafından yürütüldükleri takdirde gerçek bir sosyal güvenlik hizmeti olarak kabul edilebilmektedir.
- Sosyal yardımlar, parasal sosyal gelirler şeklinde sunulabileceği gibi aynı yardımlar ve bakım, tedavi, rehabilite etme ve yetiştirme gibi hizmet yönü ağır basan nesnel sosyal gelirler şeklinde de sunulabilmektedir.
- Sosyal yardımlar kural olarak kişilerin muhtaçlıklarının araştırılmasına ve kontrolüne dayalı olarak, ihtiyaçlarının şeklini ve şiddetini ölçü olarak sağlanmaktadır.
- Sosyal yardımlar, kişileri, durumlarına ve özelliklerine göre, en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirerek muhtaçlıktan kurtarma amacını taşımaktadır (Çengelci, 1993:9).

Sosyal yardım uygulamalarında, mutlak yoksulluktan görelî yoksulluğa doğru bir açılım sunulmaktadır. Aynı ya da nakdi olarak sağlanan sosyal

yardımların içeriği ve bu uygulamaların bir defaya mahsus ya da belli süre yapıp yapılmayacağı sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilerin yoksunluklarına bağlı olmaktadır. Ancak bu noktada sosyal yardım uygulamalarından yararlanan kişilerin sosyal yardımlara bağımlı bir hale getirilmemesi önem arz etmekte ve sosyal yardımlara ilişkin programların söz konusu durum göz önünde bulundurularak yapılandırılması gerekmektedir.

1.3.2. Sosyal Yardım Türleri

Yoksulluğun çok boyutlu ve karmaşık bir kavram olması ve yoksul kişilerin farklı yoksunluklarının olması sosyal yardım uygulamalarının da çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır. Bu anlamda sosyal yardım uygulamalarının, ülkelerin sosyal politikaları ile uyumlu ve örgütlü olarak, hitap ettiği kesimin özellikleri göz önünde bulundurularak, uzmanlığa dayalı bir şekilde hazırlanması ve sistematize edilmesi gerekmektedir.

Dünya genelinde yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlikle mücadele stratejilerine göre değişiklik göstermekle birlikte; genel olarak üç sosyal yardım çeşidi bulunmaktadır:

a. Genel Yardımlar: Yaş, istihdam ve statü farkı gözetmeksizin, belli bir gelir seviyesinin altındaki gelire sahip olan herkese verilen yardımlardır.

b. Kategorik Yardımlar: Belli bir gelirin altındaki özel gruplara verilen yardımlardır.

c. Şartlı veya Parasal Olmayan Yardımlar: Konut, istihdam eğitimi veya okullardaki öğle yemekleri gibi parasal olmayan ya da şartlı yardımlardır.

Tuncay, Türkiye’de sosyal yardımları; “Tazminat Karakteri Taşıyan Sosyal Yardımlar” ve “Koruma Karakteri Taşıyan Sosyal Yardımlar” olarak iki kümede ele almıştır (1998: 57). Buna göre;

Tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar;

- a. Muhtaç asker ailelerine yardım,
- b. Vatan hizmetinde bulunmuş "İstiklal Madalyası" sahiplerine yardım,
- c. Görevleri nedeniyle yararlanan veya ölen bazı kamu görevlilerine yardım,
- d. Yabancı ülkelerde Türk Kültürü'ne hizmet eden öğretmenlere yardım,

Koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar ise;

- a. Kimsesiz, muhtaç yaşlılara yardım,
- b. Yoksul ve muhtaç vatandaşlara yardım, olarak sınıflandırılmıştır.

1.3.3. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet Açısından Sosyal Yardım Uygulamaları

Temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayamayan kişilerin resmi ve/veya gönüllü kuruluşlar aracılığıyla kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri için yapılan sosyal yardımlar, hem sosyal güvenlik yöntemi hem de sosyal hizmet alanı olarak kullanılmaktadır. Sosyal yardımın, bir sosyal güvenlik yöntemi olarak kullanılması yakın döneme rastlamakla birlikte, sosyal hizmet uygulama alanı ve hizmet şekli olarak kullanılması insanlık tarihi kadar eskidir (Gül, 2004: 349-350).

Sosyal yardım hizmetleri, yoksulluk ve yoksullarla ilgili bir bakış açısına ve uygulama anlayışına dayanmakta ve bu yönüyle de sosyal güvenlik kavram ve uygulamasıyla doğrudan çakışmaktadır (DPT, 2001: 2). Sosyal hizmetlere yer vermeyen, maddi destek anlamında tek taraflı bir sosyal yardım anlayışı ve uygulaması ise, yoksul fertlerin bireysel ahlak ve kimliğini yozlaştırabileceğinden, yoksulları bağımlı hale getirebileceğinden, belki de psiko-sosyal bir çok sorunun ortaya çıkmasına neden olabileceğinden (Seyyar, 2004: 221), sosyal yardımın bir sosyal hizmet alanı olduğu göz önünde tutularak, çok yönlü sosyo-kültürel programların devreye sokulması gerekmektedir.

1.3.3.1.Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım İlişkisi

Sosyal politika açısından 1950'li yıllardan itibaren en hızlı gelişen alan olan sosyal güvenlik, hiçbir ayırım gözetmeksizin bireylerin sosyal ve ekonomik gereksinimlerini de kapsayacak biçimde bugününü ve geleceklerini, ortaya çıkması muhtemel sosyal, ekonomik, fizyolojik risklere karşı güvence altına almayı ve bireyleri yoksunluk ve yoksulluk durumlarına karşı korumayı amaçlayan bir sistemdir. Günümüzde sosyal refah devleti anlayışının en önemli göstergelerinden birini oluşturan sosyal güvenlik, zamandan ve mekandan bağımsız olarak, her toplumda bütün insanlar için temel ve vazgeçilmez insan haklarından biri olup, insanların iradeleri dışında meydana gelen tehlikelerin zararlarından korunma garantisini ifade etmektedir (Kocaoğlu, 2004: 319).

Kısacası, sosyal güvenliğin ana gayesi fertler kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz hale geldiklerinde, onları temel ihtiyaçların esaretinden kurtarmaktır (Kurtulmuş, 2004: 308). Bir kamu görevi ve temel insan hakkı olan sosyal güvenlik kapsamında kişilere gelir gider dengesini sağlayacak asgari bir gelir sağlanmakta ve böylelikle kişilerin muhtaçlığa düşmesi önlenmektedir. Primli ve primsiz sitemden oluşan sosyal güvenliğin, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar olmak üzere iki aracı bulunmaktadır.

Prim yatırma esasına dayanan ve fizyolojik, ekonomik, sosyal risklere karşı önerilen hizmetler toplamı olan sosyal sigortalar kapsamında yer alan kişiler yoksulluk riskine karşı koruma altına alınmıştır. Devlet primli sistemin içerisinde kişileri kendi sosyal güvenliği için tasarrufa sevk ederken; primli sistem içerisine giremeyenler için de ortaya çıkmış olan muhtaçlığın giderilmesi için bir hak olarak sosyal yardım yapmaktadır. Muhtaç ve yoksulları toplumun insafına terk etmeyen sosyal devlet, primsiz sistemle muhtaç ve yoksullara asgari seviyede sosyal güvenlik sağlamaktadır (Arıcı, 2004: 259-261).

1.3.3.2.Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım İlişkisi

Sosyal hizmetler, insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesinde; kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde; aile bağlarının güçlendirilmesinde; bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmak amacıyla yapılan etkinlik ve programlar bütünü olarak ifade edilmektedir (Barker: 1991).

Diğer bir ifadeyle sosyal hizmetler herhangi bir nedenle sosyal ve ekonomik muhtaçlıkla karşılaşan kişilere ve ailelere fayda sağlamayı, psiko-sosyal yönden destek olmayı, insan haysiyetine uygun yaşayış düzeyinin gerçekleşmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Seyyar, 2004: 215) .

Gelişmiş ülkelerde temelde gereksinim içindeki bireyleri, aileleri ve toplulukları işlevsel hale getirmeyi ve toplumsal değişme ve gelişmeyi hızlandıracak çalışmaları başlatıp yürütmeyi hedefleyen sosyal hizmetler, bu çerçevede hizmet ve yardım programları içermektedir. Aileler, çocuklar, gençler, yaşlılar, özürlüler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, tıbbi ve psikiyatrik yönden yardıma muhtaç hastalar, alkolikler, uyuşturucu madde kullananlar, suçlular, afetlerden zarar görenler, yoksullar ve benzeri diğer birey ve gruplar sosyal hizmetlerin hedef kitesinde yer almaktadır (DPT, 2001: 11).

Yoksulluk sorununun çözümüne yönelik politika, mevzuat, hizmet ve uygulamaların oluşturduğu alan olarak tanımlanan sosyal yardım alanı (Bartlet, 1961: 37) sosyal hizmetler alanının en eski ve yerleşik alanı olarak tanımlanmaktadır (Koşar, 2000: 8).

Yoksul gruplara götürülen hizmetler içinde sosyal yardım uygulamaları, sosyal hizmetler açısından önemli bir araç olarak kabul edilmekte ve sosyal yardım, sosyal hizmetlerin bir uygulama biçimi olarak önem kazanmaktadır (DPT, 2001: 14).

Sanayileşmenin sosyal maliyetiyle ilgili olarak gelirin yeniden dağıtım sürecinde işlevsellik kazanan bir araç olarak varlığını yıllardır sürdürmekte olan (Karataş, 1999: 42) sosyal yardım uygulamaları, sosyal güvenlik sisteminden ve sosyal hizmetler alanından ayrı olarak düşünülemez. Sonuç olarak yoksullukla ve yoksulluğun sonuçlarıyla mücadele kapsamında; sosyal devlet anlayışı, sosyal politika, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler konuları ön plana çıkmakta olup; sosyal yardımlara ilişkin program ve uygulamaların bu çerçevede şekillenmesi gerekmektedir.

1.4. Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Uygulamaları²

1970’lere kadar “devletçi” kalkınma modeli” çerçevesinde, Türkiye’de yoksulluk, ulusal makro ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarıyla orta ve uzun dönemde kendiliğinden çözülecek ya da azalacak bir sorun olarak görülmüş ve yoksulluk sorununa yönelik doğrudan politikalar geliştirilmemiştir. Ancak ekonomik kalkınmanın yaratacağı istihdam ve gelir artışının yoksulluğu da kendiliğinden çözeceği düşüncesi işlevsel olmayınca 1970’lerden itibaren yoksullukla mücadelede daha özgün ve doğrudan yoksullara özgü programların geliştirildiği görülmektedir (Gül, Dulupçu ve diğ., 2004: 395-396).

Vatandaşların sosyal durumları ve refahı ile ilgilenen ve onlara asgari yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet anlamına gelen “sosyal devlet” (Altuntaş, 2004: 168), Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu çerçevede Devletin temel amaç ve görevleri, “kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” olarak belirtilmiştir.

2 Detaylı bilgi için bkz. “SYDV Personeline Yönelik Sosyal Çalışmacı Eğitim Programının Geliştirilmesi Projesi”, (2007), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü “İstanbul.

Sosyal hukuk devleti olmanın gereği olarak ülkemizde yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardım uygulamaları yapılmakta ancak, bu uygulamalar farklı kurum ve kuruluşlarca ifa edilmektedir. Aşağıda bu kurum ve kuruluşların sosyal yardım uygulamalarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

1.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü³

Türkiye’de temel sosyal yardım kuruluşlarından biri olarak 1986 yılında 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuş ve Fon’un sekretarya işleri 2004 yılına kadar Fon Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. 2004 yılında ise 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) kurulmuş, Fon Genel Sekreterliği’nin yapısı Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak teşkilatlandırılmıştır.

SYDGM’nin temel mali kaynağını oluşturan Fonun nasıl kullanılacağına, Başbakan tarafından görevlendirilen bir Devlet Bakanı, SYDGM Genel Müdürü, Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı ve Vakıflar Genel Müdüründen oluşan Fon Kurulu karar vermektedir. Fon’un gelirleri; bütçeye konulacak ödenekler, kanun ve kararnemelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla % 10’a kadar aktarılacak miktarlar, gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının % 2,8’i, trafik para cezalarının % 50’si, RTÜK reklam gelirlerinin % 15’i, her nevi bağış ve yardımlar ile diğer gelirlerden oluşmaktadır. Fon kaynakları 3294 sayılı Yasanın 7. maddesi gereğince, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununa göre sosyal yardım faaliyetlerini taşrada organize etmek üzere her il ve ilçede kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla kullanılmaktadır.

³ Detaylı bilgi için bkz. www.sydgm.gov.tr

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü resmi olarak yalnızca merkez teşkilatından oluşan bir kurumdur. Kurumun doğrudan kendi kurumsal yapısına dâhil edilmiş taşra teşkilatı bulunmamakta olup; Genel Müdürlük, Türkiye'nin 973 noktasında bulunan İl ve İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'ndan oluşan bir örgütlenme ağı ile birlikte çalışmaktadır.

1.4.1.1.SYDGM Tarafından Yürütülen Program ve Faaliyetler

Fon kaynakları ile Fon Kurulu kararları doğrultusunda bir yandan 3294 sayılı kanunun ikinci maddesinde yer alan "Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek" kişilerin temel gereksinimlerini karşılamak için "doğrudan sosyal yardımlar" yapılmakta; diğer yandan ise çalışabilir durumdaki kişilerin sürdürülebilir gelir elde etmeleri, üretken duruma geçirilmeleri için istihdam odaklı uygulamalar kapsamında gelir getirici projeler ve istihdam eğitimi projeleri ile sosyal hayata aktif katılımın artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet projelerine destek verilmektedir.

Fon kaynaklarından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına İl/ilçe nüfusu ve TÜİK tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişme endeksi esas alınarak hesaplanan aylık periyodik aktarma yapılmaktadır. Bu kaynak hem ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşların temel ihtiyaçlarının mahallinde karşılanması için hem de Vakıfların cari harcamaları için kullanılmaktadır.

1.4.1.1.1. Sosyal Yardım Programları

Fon kaynakları ile vatandaşların asgari yaşam standartlarını sağlamaya yönelik yapılan sosyal yardım programlarıdır.

Bu yardım programları; aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özürlü yardımları, özel amaçlı yardımlar ve proje destekleri şeklinde gruplandırılmaktadır.

1.4.1.1.1.1. Aile Yardımları

a) Gıda Yardımları

İhtiyaç sahibi ailelerin gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 3'er aylık periyotlarla yılda 4 kez yapılan yardımlardır.

b) Yakacak Yardımları

2003 yılından itibaren Türkiye Kömür İşletmelerinden sağlanan kömür, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile ihtiyaç sahibi ailelerin kışlık yakacak ihtiyacının karşılanması amacıyla hane başına en az 500 kg. olmak üzere dağıtılmaktadır.

c) Barınma Yardımları

Oturulamayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynı veya nakdi olarak yapılan yardımlardır.

1.4.1.1.1.2. Eğitim Yardımları

a) Eğitim Materyali Yardımları

Her eğitim ve öğretim yılının başlangıcında, fakir ve yardıma muhtaç ailelerin ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan çocuklarının kitap dışındaki kırtasiye, önlük, ayakkabı gibi temel okul ihtiyaçlarının karşılanması için yürütülen bir yardım programıdır.

b) Şartlı Nakit Transferi (Eğitim Yardımı)

2003 yılında başlayan bu program ile maddi imkansızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ve nüfusun en yoksul %6'lık kesiminde yer alan ailelere, ilk ve orta öğretime giden çocuklarının okula düzenli olarak devam etmeleri şartıyla her ay nakdi olarak eğitim yardımı verilmektedir. Böylelikle nüfusun en muhtaç kesimine dahil olan ailelerin çocuklarının temel eğitim hizmetlerine tam olarak erişimini hedef alan bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak amaçlanmıştır. Bu uygulama, Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokol çerçevesinde yürütülmektedir.

Kız çocuklarının toplumdaki dezavantajlı durumları göz önünde bulundurularak, okullulaşma oranları ile ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını artırmak amacıyla, kız çocuklarına ve ortaöğretime devam eden öğrencilere verilen yardım miktarları daha yüksek tutulmuştur.

c) Öğrenci Barınma, Ulaşım vb. Yardımlar

İlk ve orta öğretim öğrencilerinin okula gidememe nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak barınma, ulaşım, yemek gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlar yapılmaktadır.

d) Öğle Yemeği Yardımı

İlköğretimde Taşınabilir Sistem Kapsamındaki 1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında yer alan taşınabilir eğitim uygulamasında, okulların bulunduğu merkezlere taşınan yoksul öğrencilere verilen öğle yemeği uygulaması 2004 yılına kadar il/ ilçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yürütülmüştür.

Taşıma programının yanı sıra öğle yemeği programının da tek elden ve daha etkin olarak yürütülmesi amacıyla, 2003-2004 eğitim ve öğretim yılından itibaren bu uygulama kaynağı Fondan aktarılacak suretiyle Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.

e) Yüksek Öğrenim Burs Yardımı

1989 yılından bu yana, yüksek öğrenim öğrencilerine her yılın eğitim-öğretim dönemi (9 ay) karşılıksız olarak verilen burslar, işlemlerin tek elden yürütülebilmesi amacıyla 2003-2004 öğretim yılından itibaren Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumuna devredilmiştir.

Fondan, geçmiş yıllarda burs almaya hak kazanan öğrencilerden başarılı olanların burs ödemelerine ise halen devam edilmektedir.

f) Ücretsiz Kitap Dağıtımı

2003-2004 öğretim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığınca yürütülen ilköğretim öğrencilerine ücretsiz kitap dağıtımı uygulaması Fon kaynakları ile finanse edilmektedir.

1.4.1.1.1.3. Sağlık Yardımları

a) Tedavi Destekleri

Tedavi destekleri kapsamında; yeşil kartla karşılanmayan, sosyal güvenceden yoksun kişilerin ilaç ve tedavi giderleri karşılanmaktadır.

b) Şartlı Nakit Transferi (Sağlık Yardımı)

Nüfusun en muhtaç kesimine dahil olan ailelerin çocuklarının temel sağlık hizmetlerine tam olarak erişimini sağlamak amacıyla, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Sağlık Yardımları uygulanmaktadır.

ŞNT Sağlık Yardımları kapsamında çocuk ölümlerini ve çocukların hastalanma oranlarını azaltmak amacıyla, 0-6 yaş grubu çocukların sağlık muayenelerinin yaptırılması şartıyla yoksul ailelere düzenli nakdi para transferi yapılmaktadır.

ŞNT Sağlık Yardımları kapsamında hedef kitlede yer alan hamilelere doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli olarak doktor kontrolüne gitmeleri şartıyla belirli bir süre gebelik yardımı yapılmaktadır. Bu program, Sağlık Bakanlığı ile yapılan protokol çerçevesinde yürütülmektedir.

1.4.1.1.1.4. Özürlülere yönelik yardımlar

a) Özürlü İhtiyaç Yardımları

Sosyal güvenceden yoksun özürlü kişilerin topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyacının karşılanmasına yönelik yürütülen bir sosyal yardım programıdır. Sosyal güvenceden yoksun kişilerin yanı sıra sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir alan özürlü bireylerin kurumlarınca karşılanmayan araç-gereç bedelleri de bu program kapsamında karşılanmaktadır.

b) Özel Eğitime Gerekksinim Duyan Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması

Bu program ile özel eğitime gerekksinim duyan özürlü öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak ulaşmaları sağlanmaktadır. Program Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde yürütülmektedir.

1.4.1.1.1.5. Özel Amaçlı Yardımlar

a) Afet Destekleri (Deprem-Yangın-Sel vb.)

Deprem, sel vb. doğal afetler nedeniyle mağdur olan kişilerin zararları öncelikle Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Acil Destek Fonu tarafından karşılanmaktadır.

Umumi hayatı etkilemediği için doğal afet kapsamında değerlendirilmeyen münferit olaylar nedeniyle (yangın, su baskını vb.) kişilerin zarar gördüğü durumlarda ise Fondan destek verilmektedir.

b) Aşevi Faaliyetleri

İşsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde aşevleri aracılığıyla, ihtiyaç sahibi kişilere günlük sıcak yemek verilmektedir.

1.4.1.1.1.6. Proje Destekleri

Fon kaynakları ile çalışabilir durumda bulunan fakir ve muhtaç kişilerin kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlamaları ve sürdürülebilir gelire kavuşturularak doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi olmaktan çıkarılmasına yönelik istihdam odaklı proje destekleri verilmektedir.

Ayrıca yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanması amacıyla sosyal hizmet projeleri de uygulanmaktadır.

a) Gelir Getirici Projeler

Sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilerin toplumsal ihtiyaçları karşılanarak topluma entegre olmaları ve ekonomide aktif üretken duruma geçerek, sürdürülebilir gelire ulaşmaları amacıyla, kentsel alanda iş kurmaya yönelik, kırsal alanda yöre şartlarına uygun, sürdürülebilir faaliyetlere yönelik gelir getirici projeler desteklenmektedir.

Gelir getirici projelerin amacı, yoksul birey ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmalarını uzun süre devam ettirebilmeleridir. Uygulanacak projelerin teknik ve ekonomik olarak yerel koşullara uygunluğunun yanında üretilecek ürün veya hizmetin yöresel satış ve pazarlama olanaklarının bulunması da gerekmektedir.

b) İstihdam Eğitimi Projeleri

İstihdam eğitimi projelerinin amacı, yoksul kadınlara, işsiz gençlere, düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılması ve bu kişilerin daha nitelikli iş bulmalarının sağlanmasıdır. Eğitimlerde benzer konularda çalışma yapan kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak istihdam güvencesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

c) Sosyal Hizmet Projeleri

Fon kaynakları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik proje destekleri verilmektedir.

Sosyal hizmet projelerinin amacı, sokakta çalışan/yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız kadın ve erkeklere, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması için toplum merkezleri veya sosyal amaçlı merkezlerin kurulması veya mevcut merkezlerdeki programların çeşitlendirilmesidir.

1.4.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu⁴

1928 yılında Yardım Sevenler Derneği adı altında kurulan ve 1935 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) dönüştürülen Kurum 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kapsamında; sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan çocuk, genç, yetişkin, özürlü ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetleri ve yardımları planlamak, uygulamak, rehberlik ederek yönlendirmek, teşvik ve koordine etmek ve denetlemekle görevlendirilmiştir. Bu çerçevede Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu aynı ve nakdi yardımlar yapmakta, temel gereksinimlerini karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere sosyal yardım hizmeti vermektedir.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. www.shcek.gov.tr

SHÇEK tarafından yapılan sosyal yardım uygulamaları ile aynı yardım ve nakdi yardım tanımları aşağıda yer almaktadır:

- Geçici aynı-nakdi yardımlar,
- 6 ay süreli nakdi yardımlar,
- 1 yıl süreli nakdi yardımlar,
- Uzun süreli nakdi yardımlar.

olmak üzere dört kategoride sınıflandırılmıştır.

Aynı Yardım: Yiyecek, giyecek, yakacak, kırtasiye, tıbbi araç-gereç ile rehabilitasyon amaçlı protez araçları gibi sosyal inceleme raporuyla müracaatçının ihtiyacına göre verilecek mal ve malzeme yardımudur.

Nakdi Yardım: Sosyal inceleme raporu sonucunda müracaatçının ihtiyacına göre verilecek para yardımudur.

Aynı ve nakdi yardım hizmetlerinde, kişinin yaşadığı bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri göz önünde bulundurulmakta ve bu çerçevede kişinin asgari yaşam seviyesine ulaşması amacıyla sorununu çözümlenebileceği süreler içinde, geçici nitelikte ve değişen miktarda yardımlar sağlanmaktadır.

SHÇEK tarafından sunulan sosyal yardım hizmetlerinde korunmaya muhtaç çocuğa, muhtaç özürlü ve yaşlıya öncelik tanınmakta; yardım talebinin fazla olması durumunda muhtaç olma derecesi, acil olma durumu, başvuru veya tespit sırası dikkate alınmaktadır. Yardımların yapılmasında ve muhtaçlık tespitinde Kurumun takdir yetkisi esastır.

1.4.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü⁵

Vakıflar Genel Müdürlüğü 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu gereğince, muh-

5 Detaylı bilgi için bkz. www.vgm.gov.tr

taç durumunda bulunan kişilere sosyal yardım yapmakla görevlendirilmiştir. Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği çerçevesinde âma ve sakatlara aylık bağlamakta, imaret açık faydalandırmakta, aşevi hizmeti vermekte ve sosyal yardım yapmaktadır.

Bunun yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla, ailelerinin maddi durumu orta-öğretim yaptırmaya yeterli olmayan öğrencilere burs verilmektedir.

1.4.4. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü⁶

2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yasa kapsamında; muhtaç ve Türk vatandaşı olmak koşulu ile kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan 65 yaşını doldurmuş yaşlılar ile 18 yaşını dolduran ve kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan özürlüler ile 18 yaşını dolduran, kanunen bakmakla mükellef kimsesi olmayan ve herhangi bir işe yerleştirilememiş olan özürlülere aylık bağlanması ve muhtaç durumdaki yaşlıların ve iş göremez kişilerin korunması amaçlanmaktadır.

Söz konusu Kanun kapsamında, Kanunda belirtilen kişilere aylık bağlamakta ve bu kişilerin sağlık giderleri 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde yeşil kart verilerek suretiyle karşılanmaktadır.

6 Detaylı bilgi için bkz. www.sgk.gov.tr

1.4.5. Sağlık Bakanlığı⁷

3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanunu kapsamında; hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve bu kanunun öngördüğü usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya aile içindeki gelir payı 4857 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşlarının sağlık hizmetleri giderlerinin, Devlet tarafından karşılanmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı ile Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde yeşil kart uygulaması 1998 yılından 2005 yılına kadar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile karşılanmış olup; 2005 yılında ise Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir.

1.4.6. Belediyeler⁸

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu gereğince kanunlarda belirtilen sınırlarda yaşayan dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürülülere sosyal hizmet ve yardım yapılmakta ve bu hizmetlere ilişkin sosyal hizmet kuruluşları açılarak işletilmektedir.

Ayrıca, belediyelere 4109 Sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun kapsamında, hazarda ve seferde 45 günden fazla süreyle askerlik hizmetinde bulunanların muhtaç ailelerine yardım yapmak görevi de verilmiştir.

Sosyal yardım uygulamalarına ilişkin mevzuatta yukarıda yer alan uygulamaların yanı sıra;

⁷ Detaylı bilgi için bkz. www.saglik.gov.tr

⁸ Detaylı bilgi için bkz. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu

- 3257 Sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Yasası kapsamında hak sahiplerine sinema ve müzik sanatını destekleme fonundan maddi yardımlar sağlanmaktadır. Bu yardım, hak sahibinin muhtaçlığının niteliğine göre bir seferlik nakdi ödeme veya süreklilik gösteren aylık ödemeler şeklinde yapılmaktadır.
- 3580 Sayılı Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun kapsamında, parasız yatılı öğrencilerin belirlenecek miktarda kitap, kırtasiye ve diğer eğitim giderleri ile parasız yatılı ve burslu öğrencilerin muayene ve tedavi giderleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır.
- 5102 Sayılı Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun kapsamında, yurt içinde yüksek öğrenim gören öğrencilere burs, kredi ve nakdi yardım verilmektedir.
- 1005 Sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanunu kapsamında; Milli mücadeleye iştirak eden ve bu sebeple kendilerine İstiklal Madalyası verilmiş bulunan Türk vatandaşları ile 1950 yılında Türk Tugayının Kore`ye ayak bastığı Ekim ayında başlamak ve 1953 yılı Pan-Munjon Ateşkes Anlaşmasına kadar Kore`de fiilen savaşa katılmış olan Türk Vatandaşlarına ve 1974 yılında Temmuz 1'inci ve Ağustos 2'nci Barış Harekâtına Kıbrıs'da fiilen görev alarak katılmış olan Türk Vatandaşlarına, hayatta buldukları sürece, vatani hizmet tertibinden 4000 gösterge rakamının her yıl Bütçe Kanunu ile tespit edilen memur maaş katsayısı ile çarpılmasından bulunacak miktarda aylık bağlanmaktadır.
- 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kapsamında; özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirlerin alınarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak amaçlanmaktadır.

Sosyal yardım uygulamaları yalnızca devlet eliyle yürütülmemekte bu alanda sivil toplum kuruluşları da faaliyet göstermektedir. Resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemler yürüten, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlar olan sivil toplum kuruluşları; sosyal devletin sosyal alanlarda yaptığı harcamalarda kısıntıya gitmesiyle birlikte dünya genelinde sosyal yardım alanında kendini daha çok göstermeye başlamıştır.

Esnek örgütlenme biçimi, kaynak yaratmada ve toplumdaki kişi ve kuruluşlara ulaşmadaki etkinliği, sivil toplum kuruluşlarının yoksullara sunduğu hizmetlerin, kamu kurumları tarafından sunulan hizmetlerden bazı durumlarda daha etkili olabileceği anlamına gelmekle birlikte; yoksulluk gibi geniş kapsamlı, nedenleri ve sonuçları çok karmaşık olan bir sorunun çözümünün hiçbir zaman sadece sivil toplum kuruluşlarının sorumluluğuna bırakılmaması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki hizmetleri devleti destekleyici ve güçlendirici bir biçimde olmalıdır (SYDV Personeline Yönelik Sosyal Çalışmacı Eğitim Programının Geliştirilmesi Projesi, 2007: 22).

Özetleyecek olursak, Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları dağınık bir yapı göstermektedir. Sosyal yardım uygulamalarına ilişkin mevzuat dâhilinde birçok kamu kurum/kuruluşu sosyal yardım alanında görevlendirilmiş olup; bu çerçevede kendi muhtaçlık kriterleri ve uygulama esasları doğrultusunda sosyal yardım ve hizmet sunmaktadır. Sosyal yardıma ilişkin uygulamaların farklı kurum kuruluşlar tarafından yapılması ortak bir sosyal yardım sisteminin oluşmasını engellemektedir. Bunun yanı sıra yasalarda belirtilen şartlar çerçevesinde sosyal yardımların hedef kitesini genel itibariyle nispi yoksulardan çok mutlak yoksulların oluşturması; sosyal güvenlik şemsiyesi altında yer alan ancak, temel sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Sosyal yardıma dair alanın bütüncül bir şekilde yönetilmesi, sosyal yardım

kararlarının etkinleşmesi, daha adil kaynak dağıtımının sağlanması ve sosyal yardımların hedef kitesinin açıklığa kavuşturulması açısından sosyal yardım alanında normda birliğe gidilerek ortak sosyal yardım kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Dünya genelinde sosyal yardım uygulamalarının farklılık gösterdiği aşikârdır. Bu noktada ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri, idari yapıları, tarihleri, kültürel yapıları vb. hususlar yapılan sosyal yardım uygulamalarının farklı farklı olmasına neden olmakta ve refah devleti uygulamaları kapsamında sosyal yardım uygulamaları farklı kurumsal düzenlemelerle gerçekleştirilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde de ortak bir sosyal yardım politikası olmamakla birlikte Avrupa Sosyal Modeli çerçevesinde sorunların vatandaşlara en yakın düzeyde çözülmesi ve hizmet yönünden halka yakın olma anlamına gelen yerellik ilkesi ön plana çıkmaktadır.

Sonuç itibariyle yoksulluğun azaltılması bireyler ve aileler için olduğu kadar toplumun bütün kesimleri için fayda sağlamakta (Arlı, Şanlı ve Demirel, 2004: 125) ve toplum, sosyal yardım olgusuna, gerekli olan sorumlulukla yaklaşmadığı takdirde ödeyeceği maliyet çok daha büyük olmaktadır (Gül, 2004: 350). Daha güvenli bir toplum yapısının oluşması, kadınların eğitim, istihdam vb. haklarının artırılması, cinsiyet ayrımının azaltılması, daha eşitlikçi bir toplumsal yapı, fırsat eşitliği, suç oranının azalması, toplumsal yaşama katılım, demokrasiye katkı sağlaması vb. açılardan yoksullukla mücadele son derece önem arz etmekte ve bu alanda en etkili araç olan sosyal yardım, etkili ve verimli hizmetin temel şartı olarak, kurumsallaşma istemekte, merkez ve yerel yönetimler arasında işbirliğini gerektirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ OLGUSU

Çocukların erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaları anlamına gelen çocuk emeği kullanımı toplumsal bir sorun olarak uzun yıllardır gündemi işgal etmektedir. Çocukların maddi kazanç ya da meslek öğrenmek amacıyla çalışma yaşamında yer alması fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, bir ülkenin en önemli sermayesi olan beşeri sermayeyi tahrip etmektedir.

Çocukların çalışması ya da çalışmak zorunda bırakılması genelinde insan haklarını ilgilendirirken; özelinde ise çocuk hakları sorunu hatta çocuk hakları ihlali olarak görülmektedir.

Fiziki mobilitesi yüksek olan çocuk emeği için düşük ücretli, geçici ve marjinal işlerde, tarım/tarım dışı ve formel/enformel sektörlerde, istihdam olanakları kolayca bulunabilmektedir (Ertürk, 1994: 29). Bu da çoğu zaman çocukların, rüştünü tamamlamadan, zorunlu eğitim çağında oldukları halde çalışma yaşamında yer almasını kolaylaştırmaktadır.

Çocuk işçiliği sorunu yalnızca az gelişmiş ülkelere özgü olmayıp, gelişmiş ülkelerin de sorunu olmakla birlikte; gelişmiş ülkelerde hem yaş sınırlaması hem de çalışma koşulları açısından daha iyi şartlar söz konusudur. Sanayileşmiş ülkelerde çocukluk dönemi ve dolayısıyla çalışma yaşamına giriş oldukça uzun sürerken, gelişmekte olan ülkelerde erken yaşta çalışmak çocuğun sosyalizasyonunun bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca çocuğun çalışması belli mesleki becerilerin aileden çocuğa aktarılması ve aile gelirin desteklenmesi gibi işlevlere de sahiptir (Karataş ,1993: 85).

Ailelerin sosyo-ekonomik durumları ve eğitim seviyeleri çocukların iş yaşamına girip girmemesinde önemli rol oynamaktadır. Sağlıksız aile ortamında yetişen çocuğun eğitime önem verilmemekte, aile bütçesine katkıda bulunması beklenmekte ve çocuk yaşına uygun olmayan ruhsal ve fiziksel sağlığını tehlikeye sokan işlerin yanı sıra bağımlılık kazanmasına neden olan işlerde (mobilya cilacısı, ayakkabı tamircisi) çalıştırılmaktadır (İlik, 1994: 4). Ayrıca psiko sosyal gelişimleri bakımından çevrelerinde kendilerine model alabilecek nitelikte kişilik özelliklerine sahip yetişkinlerle etkileşimde bulunamamaları kimlik kazanma bakımından kritik bir dönemde olan bu çocukların işyerlerinde ve evde karşılaştıkları kendilerince geçerli gördükleri bazı olumsuz kişilik özelliklerini benimsemelerine yol açmaktadır (Sanemoğlu, 1996: 30-35). Bütün bunların yanı sıra ağır çalışma koşulları çeşitli sağlık sorunlarını da beraberinde getirmekte (Kozcu, 1991: 94) ve çocuklar çalışma hayatında fiziksel ve cinsel istismara uğramaktadır.

Çocukların küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatı içinde yer alması, yetişkin bireyler için tasarlanmış işlerin çocuklar tarafından yapılması çocukların gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Fiziksel açıdan yeterince gelişmemiş olmaları çalışan çocukları işle ilgili hastalık ve zararlara yetişkinlere göre daha fazla maruz bırakmaktadır. Tehlikeli işlerde çalışan çocukların karşılaştığı riskler salt yaralanma, hastalık ve hatta ölümden de ibaret değildir. Bu çocuklar, ayrıca, ileride yetişkin olarak daha az tehlikeli işlerde çalışmalarına imkân tanıyacak bir temel olacak eğitimden de yoksun kalmaktadır (UNICEF, 2006: 47). Çalışma hayatının ağır ve tehlikeli koşulları ve uzun

çalışma süreleri hem çocuklar için hem de toplumun geneli için çok boyutlu sorunlara yol açmakta ve bu sorunlara kısa vadede çözüm üretmek güç görülmektedir.

Değişen ekonomi ve teknolojik gelişmeler, eğitilmiş ve nitelikli işgücüne duyulan gereksinimi artırmış ve çocukların geleceğin eğitilmiş, bilinçli ve sorumlu bireyleri olarak yaşamın her alanında yer alması gerektiği gerçeğinin dünya genelinde kabul görmesini sağlamıştır. Bu çerçevede çocuk işçiliği ile mücadele de önem kazanmış ve buna ilişkin önlemler ve politikalar hayata geçirilmiştir.

2.1. GEÇİNME STRATEJİSİ OLARAK ÇOCUK EMEĞİ KULLANIMI

Tarihi eskilere dayanan çocuk işgücü kullanımı, sanayileşme ile birlikte kolayca manipüle ve istismar edilebildiğinden daha fazla yoğunluk kazanarak, günümüzün en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Farklı yaş ve cinsiyetteki çocuk emeği, yetişkin kadın ve erkek emeği üzerindeki kısıtlayıcı sosyo-kültürel etkilerden uzak olduğu için gerek mekan içinde, gerekse işten işe dolaşımının kolay olması nedeniyle, hem tarım hem de tarım dışı işgücünün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Ertürk, 1994: 21).

Çocuk işgücüne ilişkin literatürde çocuk çalışması ve çocuk işçiliği önemli iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar; kültürel çeşitlilik ve görelilik göz önüne alındığında farklı toplumlarda hatta aynı toplumda bile içerik ve biçim bakımından farklı anlamlar ihtiva etmekte, çoğu zaman bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmakta ve bu hususlar da herkes tarafından kabul gören bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Ancak bu kavramlara geçmeden önce çocuk olgusu üzerinde durulmalı ve "Çocuk kimdir?" sorusuna cevap aranmalıdır.

2.1.1. Çocuk Kavramı

Çocuk kavramı, zaman, mekan ve toplumsal açıdan farklılıklar göstermekte, toplumun çocuğa bakış açısına bağlı olarak değişmektedir. Çocukların ne zaman okuldan ayrılacakları, evlenebilecekleri, oy kullanabilecekleri, yetişkin sayılacakları, askere alınacakları ve iş hayatına atılabilecekleri o toplumun yargısının bir tür resmi yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (UNICEF, 1997: 25). Bu çerçevede, toplumların tarihsel, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları çocuğa bakış açısını belirlemekte ve evrensel bir çocuk tanımlamamaktadır.

Çocuk; yetişkin dünyasına bağımsız bir şekilde entegre olana kadar, fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimleri açısından yetişkin korumasına ihtiyacı olan birey olarak tanımlanabilir (Rogers ve Standing, 1981: 160).

Yörükoğlu'na göre çocuk, "gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış reşit sayılmayan küçük yurttaş" olarak tanımlanırken (2000: 13); Akyüz ise "psikoloji biliminin çocuğu doğumundan başlayarak erinliğe kadar ki devrede bulunan kişi (11-12 yaş)" (2000: 66) olarak tanımladığını belirtmektedir.

2.1.1.1. Ulusal ve Uluslararası Mevzuata Göre Çocuk Tanımı

Yasal mevzuatımızda çocuk ve genç kavramları net bir şekilde tanımlanmamakta, çocuğun kim olduğu, farklı durumlarda farklı yaşlar esas alınarak belirtilmekte, bunun yanı sıra 18 yaşından küçükler ve büyükler ifadesi sıkça geçmektedir.

Çocuk hukuk sistemimize göre hak ehliyetine sahip kişi anlamına gelmektedir. Ancak henüz fiziksel ve zihinsel olarak gelişimini tamamlayamadığı varsayıldığı için kural olarak 18 yaşına kadar onu korumak gerekliliği; toplumsal yaşama zarar vermeden veya en az zararla girebilmesi için bir alışma devresi öngörülmüştür. Bu süre içinde bulunacağı, yaşayacağı kurumlar, karşılaşabileceği durumlar için özel hükümler öngörülmüştür. Bu hükümler çeşitli yasalarımızda dağınık durumdadırlar (Usta, 1995: 86).

Çocuk kavramı çeşitli yasalarda yaş sınırlaması baz alınarak tanımlanmış olup; aşağıda bu yasalar ve çocuk tanımları yer almaktadır:

- Hukukta hakları kullanma rüşt olmak ile başlamaktadır (Berki, 1982: 53). Medeni Kanunun 11'inci maddesinde reşit olmanın, 18 yaşının doldurulmasıyla başladığı belirtilmektedir. Medeni Kanuna göre, özel bir durum olmadıkça, 18 yaş çocukluğun üst sınırı olarak belirtilmekte ve 18 yaşından küçükler çocuk sayılmaktadır.

Türk Ceza Kanununun 31'inci maddesinde 12, 15, 18 yaş ifadeleri geçmekte olup; cezai ehliyet yaşı 12 olarak belirtilmekte ve "12 yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur." hükmü yer almaktadır.

- Söz konusu Kanunda, çocuk suçlu kavramı, 18 yaşını bitirmemiş kişiler için kullanılmakta, ancak cezai müeyyidelerin uygulanmasında yaş sınırının 15 olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 1998: 7). Nur Centel'e göre, Türk Ceza Hukuku açısından ülkemizde 11-15 yaşları arasındaki küçükleri "çocuk", 15-18 yaş arasındakileri ise "genç" olarak adlandırmak mümkündür (1986: 25).
- Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 173'üncü maddesinde "12 yaşından aşağı çocuklar" 174'üncü maddesinde "12-16 yaş arasında bulunan çocuklar" 176'ıncı maddesinde "18 yaşından aşağı çocuklar" ifadeleri geçmekte; genel anlamıyla söz konusu Kanun 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını belirtmektedir.
- İş Kanunu 71'inci maddede asgari çalışma yaşı 15 olarak kabul edilmekte, bunun yanı sıra 87'nci madde, 14 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmadan önce sağlık durumları ve bünye itibarıyla o işe uygun olup olmadıklarının doktor raporuyla belirlenmesi gerektiğini öngörmektedir.
- Asgari Ücret Yönetmeliği 7'nci madde, ücretin belirlenmesinde işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarının esas teşkil edeceğini belirtmektedir.
- Borçlar Kanununun 318'inci maddesinde 18 yaşından küçüklerin hizmet sözleşmesi ile çalışmasının yasak olduğu ibaresi yer almaktadır.

- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 60'uncu maddede 18 yaşından önce Malüllük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortalarına tabi olanların, yaşlılık sigortalılık süresinin, 18 yaşını doldurdukları tarihte başlamış olduğunun kabul edildiğini hükme bağlamıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2006 Çocuk İşgücü Anketi'nde 6-17 yaş arası fertler çocuk olarak tanımlanmıştır.
- Çocuk Koruma Kanununun 3'üncü maddesinde "daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişilerin çocuk olarak kabul edileceği" ifadesi yer almaktadır.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'sinin 1'inci maddesinde, 18 yaşından küçük herkes "çocuk" olarak tanımlanmaktadır.
- Uluslararası Çalışma Örgütü 15-24 yaş grubunu genç işçi, 15 yaşında çalışanları ise "çocuk işçi" veya "çalışan çocuklar" olarak tanımlamaktadır (Sertel, 1997: 7). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesinin 2'nci maddesinde, istihdam edilme için belirlenen asgari yaş sınırının, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı ifadesi yer almaktadır.
- Avrupa Sosyal Şartının, Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkına yönelik 7'nci maddesinde çalışma yaşamına ilişkin yaş sınırlamaları ile ilgili olarak 15, 16, 18 yaşları telaffuz edilmekte ve asgari çalışma yaşının 15 olarak belirleneceği ibaresi yer almaktadır.

Bu maddeden yola çıkarak Avrupa Sosyal Şartında 15 yaş ve altının çocuk olarak kabul edildiği söylenebilir (Centel, 1982:126).

Yukarıda yer alan ulusal ve uluslararası mevzuat da göstermektedir ki çocuklarla ilgili net bir tanım yapılmamakta; olay ve durumlara göre yaş sınırlaması konularak çocuğun kim sayılacağı belirtilmektedir. Hem hukukumuzda 18 yaşın rüşt yaşı olarak belirlenmesi hem de Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de geçen 18 yaşından küçüklerin çocuk sayıldığı ibaresi, 18 yaşından küçüklerin tümünün çocuk olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir.

2.1.1.2. Çocukluk Dönemi

Bireyin gelişim sürecinde çocukluk dönemi son derece önemli olmakta, bu süre zarfında fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişim için önemli adımlar atılmaktadır. Çocukların ileride katılımcı, faal ve yönetimde söz sahibi bireyler olabilmeleri için çocukluk sürecinin her türlü temel gereksinimler karşılanarak, eğitim ön planda tutularak ve sosyalleşme sağlanarak etkin bir şekilde geçirilmesi gerekmektedir. Söz konusu husus toplumsal huzur, barış ve ilerleme için de son derece önemlidir. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde çocukluğun özel toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de, “çocukların bedenlerinin ve zihinlerinin yetişkinlere göre henüz olgunlaşmamış olduğu, yetişkin rolleri üstlenen çocukların çoğu kez artık çocuk olarak görülmediği ve dolayısıyla yetişkinlere uygun düşen rollerin çocuklar için uygun olmayabileceği ve bu rollerin üstlenilmesinin de kaçınılmaz biçimde çocukluk döneminin yitirilmesine yol açacağı” belirtilmektedir (UNICEF, 2006: 43).

Çocuklar, yetişkin bireylere göre daha korunmasız durumda olduğundan, çocukluk dönemleri boyunca korunması ve doğru bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların geleceğin ekonomik değer yaratacak insan sermayesi olarak değerlendirilmesi noktasında, “çocuğun yetiştirilmesinin ve korunmasının önemi ortaya çıkmaktadır” (Gökçe, 1971: 13).

Çocukluk süreci büyüme, gelişme ve öğrenmenin hızla ilerlediği ve temel ve mesleki eğitimin henüz tamamlanmadığı bir süreç olarak adlandırılmakta ve bu dönem zarfında çocukların iş hayatı yerine okul sıralarında olması gerekmektedir. Çocukların çocukluklarını yaşamadan aile bütçesine katkıda bulunmak ya da meslek öğrenmek için iş gücü piyasasında yer alması, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişliği ile yakından ilgilidir. Karataş, “sanayileşmiş ülkelerde, çocukluktan yetişkinliğe geçişin ve dolayısıyla çalışma yaşamına girişin oldukça uzun sürdüğünü ancak; gelişmekte olan ülkelerde,

erken yaşta çalışma hayatına girmenin çocuğun sosyalizasyon sürecinin bir parçası olarak görüldüğünü” belirtmektedir (1993: 85).

Bu kadar önemli olan çocukluk döneminin, çalışma hayatının zor koşulları içinde geçmesi çocuğun hayata hazırlanmasını ve bilinçli bir birey olarak yetişmesini olumsuz yönde etkilemekte ve toplum olarak geleceğimizi tehlikeye atmaktadır. “Çocuk yarın demek olduğuna göre dikkat ve özen gösterilmesi gereken bir varlıktır. Gelecekte dünya maddesel ve moral mutluluğa, rahatlığa ulaşmak ve barış içinde yaşamak istiyorsa olanaklarının çoğunu çocukların sağlıklı büyümelerine, iyi yetiştirilmelerine ayırmak zorundadır” (TİSK, 1994. 7).

2.1.1.3. Çocukların Çalışması ve Çocuk İşçiliği Kavramları

“Çocukların çalışması” olgusu bir üst başlık olarak ele alınmaktadır. Çocuk işçiliği bu olgunun altında yer alan ve çocukların her türlü gelişimine zarar veren bir kavram olarak nitelendirilmekte ve çocuklar tarafından yapılan bütün işler çocuk işçiliği kapsamına girmemektedir. UNICEF; çocuk işgücünü içerik açısından iki temel kategoriye ayırmaktadır. Birinci durumda çalışma, çocukların gelişimini ve eğitimini olumsuz yönde etkilemeyerek yetişkin yaşamına hazırlama gibi olumlu bir işlevi yerine getirirken; ikinci durumda çalışma çocuğun, fiziksel, ussal ve duygusal gelişimlerini tehdit eden olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır (1986: 1). UNICEF’in de belirttiği gibi çalışmanın bütün biçimleri çocuklar için zarar teşkil etmemekte; ancak çocuklar tarafından yapılan faaliyetlerin hangilerinin çocukları hayata hazırlayarak sosyalleşmelerini sağladığı, hangilerinin ise çocukların çocukluk dönemlerini yaşamalarına engel olarak gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Rodgers ve Standing “çocuğun çalışmasının” sanayi öncesi toplumlar, sanayi toplumuna geçiş sürecindeki toplumlar ve sanayi toplumlarında birbirinden niteliksel olarak farklı özellikler gösterdiğini ve çocuk üzerindeki ağırlığının ve etkisinin de toplumdan topluma değiştiğini belirtmektedir (Köksal ve Lordoğlu, 1993: 18).

Tıpkı UNICEF gibi Uluslararası Çalışma Örgütü de, çocuklar tarafından yapılan faaliyetlerin tamamını çocuk işçiliği olarak kabul etmemekte, izin verilen hafif işlerde haftada sadece birkaç saat çalışan 12 yaş ve üzerindeki bütün çocuklarla, yaptıkları işler tehlikeli olarak sınıflandırılmayan 15 yaş ve altı çalışmayı, çocuk işçiliği kapsamında değerlendirmemektedir (ILO, 2006: 6).

Gerek Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de, gerekse hukukumuzda, reşit olma yaşı 18 olarak kabul edildiğine göre, bu yaşın altında olup da, ister yasal ister enformel sektörde olsun çocuk olarak kabul edilen herkes, eğer çalışıyorsa hangi sektör ve statüde çalıştığına bakılmaksızın çalışan çocuk kapsamında değerlendirilmelidir. (Öztürk, 1998: 12-13). Çalışan çocukları diğer çalışanlardan ayıran en önemli özelliklerden birisi henüz gelişme çağında olmaları nedeniyle yetişkinler için tehlike oluşturmeyen koşullardan ciddi bir biçimde etkilenebilmeleridir (Sarıöz, 2001: 41). Çalışmaya başlama yaşı düştükçe ve çalışma alanlarının tehlike boyutu arttıkça, çocukların çalışma hayatının olumsuzluklarından etkilenme düzeyi de artmaktadır. Çalışan çocuklar arasında yer alan çocuk işçiler çoğu zaman çalışma hayatına çok erken yaşlarda adım atmakta ve her türlü gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek durum ve olaylarla karşılaşmaktadır.

Bhargava’ya göre çocuk işçiliği; 5-15 yaş arasındaki çocukların doğrudan ya da dolaylı olarak evde ya da dışarıda çalışmaya zorlanması olarak ortaya çıkmakta ve çoğu zaman bu çocuklar her koşulda sağlanması gereken eğitim hakkından mahrum bırakılmaktadır (2003: 23). Erbay ise, çocuk işçiliğini, çocukların uygun olmayan koşullarda ve gelişimlerine zarar verecek bir tarzda çalışmalarını olarak tanımlamaktadır (2008: 4).

25425 sayılı Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte çocuk işçi; 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak ifade edilmektedir.

Ennew, Myers ve Plateau çocuk işçiliğini şu şekilde tanımlamaktadır (2005: 27):

- Çocuklar tarafından yapılan her türlü çalışma,
- Çocukların ekonomik katılımı,
- Çocukların tam zamanlı çalışması,
- Okula devamı engelleyen çalışma,
- Çocuklara zarar veren çalışma,
- Ücretli işler,
- Ücretli istihdam,
- Çocuk emeğini sömüren çalışma,
- Ulusal ve uluslararası standartları ve kanunları ihlal eden çalışma,

Söz konusu tanımlamada çocuklar tarafından yapılan her türlü çalışma, hiçbir ayırım yapılmaksızın, çocuk işçiliği olarak adlandırılmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere çocuklar tarafından yapılan bütün çalışmalar çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmemekte; ne UNICEF ne de ILO çocukların her türlü faaliyetini çocuk işçiliği olarak görmemektedir.

Sonuç itibariyle çocukların yaptığı her türlü çalışma zararlı ve eğitimden uzak kalmaya neden olarak görülmemekte; çocuk işçiliği ise en temelde eğitim hakkı olmak üzere çocuğun diğer haklarına da sahip olmasını engelleyen, onun sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren bir çalışma (Combating Child Labour, 2003: 15) olarak nitelendirilmektedir.

2.2. ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN ÇALIŞMA BİÇİMLERİ

Çocuk işgücünün, tüm dünyada ve hemen her dönemde, ekonomik yaşam içinde yer aldığı söylenebilir (Altan, 2000: 296). Çocuklar farklı iş kollarında, işçi konumunda ya da ücretsiz aile işçisi olarak; kendi hesabına veya ücretli çalışmakta; ücretlerin bir kısmı ya da tamamı para veya mal olarak ödenmektedir. Çocukların çalışma süresi de yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde tam gün ya da part-time olarak değişmekte olup; çalışan çocukların bir kısmı okula devam ederken bir kısmı okulu bırakmak zorunda kalmaktadır.

Çalışan çocuklar;

Çalışma süresine göre,

- Tam zamanlı
- Yarı zamanlı

Çalıştıkları sektöre göre,

- Tarımda
- Esnaf ve sanatkârların yanında, sanayi işkollarında
- Marjinal iş kollarında

Sosyal ve hukuki statüleri açısından;

- İşçi statüsünde,
- Çırak statüsünde,
- Sokaklarda yaşayan ve çalışan çocuklar olarak sınıflandırılabilir (TİSK 1995:5)

Çocuklar farklı faaliyetlerde bulunmakta olup; bu faaliyetlerin bir kısmı çalışma yaşamı ile ilgilidir Rodgers ve Standing bu faaliyet türleri ile ilgili olarak bir “çocuk tipolojisi” hazırlamışlardır. Çocuk tipolojisinde yer alan faaliyetler aşağıda sınıflandırılmıştır (1981: 2-10):

- Ev içi (domestic) faaliyetler; Aile içi, ücretsiz, ev ve çocuk bakım işleri
- Ev dışı fakat ücret alınmaksızın yapılan faaliyetler; Aileyle birlikte yapılan ücretsiz iş ya da satışlar,
- Bağımlı ya da sözleşmeli emek (tied labour); Ailelerin çocuklarını kredi ya da borç karşılığı kiralaması,
- Ücretli emek; Mal ya da para karşılığı çalışma,
- Marjinal faaliyetler: Sokakta satıcılık, çöp toplayıcılığı, dilencilik, fahişelik ya da hırsızlık gibi faaliyetler,

- Eğitim,
- Boş gezme ya da işsizlik,
- Dinlenme ve boş zaman faaliyetleri,
- Yeniden üretimle ilgili faaliyetler.

Yukarıda sıralanan faaliyetlerden bazıları bazı toplumlar tarafından çocuğu hayata hazırlamanın araçları olarak görülürken, bazı faaliyet türleri ise çocukların aile bütçesine katkıda bulunmalarını sağlamak için onları işgücü piyasalarının zorunlu aktörleri haline getirmektedir.

Çocukları insan olmaktan çıkararak ekonomik bir varlık haline getiren faaliyetler olarak belirtilen çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri (ILO, 2006: 2) "182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi"nde;

a. Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve çocukların askeri çatışmalarda zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik veya kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

b. Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

c. Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

d. Mahiyeti veya yürütümündeki koşulları itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsamaktadır.

2.2.1. Çocukların İstihdam Edildiği Sektörler

Çocukların çalıştıkları sektörler açısından bir sınıflama yapılacak olunursa; tarım en fazla istihdam sağlayan sektör olarak başta yer almakta ardından ise sanayi ve hizmet sektörleri gelmektedir. Bunların yanı sıra çocuklar sokaklarda çalışmak hatta yaşamak zorunda kalmaktadır.

Dünya genelinde çocukların en fazla çalıştığı sektör olan tarım sektörü; tarım, avcılık, ormancılık, balıkçılık alanlarındaki faaliyetleri kapsamaktadır (ILO, 2006: 7). ILO'nun son tahminlerine göre Dünyada çalışan çocukların %69'u; tarımda çalışmaktadır. Çocuklar ücretsiz aile işçisi ya da ucuz işgücü olarak tarımsal faaliyetlere katılmakta, bu sebeple ya okulu bırakmakta ya da mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile okullarını erken terk edip geç başlamaktadır.

Çocukların çalıştığı diğer bir sektör ise sanayi sektörüdür. Sanayi Devrimi ile birlikte kadın ve çocuklar vasıfsız olmaları ve ucuz işgücü anlamına gelmeleri nedenleri ile çalışma hayatına girmişler ve Dünya çocuk işçi kavramı ile tanışmıştır. Bu sektörde çocuklar özellikle enformel alanlarda ve küçük çaplı işletmelerde istihdam edilmektedir. Sanayi işletmeleri, geleneksel sistemde işe başlama noktası ve mesleki bilgilerin öğrenilebileceği önemli bir yer olarak görülmektedir (Kartal, 1997: 91).

Çocukların yoğun olarak istihdam edildiği sektörlerden biri olan hizmet sektörü; toptan ve perakende ticaret, restoran, otel, ulaşım, depolama, finans, sigorta, gayrimenkul ve ticari hizmetlerle kişisel ya da sosyal hizmet veren hizmetleri kapsamaktadır (ILO, 2006: 7). Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işgücü tarımdan hizmet sektörüne kaymakta bu da hizmet sektörünü büyüyen sektörlerden biri haline getirmektedir. Bu sektörde çocuklar, işletmelerde getir-götür işleri yapmakta ve oldukça düşük ücretlerle çoğu zaman bahşiş karşılığı hizmet vermektedir (Erbay, 2008: 18).

Çalışan çocuklarla ilgili bir diğer kavram olan çıraklık; tarihsel ve geleneksel özellikleri olan bir işleyişi ifade etmektedir. Belirli bir mesleğin gerek-

tirdiği bilgi ve becerileri öğrenmek amacıyla yetişmiş kişilerin denetim ve gözetiminde çalışan çocuğa “çırak” adı verilir. Tarihsel süreç içinde çıraklık sistemi ile birlikte çırakların iş yerindeki pozisyonları, ilişkileri, üretim içinde üstlendikleri rol ve işlevleri önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Buna karşın Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, çıraklık çoğu iş kolu için gerekli nitelikli insan gücünü yetiştirmede etkili yollardan biri olarak önemini hala korumaktadır (Karataş, 1993: 85).

3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu kapsamı içinde formel çıraklık statüsünde çalışan ve mesleki eğitim alan çocuklar;

- Tüm öğrencilik haklarından yararlanmakta,
- Sosyal güvenceye kavuşmakta,
- Genel kültür, mesleki bilgi ve beceri kazanmakta
- Ayrıca işyeri dışında, okulda farklı kişilerle etkileşimde bulunarak iletişim becerilerini geliştirmektedir.(Senemoğlu, 1997: 37)

Ülkemizde çok küçük yaştan itibaren geleneksel çıraklık statüsünde, enformel çırak olarak çalışan çok sayıda çocuğun yaygın biçimde küçük işletmelerde istihdam edildiği bilinmektedir. (Sertel, 1997: 11) Bu çocuklar çalışma hayatına dair her türlü haktan yoksun ve tehlikelere açık bir şekilde çalışırken; formel çıraklık statüsünde bulunan çocuklar ise yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı eğitimlerine devam ederek daha korumalı bir ortamda çalışmaktadırlar.

2.2.2. Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları

Bazı çocuklar, günün büyük bölümünü ya da tamamını ailelerinin ve toplumun korumasından uzak, her türlü ihmal, taciz, tehlike ve istismarın yaşanabileceği sokaklarda çalışarak geçirmekte ya da sokaklarda yaşamak zorunda bırakılmaktadır.

Lusk, sokak çocuklarını dört gruba ayırmaktadır. Buna göre; birinci grupta

yer alan yoksul çalışan çocuklar geceleri evlerine dönmekte, çoğu zaman okul ile bağlantılarını koruyabilmekte ve suçtan uzak durmaktadır. İkinci grupta yer alan bağımsız sokak çalışanları, aile bağlantılarını koruyamamakta, okula devam oranları düşerken suç işleme oranları artmaktadır. Üçüncü grupta, sokaklarda aileleri ile birlikte çalışan ve yaşayan evsiz ailelerin çocukları bulunmaktadır. Bu grubun yaşam koşulları doğrudan doğruya yoksullukla bağlantılıdır. Son grup ise, aile bağlantıları tamamen kopmuş, sokaklarda yaşayan 'gerçek' sokak çocukları olarak nitelendirilmektedir (1992: 293).

Zeytinoğlu (1989), sokak çocuklarını; bütünüyle sokağı mesken edinen, geceleri ya da en azından bazı geceler evine dönmeyen, aile koruması ve desteğinden bütünüyle ya da büyük ölçüde yoksun kalan çocuklar ve ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünü sokakta çalışarak geçiren ve sonrasında evine dönen çocuklar olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Phillips, Hindistan'a ilişkin çalışmasında sokak çocuklarını; ailesiyle düzenli ve sürekli ilişki içinde bulunan 'sokaktaki çocuklar', ailesiyle yeterli ve düzenli olmayan bir ilişki sürdüren 'sokağın çocukları' ve terk veya ihmal edilmiş 'ailesiz çocuklar' olmak üzere üç kategoride incelemektedir (1994: 74).

Atauz ise sokak çocuklarını "sokaktaki çocuklar" ve "sokağın çocukları" olarak iki gruba ayırmaktadır. Çoğunlukla harçlıklarını çıkarmak, aile geçimine katkıda bulunmak ve bazen de tek başına ev geçindirmek amacıyla sokakta çalışan çocuklar "sokaktaki çocuklar"; ailesi olmayan, evden kaçmış, atılmış ya da terk edilmiş, sürekli olarak sokaklarda başıboş dolaşan, yaşayan ve çalışan çocukları ise "sokağın çocukları" olarak adlandırmaktadır (2001: 168).

Özetleyecek olursak, sokak çocukları ile ilgili literatür incelendiğinde genel anlamda, sokak çocuklarının iki kategoriye ayrıldığı; birinci kategoride yer alan çocukların sokaklarda çalıştığı ancak aile ile bağlarını koparmadığı, ikinci kategorideki çocukların ise, sokağın çocukları olarak adlandırıldığı, sokağı mesken edinmiş bu çocukların ailenin her türlü korumasından uzak

bir şekilde sokaklarda yaşadığı görülmektedir. Sokak çocukları sorununu açıklamakta kullanılan temel nedenler olarak kentsel yoksulluk, modernleşme, kentleşme, göç, ailelerinin istismar ve ihmalleri ifade edilmekte (Altıntaş, 2003: 28-42) ve çocukların sokaklarda çalıştırılmaya zorlanmasının en önemli nedeni olarak, sokakta çalışarak elde edilen kazancın formel sektöre göre daha fazla olduğu vurgusu yapılmaktadır (Akyüz, 2000: 518). UNICEF'in 1992 yılında Bangladeş'de Sokak çocuklarına yönelik hazırladığı raporda da bu çocukların yaygın olarak yoksul ailelere mensup olduğu, ebeveynlerinden birini ya da her ikisini kaybetmiş oldukları ve ailelerin yaşamsal gereksinimlerini karşılamak üzere çalışıyor oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuç itibariyle çocuklar farklı sektörlerde ya da sokaklarda çalıştırılmakta bunların yanı sıra çok daha kötü biçimler olarak alınıp satılmakta, fuhuşta kullanılmakta ve her türlü istismara uğramaktadır. Çocukların çalıştığı bütün alanlar emek yoğun bir nitelik taşımakta, ucuz ve uysal işgücü olan çocuklar aile açısından ek gelir, işveren açısından ise maliyetlerden kaçmanın yolu olarak görülmektedir.

2.3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocukların çalışma yaşamına katılmaları kendi seçimleri olmamakla birlikte, ailelerin yaşama ve çalışma koşulları çocuk işçiliğinin ana nedenlerini belirleme noktasında önemli bir yer tutmakta ve ailelerin yoksulluğu, eğitimsizliği gibi temel sorunlar çocukları çalışma yaşamına itmektedir.

Çocukların çalışma yaşamında yer almasının birçok nedeni bulunmakta ancak, çıkış noktası göz önüne alındığında, toplumda yaşanan genel yoksulluğun ve sonuçlarının, çocuk emeğinin bir geçinme stratejisi olarak görülmesine neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra çocukların işveren karşısında haklarını aramada edilgen kalmaları ve çabuk yönlendirilebiliyor olmaları da işgücü olarak tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Çocukların işgücü piyasasında yer alması; düşük nitelikli, düşük ücretli, geçici, yasadışı ve tehlikeli iş sunumu ile işveren ve ailenin geçimine katkıda bulunmak için gelir isteminde bulunan çocuğu bir araya getirmektedir.

2.3.1. Yoksulluk ve Az-gelişmişlik

Çocuk işçiliğinin temelinde yatan en önemli etken yoksulluktur. Şimşek ve Erol 8-18 yaş arasında 3179 çalışan çocukla yaptıkları araştırmada; çalışan çocukların genellikle yoksulluk nedeniyle çalıştıkları sonucuna ulaşmıştır (2006: 352-355).

Çocukların yoksulluğu ailenin yoksulluğuna bağlı olmakta ve bunun en önemli nedeni olarak da işsizlik görülmektedir (Smith, 2001: 1137-1138). Çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden biri olarak gösterilen yoksulluğun işsizlik boyutu, ailenin yetişkin bireylerinin istihdam piyasasında yer almamaları anlamına gelmektedir. Bu konuda ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının yanı sıra bireylerin eğitim, bilgi ve birikimleri de önemli rol oynamaktadır. Ancak çocukların erken yaşlarda işgücü piyasasında işgücü olarak yer alması hem yetişkin bireylerin istihdam alanlarını daraltmakta, hem de ileride bu çocukların görece olarak daha iyi işlerde istihdam edilmesinin önünü kapamaktadır.

Ailenin düzenli ve yeterli gelirinin olmaması, aile bireylerinin eğitim ve iş durumu, hane büyüklüğü ile söz konusu hususlardaki eksiklikleri tedarik edici bir sistemin bulunmayışı ya da tam olarak işlemeyişi ailelerin çocuklarını çalıştırmalarına neden olmaktadır. Yoksul ailelerde çocuğun çalışması ya da evde kardeşlerine bakması ve/veya birtakım ev işlerini üstlenmesi aile bütçesine katkı olarak görülmekte; ancak bu süre zarfında çocuğun eğitimden uzak kalması ve çalışma hayatında karşılaşılabileceği riskler göz ardı edilmektedir. Ailelerin yeterli bütçeye sahip olmaması ve ekonomik güçlükler, ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalışma hayatına itmelerine neden olmaktadır (ÇSGB ILO-IPEC, 2006: 20).

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde büyük işletmelerin azlığına karşın ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının tarım ve küçük ölçekli işletmeler çerçevesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Rekabetin yoğun olduğu günümüz toplumunda küçük işletmelerin varlığı ise ucuz

emeğe dayanmaktadır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde enformel işçilerin büyük çoğunluğu ucuz emek olarak görülen kadın ve çocuklardan oluşmaktadır.

Az gelişmişlikle birlikte anılan zayıf işyerleri aynı zamanda tehlikeli, sağlıksız işyerleri anlamına gelmekte, bu tür yerler yeterince denetlenememekte, tehlikeli, uzun, yorucu çalışma koşulları iş kazalarına, meslek hastalıklarına, erken yaşta yıpranma-yaşlanmaya ve verimliliğin azalmasına neden olmaktadır; bütün bunlar beraberinde işten belirli bir süre uzak kalmayı, sakatlıkları, işten atılma ya da ebeveynlerin ölümünü getirmekte ve sonuçta çocuklar çalıştırılmak zorunda bırakılmaktadır.

Kırsal bölgelerin az gelişmişliği de çocuk işçiliğinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Ertürk "Patterns of Child in Rural Turkey" adlı araştırmasında, çocuk emeğinin yoksul kırsal haneler için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu sonucuna varmıştır (1994: 29). Kırsala yapılan yetersiz yatırım ve hizmetlerin yanı sıra istihdam olanaklarının azlığı, yaşama ve çalışma koşullarını güçleştirmekte bu da ya tarımsal faaliyetlerde çocukların yoğun bir şekilde yer almasına ya da köyden kente göçe neden olmaktadır. Kente yapılan göç başta ekonomik sıkıntılar olmak üzere bir çok sıkıntıyı beraberinde getirmekte, zaten tarımsal faaliyetlerde ücretsiz aile işçisi konumunda olan çocuktan şehir hayatında da aile bütçesine katkıda bulunması beklenmektedir.

Sonuç olarak, biran önce çözüm üretilmesi gereken toplumsal sorunların başında gelen çocuk işçiliği sorununun temel nedeni olarak yoksulluk ve az gelişmişlik gösterilmekte bu da çocukların yoğun bir şekilde çalıştırılmasına sebebiyet vermektedir.

2.3.2. Eğitimle İlgili Nedenler

Eğitim çocuk işçiliğini önleyen ama aynı zamanda çocukları çalışma yaşamına iten bir neden olarak görülmektedir. Zorunlu eğitim süresinin uzaması

çocuk işçi sayısının azalmasında son derece önemli bir rol oynarken; eğitime ulaşabilirlikte yaşanan sorunlar, yoksul toplum/hanelerin eğitim için ayıracak kaynaklarının sınırlı oluşu, eğitim kurumlarına olan güvensizlik, eğitimin ileride bir getirisi olmayacağına dair inanç, ailenin eğitim seviyesinin düşük oluşu, motive edici olmayan eğitim içeriği, eğitim verilen ortamın ve eğitimcilerin yetersizliği, sınıfta kalma/başarısızlık vb. sebepler çocukları okuldan uzaklaştırmakta bu da beraberinde çalışan çocuklar sorununu getirmektedir.

Eğitim; toplumda başkalarıyla eşit bir yer kazanılması açısından gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırarak bireylere daha güçlenmeleri ve kendilerine güven geliştirmeleri için fırsatlar sunmakta (UNICEF, 2006: 22); çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayacak en önemli araç olarak nitelendirilmektedir (Murnane, 1994: 296). Ancak çocuklar yoksul oldukları ya da çalışmak zorunda kaldıkları için eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamaktadır. Lakshapathi, yoksul ailelerde ebeveynlerin çocuklarını eğitim almaya yönlendirmekle bir meslek edinmeye yönlendirmek arasında seçim yaptıklarını belirtmektedir (1993: 8-12). Güç durumdaki bazı ebeveynler, eğitimin uzun dönemindeki getirilerinin çocuğun çalışma yaşamına girerek kısa dönemde sağlanacak gelire göre daha avantajlı olmadığını düşünerek çocukların çalışmasını teşvik etmektedirler (Çocuk İşçiliği ile Mücadele, 2004: 4).

Çalışan çocuklar ya okulla işi bir arada yürütmeye çalışmakta ya da okulu bırakmaktadır. Ahioğlu'nun da belirttiği gibi çalışma hayatı çocukların fiziksel, sosyal, duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemekte, okul başarısı düşmekte ve bu çerçevede okulu bırakma davranışı hızlanmaktadır (2005: 137). Okula devam edilse bile işle birlikte eğitim çocukları zorlamakta, okulda başarısızlık ve okulu sevmeme gibi önemli sorunlarla karşılaşmaktadır.

Emek piyasasında eğitilmiş kişiler ile eğitimsizler arasında ücret farklılıklarının yaratılmaması eğitimin cazibesini azaltırken (Başyatmaz, 1998: 63), yoksul ailelerdeki eğitsel yoksunluk eğitime verilen önemin düzeyini düşür-

mektedir. Bunların üzerine eğitimin aileye olan maliyeti de eklenince aileler çocuklarını okullardan alarak hem ek gelir elde etmek hem de meslek öğrenmelerini sağlamak amacıyla iş yaşamına yönlendirmektedir. Bu da çocukların gelecekte ekonomi içinde üretkenliklerinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir.

Anker, etkin bir eğitim sisteminin okullarda, çocuklara hakları hakkında bilgiler vererek ve tehlikeli çalışmanın nasıl engellenebileceğini anlatarak çocuk işçiliğinin zararlarının azaltılmasına olumlu bir katkı sağlayabileceğini belirtmektedir (2000: 3). Ayrıca eğitimin motive edici olması, çekici kılınması ve okulun sevilmesi çocukların eğitim almaya devam etmelerinde etkin rol oynamaktadır.

Manski, eğitim ile kişinin yetişkinlik yıllarındaki sosyo-ekonomik statüsü ve kendi çocuklarının başarılı bireyler olarak toplumda yer edinmesi arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu ve bu çerçevede eğitim politikalarının yoksul çocukların başarılı olmalarına olanak sağlayacak şekilde hazırlanmasının önemli olduğunu belirtmektedir (1994: 308).

Genel olarak eğitimin niteliği, eğitimin devamını sağlamadaki zorluklar, bir meslek ve işe kavuşturmadaki eğitim yetersizliği, ailenin gözünde eğitim sonrasında sağlanacak getiriyi sıfırlamaktadır. Bu nedenle yoksul aileler, genelde çocuğun çalışması yönünde bir yol izlemektedir (Yılmaz: 2001). Çalışan çocuklar çoğu zaman okula devam edememekte veya zorunlu eğitimlerini yarıda bırakmakta dolayısıyla, gelecekteki çalışma yaşamları için gerekli olan donanımdan yoksun kalmaktadır. Bu durum sadece çocuğun yetişkin olarak sürdüreceği yaşamını olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp, ülkenin üretkenlik düzeyini de düşürmektedir.

2.3.3. Geleneksel Bakış Açısı

Toplumun sosyal yapısını oluşturan kültürel örüntü ve gelenekler, her toplumun kendine özgü bir bütünlük sergilemesini sağlamakta ve bu çerçevede

hem toplumsal roller hem de durum ve sorunlara karşı toplumun bakış açısı ve çözüm yolları ortaya çıkmaktadır. Bazı toplumlarda çocukların çalışması olağan bir durum olarak görülmekte iken bazı toplumlarda ise bir an önce çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak yer almaktadır.

Özellikle tarım toplumuna has bir yaklaşım ve erken sanayileşme dönemine özgü sosyo-kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini normal karşılamakta veya bazen gerekli görmektedir (Çocuk İşçiliğine Hayır, 2006: 21). Kırsal kültürde çocuk, yetişkin rolünü çok erken yaşlarda üstlenmekte, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, toplum da bu yapıyı normal karşılamakta ve kültürel bir değer olarak benimsemektedir (Şişman, 2004:5).

Çocuğun ekonomik katkısını doğal kabul eden ana baba, çocuğun erken yaşta iş yaşamına girmesinin fiziksel, duygusal, toplumsal ve kişilik gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu bilincine varamamaktadır (Köksal, 1992: 20). Çocuğun çalışması yalnızca ebeveynler tarafından değil; aile geleneği nedeniyle çoğu zaman çocuklar tarafından da olağan karşılanmaktadır. Çünkü aile, üyelerinin elde ettiği gelir toplamı ile yaşamını idame ettirmektedir.

Bulut, bu geleneksel kültürün göç sonrasında kentsel alanda da yaşatıldığını, çocuğun evde veya tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmasıyla, herhangi bir işyerinde ücret karşılığı çalıştırılması arasında herhangi bir fark olmadığını, hatta çalışma yaşamında ücretli olarak yer almanın aileye parasal bir katkı sağladığı için daha çok kabul gördüğünü belirtmektedir (1996: 58). Ayrıca ülkemizde çocukların meslek öğrenmesi ve ailenin geçimine yardımcı olması amaçlarıyla çırak statüsünde çalıştırılması doğal kabul edilmektedir. Çünkü bu tür bir çalışma “zanaat” edinme olarak değerlendirilmekte ve bu çocuklar “işçi” olarak görülmemektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 12).

Çocukların erken yaşlardan itibaren çalışma yaşamında yer alması; çocuğa ve çocuğun çalışmasına bakış açısı çerçevesinde şekillenmekte ve bu durum ya olağan karşılanmakta ya da bir sorun olarak görülmektedir.

2.3.4. İşverenlerin Çocuk İşgücüne Olan Talebi

Çocukların çalışmasına neden olan bir diğer etken de işverenlerin çocuk işgününe olan talepleridir. Ailenin düşük gelirinin yanında işgücü piyasasının düşük ücretli çocuk emeğine duyduğu gereksinim, çalışmaya atfedilen olumlu değerlerin de etkisiyle çocuk işçiliğine yol açmaktadır (Çelik 2005: 29; Rende ve Erkin 2005: 42-44).

Birçok işveren, kendi görelî güçsüzlüğünden, başkalarıyla rekabet edebilmek ve ayakta kalabilmek için çocuk çalıştırdığını belirtmekte ve çocuk emeğinin sömürülmesini, var olan toplumsal düzenin doğal ve gerekli bir parçası olduğunu savunmaktadır. (UNICEF, 1997: 27) Çocuk emeği; bu emeği üretim faktörlerinden biri olarak görenler ile görmeyenler arasında haksız rekabete neden olmakta ve bu haksız rekabet sektörlerin yanı sıra ülkeler arasında da dünya pazarını etkilemektedir.

Küreselleşen ekonomi özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde çalışan çocuk sayısının artış göstermesine neden olmakta, işgücünün daha ucuz olduğu coğrafyalara kayan uluslararası sermaye için kadın ve çocuklar vazgeçilmez işgücü kaynağı olarak görülmektedir. Uzakdoğu ülkeleri, üretim süreçlerinde yaygın olarak kullanılan çocuk emeği nedeniyle, gelişmiş Batı ülkeleriyle dünya pazarında rekabet etme konusunda çok önemli avantajlar sağlamaktadır (Baştaymaz, 1998: 84-85).

İşverenler yerel, ulusal ya da uluslararası rekabet kapsamında ve kişisel veya toplu çıkarlarını gözeterek, düşük nitelikli, düşük ücretli, geçici, yasadışı ve tehlikeli iş sunumu için, geçimini sağlama zorunluluğunda olan, iş ve gelir istemi içerisinde bulunan çocuğu, şu nedenlerle çalıştırmaktadırlar (Jean-Maurice, 1994: 100-101):

Çocuk;

- En az eğitim gerektiren niteliksiz işlerin, niteliksiz işgücü kaynağıdır.

- Ucuz işgücüdür. Çalışmaları yasadışı sayıldığından, yasal ve kurumsal güvenceleri bulunmamaktadır. Hakları ve yetkileri belirsizdir. Yasal sorumluluk yüklemeler. Çalışmaları kimi zaman geleneksel sayıldığından, düşük ücretle hatta ücretsiz çalıştırılabilirler.
- Uysal işgücüdür. Korunmasız, güvencesiz, yalıtılmış, örgütsüz olduklarından tam bağımlı ve uysaldırlar. İş konusunda sorun yaratmaz, direnmez ve başkaldırmazlar. Direnseler de kolayca bastırılır ya da işten atılırlar.
- Esnek işgücüdürler. İşe alınıp, işten atılmayı; saatlik, günlük, haftalık, aylık, mevsimlik çalışmayı; ücretsiz fazla çalışmayı, boğaz tokluğuna çalışmayı meslek öğrenmenin doğal gereği olarak görüp, kabullenirler.

Ucuz ve uysal işgücü olarak görülen çocukların çalışma hayatında yer alması işverenler açısından maliyeti düşürdüğü ve sorun yaratmadığı için tercih edilmekte ancak, uzun vadede düşünüldüğünde, çocukların çalışmasının toplumlar için çok daha büyük sorunlara yol açtığı ortaya çıkmaktadır.

2.3.5. Çocuk İşçiliği Mevzuatının Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması

Çocuk işçiliğine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak mevzuattaki eksiklik ve yetersizlikler ile mevcut mevzuatın etkin bir şekilde uygulanamaması, çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını güçleştirmektedir (Çocuk İşçiliğine Hayır, 2006: 21).

Çocukların genelde küçük işletmelerin yoğun olduğu enformel sektörde istihdam ediliyor olması ve bu işletmelerin de yeterince denetlenememesi ve cezai yaptırımların caydırıcı olmaması çocuk işçiliğinin önlenmesi hususunu zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak çocuk işçiliği kompleks ve çok boyutlu bir sorun olarak görülmekte ve tek bir nedenle açıklanamamaktadır. Yukarıda yer alan hususlar çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak gösterilmekte ve söz konusu nedenler birbirlerini etkileyerek sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

2.4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tarihsel süreçlere bakıldığında, çocukların çalışmasının çok eskilere dayandığı hatta tarihin her aşamasında üretim faktörlerinden biri olarak çocukların çalışma yaşamında yer aldığı görülmektedir. Bu konuda Hindman, şu açıklamayı yapmaktadır: “Çocuklar daima çalışmışlardır. İnsanlık tarihinin ilk yılları boyunca kabilelerin çocukları; avlanma, balık tutma ve hayvanları kapanla yakalama çalışmalarında bulunmuşlardır. Sonraları kabileler ve klanlar ailelere ayrıldığında; çocuklar, tarlalarda ve ormanlarda ürünlere ve hayvanlara bakılmasında büyükleri ile birlikte çalışmaya devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra çocuklar el sanatlarına yardım etmiş ve bunları geliştirmiştir.” (2002: 6; akt. Erbay;2008: 30). Yaşanan gelişme ve değişimlere paralel olarak çocukların faaliyet gösterdikleri alanlar da değişmiştir. Çocuklar, kapitalizm öncesi toplumların meslek örgütleri olarak adlandırılan ve faaliyet gösterdikleri alanlarda tekeli konumunda olan loncalarda çıraklık yaparak meslek öğreniyorlar ve böylece bir şekilde çalışma yaşamına dahil oluyorlardı.

Bütün bunlar göstermektedir ki insanlık tarihinin dönüm noktası olarak kabul edilen Sanayi Devriminden önce de çocuklar çalışmaktaydılar. Sanayileşme, sanılanın aksine, çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmamış (Cunningham ve Viazzo: 1996); ancak Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk emeği ve istismarının niteliği değişmiş ve çocuk işçi olgusu ortaya çıkmıştır.

Kısal kesimde tarımla meşgul olan aileler ya da kentlerin çevresinde faaliyet gösteren küçük işletme sahipleri sanayi kapitalizmi karşısında varlıklarını koruyamayarak dağılmışlar ve büyük imalathane ve fabrikalara işçi olarak başvurmaktan başka çareleri olmayan bu kitleler ve bu kitlelerin önemli bir bölümünü oluşturan çocuklar “kurumsal” işgücü konumuna düşmüşlerdir. Bu aşamadan itibaren de “çocuk çalışması” “çocuk işçiliği” ne dönüşmüştür (Duyar ve Özener, 2003: 12).

2.4.1. Sanayi Devrimi ve Çocuk İşçiliği

Büyük ve derin toplumsal değişmelere yol açan Sanayi Devrimi yeni örgütlenme ve üretim biçimi ile makine çağında fabrika düzenlerini oluşturmuştur. Yaşanan toplumsal gelişme ve değişimler işçi sınıfını oluşturmuş, yeni yaşama ve çalışma koşulları olgusu içinde ortaya çıkan durum; kentlerin hızla doğup insanlarla dolup taşmasını, insanlık onuruna uymayan çalışma koşullarını, erkek, kadın ve çocuk işçilerin zor, ağır ve insanı hızla yıpratıcı koşullarda çalışmasını ve sefalet ücretlerini beraberinde getirmiştir (Talas, 1997: 60).

Sanayi devrimi ile birlikte gelişen iş bölümü yapılan iş için gerekli yüksek vasıfları en aza indirgemıştır. Artık yapılan iş tek bir ustanın elinden çıkmamakta, fabrikalarda oluşturulan üretim düzenekleri sayesinde iş parçalarına bölünerek, her bir işçi işin bir parçasını yaparak işi tamamlamaktadır. Yapılan iş büyük çaplı bir uzmanlık gerektirmediğinden fabrikalarda vasıfsız işgücü olarak nitelendirilen kadın ve çocuklar da çalıştırılmaktaydı.

Fabrika sahipleri kapitalist düzende rekabet edebilmek ve karlarını maksimize etmek için işgücünü, uzun çalışma süreleri karşılığında çok düşük ücretlerle istihdam ediyordu. El emeğinin tasfiye edilerek yerine makinelerin gelmesi, çalışan kesimin makinelere tepki duymasına yol açıyor bu arada fabrika sahipleri sürekli değişen makineleri ikame edebilmek için erkek işçileri işten çıkartarak; daha ucuz ve uysal emek anlamına gelen kadın ve çocuklara ağırlık veriyordu. Kadınlar ve çocuklar da makineleri işletebildiğine ve erkeklerden daha az ücret aldıklarına göre, evin erkeği çoğu zaman işsizken kadınlarla çocuklara iş veriliyordu (Huberman: 2001).

İşverenler arasında yaşanan rekabet, ücretleri indirerek maliyet fiyatının düşürülmesine yol açmış; işçiler arasındaki rekabet ise, işçileri işsiz kalmaktansa yoksulluk ücreti karşılığında çalışmaya itmiştir (Gülmez, 1991: 72). Yaşanan bu süreçle birlikte ailelerin geçinebilmesi için kadın ve çocuklar da yığınlar halinde işgücü piyasalarında yer almaya başlamıştır. Sismondi o za-

manki dönemi şu şekilde ifade etmektedir. “Geçinmesi için yeterli bir ücrete sahip olmayan işçi hemen evlenmeyi düşünmektedir. Çünkü kadın ücreti ile beraber gelecek ve birkaç yıl sonra çocuklar çok küçük yaşlarda çalışmaya başlayacak böylece babanın ve annenin ücretlerini tamamlamaya çalışacaklardır.” (Işıklı, 1994: 25).

De Herdt “Child Labour in Belgium” adlı kitabında Belçika’nın Wallonia kömür ocaklarında 1846 yılında 10-12 yaşlarında yaklaşık on bin çocuğun çalıştığını, briket imalathanelerinde çalışan çocukların rüzgar ve yağmura açık barakalarda barındığını, pamuk ve keten imalathanelerinde 39-40 C arasında değişen sıcaklıktaki çamurda çıplak ayakla çalışan çocukların elleri ve ayaklarının kısa sürede kangren olduğunu, kibrit imalathanelerinde çalışan ve yaşları beşe dek inebilen çocukların aldıkları fosfor yüzünden kemiklerinin olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir (1996: 23-39).

İngiltere’de mensucat sanayinde çocuklar çalışmaya yedi, sekiz, dokuz yaşlarında başlamakta ve günlük çalışmaları yalnız yemeklerdeki kısa aralıklarla kesilerek 15-16 saat sürmekte idi. Sanayide olduğu gibi tarımda da işçiler çok düşük ücretlerle çalışmakta, bu nedenle aileler geçinebilmek için iş görebilecek yaşa gelir gelmez çocuklarını çalıştırmakta idiler. Çocukların çalışmaya başlama yaşı 6-7 olarak değişmekte idi (Talas, 1997: 266-271).

Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma ve yaşam koşullarının gitgide kötüleşmesi; işçilerin kitlesel tepkilerine yol açmış ve bu kapsamda daha iyi ücret ve daha kısa çalışma süresine yönelik talepler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte çocukların çok küçük yaşlardan itibaren çalışmasının kuşaklar üzerindeki olumsuz etkisi çocuk işçiliği alanında bir takım düzenlemelerin yapılarak önlemlerin alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Çocukların çalıştırılmasına yönelik ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre’nin Zürih Kantonunda alınmıştır. Bu düzenleme ile çocukların zorunlu öğrenimlerinden önce tekstil atölyelerinde çalıştırılmaları yasaklanmış ve 13-19 yaşlarındaki çocukların ancak ana baba ve komşuları yanında dinsel otoritenin denetimi altında çalışabilecekleri hükmüne bağlanmıştır (Karataş, 1993: 89). Ancak söz konusu

düzenleme çok fazla yaşama geçirilememiştir. Zürih Kantonu'nca, 1815'de çıkarılan yeni emirnamede ise en uzun çalışma süresi günde 12-14 saat olarak belirlenmiş ve bütün çocuklar için en düşük çalışma yaşı 10 olarak saptanmıştır (Fişek: 2004).

Bu dönemde çıkarılmış olan en etkili yasa ise İngiliz Parlamentosu'nda kabul edilen 1802 tarihli "Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa"dır. Yasaya göre,

- Çocukların günlük çalışma süreleri 12 saat olarak saptanmakta,
- Gece çalışmaları yasaklanmakta,
- Çıraklar geceli gündüzlü işverenin yanında kalmakta iseler, işveren, kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı yatakhaneler kurmakla yükümlü tutulmakta,
- Çocukların okuma yazma öğrenmek amacıyla okula devamları sağlanmakta,
- Çocuklara yılda bir kat giysi verilmektedir (Talas: 1997: 266).

Çocuk emeği ve işçiliğinin gündeme getirilmesinde ve meselelerin çözümünde işçi mücadelesinin yanı sıra ILO ve diğer uluslararası kuruluşların girişimlerinin de katkıları olmuştur. 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluşu ile birlikte çocuk işçiliğini azaltmaya yönelik çalışmalar ivme kazanmıştır. Örneğin ILO Şartı'nın en önemli maddelerinden birisi, çocukların çalışmaya başlama yaşına ilişkindi. Buna göre, üye ülkelerden, 14 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanması isteniyordu. Aynı zamanda ILO, çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik iyileştirmelerin hayata geçirilmesi üzerinde de durmaktaydı. 1923 yılında kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletlerin kuruluşu (1945) ve ardından Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yayınlanması (1959) çocuk emeğine sınırlama getirilmesi çabalarında önemli kilometre taşları olarak nitelendirilmektedir. Çocuk Hakları Bildirgesi'nde, çocukların her türlü ihmal ve sömürüye karşı korunması gerektiğinin altı çizilmekte; buna ek olarak, çocukların ticari bir metaya dönüştürülemeyeceği, bedensel, ruhsal ve ahlaki gelişimlerini

riske sokacak meslek ya da işlerde çalıştırılmayacakları vurgulanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi bu ilkeleri daha da geliştirerek yaptırımları genişletmiştir (Duyar ve Özener, 2003: 18-20).

Hem uluslararası kuruluşların hem de ülkelerin çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik yapmış olduğu düzenlemeler ve bu çerçevede alınan önlemler özellikle sanayileşmiş ülkelerde çocuk işçiliğinin azaltılmasında etkili olmuştur. Batı toplumlarında çocuk işçiliğinde gözlenen azalışın nedenleri tek tek bu nedenlerin söz konusu azalışı açıklamada yetersiz oldukları da göz önünde bulundurularak, dört ana başlık altında toplanabilir (Cunningham ve Viazzo: 1996):

- **Ücretlerdeki Artış:** Ailenin geçimi için, tüm aile üyelerinin çalışma hayatı içinde yer alması gerekirken; 20. yüzyılın başlarından itibaren yetişkin erkeklerin aldığı ücretlerin artması ve sosyal güvenlik sistemlerinin kurulması ile birlikte diğer aile üyelerinin çalışma yaşamından çekilmesinde artış yaşanmıştır. Böylelikle ailelerin, çocuğun aile bütçesine yapacağı ekonomik katkıya bağımlılığı azalmıştır.
- **Teknolojik Gelişmeler:** Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çocuk işçiliği oranında düşüş yaşanmıştır. Yeni teknoloji ve otomasyonla birlikte niteliksiz işgücü olarak değerlendirilen çocuklar tarafından yapılan işler makineler aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır.
- **Yasal Düzenlemeler:** Çocuk emeğinin kullanımını engellemeye yönelik mevzuat, çocuk işçiliği oranında önemli düşüşler meydana getirmiştir.
- **Eğitim:** Çocukların zorunlu eğitim kapsamında belli bir yaşa kadar eğitim sistemi içinde yer alması, onları işgücü piyasalarından uzak tutmuş ve bu da çocuk işçiliğinin düşüş göstermesinde etkili olmuştur.

Toplumların tarihi kadar eski olan çocuk emeği kullanımının önlenmesine yönelik çabalar sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde etkili olmakla birlikte; 1970'li yıllardan itibaren yaşanan krizler, küreselleşme ve neoliberal politikaların da etkileriyle özellikle az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinde çocuk işçiliği hala en önemli sorunlardan biri olarak yer almaktadır.

2.4.2. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yakın Tarihi

Anadolu’da en önemli geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olduğundan ve bu üretim biçimi için özel bir eğitim gerekmediğinden çocuklar da üretim sürecinde yer almaktaydı. Ancak sanayi ve ticarete ilişkin özel bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik mesleki eğitimin, aileler tarafından verilebilecek türden olmaması, bu kapsamda verilecek eğitimin XIX. yüzyıla kadar daha çok Ahilik ve Lonca Teşkilatları vasıtasıyla verilmesini sağlamıştır. Söz konusu teşkilatlarda mesleki eğitim süreci çırak-kalfa-usta ilişkisine dayanmakta ve çocuklar küçük yaşlardan itibaren meslek hayatının içinde yer alarak meslek öğrenmekteydiler.

Sanayi devrimiyle yaşanan büyük çaplı toplumsal dönüşüm, Osmanlı Devleti’nde de etkili olmuş; ahilik sistemi ve devamı niteliğinde olan lonca sistemi ortadan kalkmaya yüz tutmuş ve sanayileşme çabalarının oluşturduğu işgücü ihtiyacı ile aynı döneme denk gelen 1. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan erkek işgücü azalması kadın ve çocukların fabrika ve imalathanelerde işgücü kaynağı olarak istihdamlarına neden olmuştur. Bu dönemde çalışma süresinin 16 saati bulduğu ancak ücretlerin çok düşük olduğu, İstanbul’da kibrit ve bez fabrikalarında çalışan çocuk sayısının tüm çalışanların yarısına ulaştığı, hatta kimi dönemler aştığı (Gülmez: 1985), devlet fabrikalarında yurdun çeşitli yörelerinden getirilen yüzlerce yetim çocuğun çalıştırıldığı (Quataert, 1999: 62-63), 1913-15 yılları arasında gerçekleştirilen sayımda 15 bin sanayi işçisinin yüzde 10’unun kadın ve çocuklardan oluştuğu ve söz konusu oranın 1927’de yüzde 35’e ulaştığı (Balamir, 1982; 99-117), ve çalışma ve yaşam koşullarının son derece kötü olduğu yapılan tespitler arasında yer almaktadır.

Duyar ve Özener, Osmanlı’da işçi örgütlerinin ilk taleplerinin iş koşullarının ve ücretlerin düzelmesine ilişkin olduğunu ve 1908-15 yılları arasında meydana gelen grevlerde günlük çalışma süresinin düşürülmesi ve kadınlar ile çocukların sanayide çalıştırılmasının önüne geçilmesi isteğinin ön planda olduğunu ifade etmektedir (2003:25). Çocuk işçiliğine ilişkin ilk yasal dü-

zenlemeler arasında yer alan ve aynı zamanda ilk sınırlı kapsamlı iş kanunu olarak ifade bulan 1921 tarih ve 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanunu”nda işçi işveren ilişkileri düzenlenmiş, zorla çalıştırılma yasaklanmış, 18 yaş altının maden ocaklarında çalıştırılmasını engelleyici hüküm getirilmiş ve günlük iş süresi 8 saatle sınırlandırılmıştır (Fişek ve diğ., 1997: 11) Ayrıca 1923 yılında İzmir’de İktisat Kongresinde 14-18 yaşları arasındaki çocukların günde altı saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmış ve günde iki saat eğitim görmelerinin işverenler tarafından güvence altına alınması kararlaştırılmıştır (Ökçün, 1981: 431).

Cumhuriyetin ilk yıllarında da işgücü piyasalarında yer alan çocukları korumaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanununun “12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak çalıştırılmayacağına” dair maddesi çerçevesinde çocuk işçiliğinin sınırları çizilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının hüküm sürdüğü yıllarda Türkiye’de çalışma koşulları kötüleşmiş, çocuk işçiliğinde artışlar meydana gelmiş ve 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu’yla çalışma yaşamına katı kurallar getirilmiştir. Kadınlar ve çocukları koruyan hükümler rafa kaldırılmış, günlük çalışma süresi 8 saatten 11 saate çıkartılmış, kadınlar ve çocuklar da bu süreye tabi kılınmıştır. Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı sanayide çalışan çocuk sayısı iki kattan fazla artmıştır. Sanayileşme ve bununla bağlantılı olarak yaşanan kente göç olgusu, kısa sürede ülkenin işgücü kompozisyonunu değiştirmiş ve tarımsal üretimin oranı giderek azalırken sanayi ürünlerinin oranında belirgin bir artış görülmüştür (Duyar ve Özener, 2003: 26-28).

Endüstrileşmeyle birlikte yaşanan köyden kente göç süreci kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile kentleşme arasındaki uyumun veya kültürel dengenin sağlanmayışı anlamına gelen “Sanayileşmesiz kentleşme” olarak belirtilen sürecin bir sonucu olarak gecekondular doğmuş (Türkdoğan, 1974: 1) ve göç eden insanlar için gecekondular yaşam alanları haline gelmiş-

tir. Göç eden ailelerin geçim sıkıntısı, tarım ekonomisinden gelen alışkanlıkla birlikte, çocukların aile bütçesine katkı yapmasına dair beklentiyi güçlendirmiş ve çocuklar ucuz işgücü olarak özellikle enformel sektörde çalışmaya başlamışlardır.

Hızlı nüfus artışı, bölgesel geri kalmışlık neticesinde yaşanan iç göç, kentleşme, kişilerin gelirlerini artırma çabası, işsizlik, istihdam vergilerinin yüksek oluşu, bürokratik engeller, işgücü piyasasına yönelik katılıklar gibi nedenlerle ortaya çıkan enformel sektörün (Algan: 2004) yaygınlaşması çocuk işçilerin sayısını artırmıştır. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki çocuk işçiler büyük oranda küçük işletmelerde ve enformel sektörde istihdam edilmektedir (ILO, 1996: 5).

Yukarıda da belirtildiği üzere; tarımsal faaliyetlerde bulunan ve ahilik-lonca sisteminde meslek öğrenmek için çalışan çocuklar; sanayileşme, kentleşme, göç ve yaygınlaşan enformel sektörle birlikte işgücü piyasalarının önemli emek gücü haline gelmiştir. Elbette bu sürecin hala devam ediyor olmasında; sosyo-ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere ailelerin eğitimsiz oluşu ve eğitime verilen önemin düşük seviyede kalması da önemli bir rol oynamaktadır.

2.5. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BOYUTU

2.5.1 Dünyada Çocuk İşçiliğinin Boyutu

Çocuk işçiliği dünya gündeminde en üst sıralarda yer alan ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Milyonlarca çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal, ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve yasal düzenlemelere uygun olmayan koşullarda çalıştırılmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef" raporunda yer alan 2004 yılı verilerine göre; 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan faal yaklaşık 317 milyon çocuk bulunmakta, bu çocuklardan 218 milyonu çocuk işçi olarak görülmekte ve çocuk işçi olarak nitelendirilen çocukların 126 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır.⁹

9 Detaylı bilgi için bakınız: "Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef"

Çalışan çocukların cinsiyet dağılımına bakılacak olunursa; erkek çocukları kız çocuklara göre daha fazla oranda çalışmaktadır. Özellikle tehlikeli olarak nitelendirilen işlerde erkek çocuklarının oranı daha fazladır.

Dünya genelinde çocuklar tarım, hizmet ve sanayi sektöründe istihdam edilmekte; çalışan çocukların % 69'u tarımda, % 22'si hizmet sektöründe, % 9'u ise sanayi alanında çalışmaktadır.

2000 ve 2004 yılı verileri karşılaştırıldığında çalışan çocuk sayısı yüzde 11'lik bir azalma göstermiştir. Çocukların iş yaşamına katılım oranının mutlak ve göreceli olarak bütün yaş gruplarında, her iki cinsiyette ve bütün sektörlerde azalma gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çocuk işçiliği oranının en yüksek olduğu ülkeler Sahra Altı Afrika ülkeleridir. Özellikle HIV bu bölgedeki insan gücünü olumsuz yönde etkilemekte ve bu nedenle de çocuk emeği yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

218 milyon çocuk işçi, çocuk işçiliği sorunun ne kadar önemli olduğunu ve biran önce çözüme kavuşturulması gerektiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra tahminen 8.4 milyon çocuğun dehşet verici koşullar altında çalıştığı ILO tarafında dile getirilmektedir. Buna göre; bu çocuklar borç karşılığı zorla çalıştırılmakta veya köleliğin başka biçimlerine maruz bırakılmakta, fuhuşa veya pornografiye yönlendirilmekte, silahlı çatışmalara sürüklenmekte veya diğer yasa dışı işlere itilmektedir (Evry Child Counts, 2002: 8-12).

Geleceğin vatandaşları ve milletlerin en önemli varlıkları olarak nitelendirilen çocukların (Bhargava, 2003: 23); fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz bir şekilde etkileyen çalışma yaşamı içinde yer alması dünyanın yalnızca belirli bölgelerinde değil hemen hemen her yerinde görülmektedir. Çocuk emeğine ilişkin alanda etkin faaliyetleri bulunan Fişek Enstitüsü tara-

Çalışmaya İlişkin Temel Hak ve İlkeler, ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor , 2006.

fından “Çocuk Emeğinin Coğrafya Atlası”¹⁰ adı altında bir çalışma yapılmış ve bu çalışma kapsamında 110 ülkeye ait tahmini çocuk işçi sayısı ve çalıştıkları alanlar hakkında bilgi verilmiştir. Çocuk işçiliğinin yaygınlığını göstermek için söz konusu çalışmada yer alan bazı ülkelere ait bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri: ABD’de yaklaşık 290.000 çocuk işçi vardır. Amerikan Adalet Bakanlığı’nın tahminlerine göre 100.000 ve 3.000.000 arası çocuk pornografiye, fuhuşa bulaştırılmış veya kaçırılmıştır.

Arnavutluk: UNICEF’in 2000 yılı tahminlerine göre 5-14 yaş arası çocukların %31,7’si çalışmaktadır. Kırsal alanlarda çalışma oranı, kentsel alanlara göre daha yüksektir. Genellikle çocuklar, sokaklarda satıcılık, ayakkabı boyacılığı ve dilencilik yapmakta bunun yanı sıra tekstil ve ayakkabı fabrikalarında çalışmaktadırlar.

Bangladeş: ILO’nun 2002 yılı tahminlerine göre 10-14 yaş arası çocukların %29,6’sı çalışmaktadır. Çocuklar “bidi” (elle sarılan sigara) fabrikalarında, inşaat işlerinde, deri tabakhanelerinde, balıkçılarda, oto tamircilerinde, metal eritme işlerinde, “richshaw” (Uzakdoğu’da bisiklete benzeyen taşıma araçları) çekmede, kibrit fabrikalarında, taş kırmada, kitap ciltlemede ve kumaş endüstrisinde çalışmaktadır. Kentsel alanlarda, ev hizmetçisi, taşıyıcı, kapıcı ve sokak satıcısı olarak çalışan çocuklar; sokakta çetelere katılmakta ve silah ve uyuşturucu satmaya zorlanmaktadır.

Endonezya: ILO’nun 2002 yılı tahminlerine göre, 10-14 yaş arası çocukların %7,1’i çalışmaktadır. Çocuklar tarımda, “rattan” toplamada (mobilya yapımında kullanılan bir ekin), ahşap mobilya yapımında, kumaş, ayakkabı, oyuncak, balıkçılık, inşaat ve madencilik sektörlerinde çalışmaktadır. Ayrıca kentlerde ayakkabı boyamakta ve çöp toplayıcılığı (scavenging) işlerinde çalışmaktadırlar. Endonezya Devleti’nin raporuna göre 6-12 milyon çocuk,

10 Detaylı bilgi için bkz: Çalışma Ortamı Dergisi Temmuz-Ağustos 2006 Sayı:87, ww.fisek.org.tr.

“çocuk emeğinin en kötü biçimleri” olarak kabul edilen fahişelik, kaçırılma, balıkçılık, ağaç işleri, sokak satıcılığı, uyuşturucu ticareti, ev hizmetçiliği, kapıcılık, balıkçı platformları, altın, pırlanta, kömür, mermer ve kum ocakları çiftlikler, çöplükler, ayakkabı üretimi işlerinde çalışmaktadırlar.

Fas: Fas İstatistik Enstitüsü'nün, 2000 yılı tahminlerine göre, 7-14 yaş arası çocukların % 11,1'i çalışmaktadır. Çalışan çocukların büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlerde istihdam edilmektedir. Çocuklar aynı zamanda kayıt dışı tekstil, halı ve diğer imalat işlerinde çalışmakta ve ev hizmetçiliği ile sokak satıcılığı yapmaktadır.

Hindistan: ILO'nun 2002 yılı tahminlerine göre 10-14 yaş arası çocukların %11,2'si, ICFTU(International Confederation of Free Trade Unions)'nun tahminlerine göre ise 60 milyon çocuk çalışmaktadır. Çocuklar halı ve ipek dokuma sektörlerinde, cam işlerinde, “bidi” (elle sarılan sigara) sektöründe, havai fişek üretiminde, kibrit, kilit, taş, ayakkabı, pirinç eşya imalatında, taş ocaklarında, deri sektöründe ve spor malzemeleri imalatında 'tehlikeli' şartlar altında çalışmaktadırlar.

İngiltere: Yapılan araştırmalara göre, 13-15 yaş arası çocukların %50'si kayıt dışı bir şekilde yarım günlük işlerde çalışmaktadır.

İspanya: Çoğunluğu tarım sektöründe olmak üzere 400.000 çocuk işçi İspanya'da çalışmaktadır. Çocuklar, ayakkabı imalatı ve domates yetiştirilen ticari çiftliklerde tehlikeli koşullar altında çalışmaktadırlar.

Kamerun: UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre 5-14 yaş arası çocukların %58,1'i çalışmaktadır. Çocuklar tarımsal alanlarda özellikle kakao endüstrisinde çalışmakta, sokak satıcılığı yapmakta, araba yıkamakta, evlerde hizmetçi olarak çalışmakta ve sokaklarda fahişelik yapmaktadırlar. Bazı çocuk çalışma şekilleri, Kuzey ve Güney Batı'da geleneksel olarak kabul edilmektedir. Çocuklar sokaklarda ve evlerde çalıştırılmakta, dilendirilmekte ve fuhuşa zorlanmaktadır.

Lübnan: UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre 6-14 yaş arası çocukların % 45,3'ü çalışmaktadır. Çocuklar metal işlerinde, oto tamirhanelerinde, zanaatkarların yanında, marangozhanelerde, ticaret ve inşaat işlerinde çalışmaktadırlar. Yaşları 10-15 arası değişen çocuklar tütün kurutma, toplama ve ekme işlerinde çalışırken, yaşları 5'in altında olanlar ise sadece tütün yapraklarını kurutma sırasında yardım etmektedirler.

Makedonya: ILO'nun 2002 yılı tahminlerine göre 10-14 yaş arası çocukların %1'inden daha azı çalışmaktadır. Çocuklar kayıt dışı sektörde, yasa dışı işlerde, sokaklarda ve pazarlarda sigara ve benzeri küçük eşyaları satmak suretiyle çalışmaktadırlar.

Orta Afrika Cumhuriyeti: UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre, 5-14 yaş arası çocukların %63,5'i çalışmaktadır. Çocuklar tarım sektöründe ve pırlanta madenlerinde çalıştırılmaktadır. Çocukların fahişelik yaptığı da bilinmektedir.

Özbekistan: UNICEF'in 2003 yılı tahminlerine göre, 5-14 yaş arası çocukların %22,6'sı çalışmaktadır. Çocuklar sokaklarda çalışmakta, pamuk hasatına, pirinç ve ipek böceklerinin yetiştirilmesine yardımcı olmakta, inşaat malzemeleri imalatında ve taşımacılıkta istihdam edilmektedirler.

Görüldüğü üzere çocuk işçiliği yalnızca az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Yukarıda yer alan ülke örneklerinden de anlaşılacağı üzere çalışan çocukların büyük bir bölümü tarım sektöründe faaliyet göstermekte, tehlikeli işler yapmaya zorlanmakta, başta ekonomik ve fiziksel olmak üzere birçok konuda istismara uğramaktadır. Sonuç olarak çocuk işçiliği toplumların geleceğini tehlikeye atan küresel bir sorun olarak dünya genelinde çözüm beklemektedir.

2.5.2. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutu

Kökeninde dengesiz sanayileşme, sosyo-ekonomik sorunlar, nüfus artışı, eği-

timsizlik ve göç yatan çocuk işçiliği olgusu, ülkemizde toplumsal bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Ülkemizde de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ile çalışan çocuk sayısında azalma olmasına rağmen, çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini hala korumaktadır (DPT, 2007: 43). Yapılan çalışmalar da göstermektedir ki, Türkiye’de çok sayıda çocuk ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla çok erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaktadır (Başyatmaz, 1995: 37; Kahramanoğlu, 1994: 56).

Ülkemizde çocuklar;

- Kentsel alanda sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe bunun yanı sıra sokakta,
- Kırsal alanda iş çeşitlerine, mevsimlere ve geleneklere bağlı olarak yoğunlukla tarım sektöründe çalışmaktadır.

Türkiye’de çocuk işgücüne ilişkin veriler 1994, 1999 ve 2006 yıllarında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Hane Halkı Çocuk İşgücü Anketleri çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Öncelikle çocuk işgücüne dair temel göstergeler çerçevesinde karşılaştırmalı bir şekilde sonuçlar anlatılacak, ardından 2006 yılına ait veriler hakkında bilgi verilecektir.

Tablo-1: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri

	1994	1999	2006
Kurumsal olmayan sivil nüfus	59.736.000	65.422.000	72.957.000
6-17 yaş grubundaki nüfus	14.968.000	15.821.000	16.264.000
İstihdam (6-17 yaş)	2.269.000	1.630.000	958.000
İstihdam Oranı (6-17 yaş)	% 15,2	% 10,3	% 5,9

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan tablodan da anlaşılacağı üzere nüfusta artış meydana gelirken, çocuk işgücü oranında azımsanmayacak düzeyde düşüş görülmektedir. Söz konusu düşüşte 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkartılması-

nın (Çocuk İşçiliğine hayır 2006: 17) ve bunun yanı sıra ILO IPEC projelerinin ve oluşturulan çeşitli hukuki düzenlemelerin etkili olduğu (Erbay, 2008: 42) ifade edilebilir.

Tablo-2: Çalışan Çocukların Kır - Kent Ayrımı Dağılımı

	1994	1999	2006
Kır	1.659.000	1.151.000	502.000
Kent	611.000	478.000	457.000
Tarım	1.510.000	990.000	392.000
Tarım-dışı	759.000	640.000	566.000

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kır-kent ayrımı açısından karşılaştırma yapıldığında; kırdaki çalışan çocukların sayısının kentte çalışan çocukların sayısından; tarımda istihdam edilen çocukların sayısının da tarım dışı sektörlerde istihdam edilen çocukların sayısından daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo-2).

Tablo-3: Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı

	1994	1999	2006
Tarım	1.509.000	990.000	392.000
Sanayi	385.000	322.000	271.000
Ticaret	180.000	159.000	205.000
Hizmet	194.000	159.000	89.000

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çocuk işgücünün sektörel dağılımına bakıldığında (Tablo-3) ilk sırada tarımın yer aldığı görülmektedir. Tarım tüm dönemlerde çocukların en çok çalıştığı alan olmuştur. Tarımdan sonra çocuklar sanayi alanında istihdam edilmektedir. İstatistikler karşılaştırıldığında ticaret dışındaki sektörlerde istihdam edilen çocuk sayısında bir düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır.

Tablo-4: Çalışan Çocukların Ücret Açısından Dağılımı

	1994	1999	2006
Ücretli veya yevmiyeli	648.000	617.000	513.000
Kendi hesabına veya işveren	52.000	28.000	26.000
Ücretsiz aile işçisi	1.570.000	985.000	420.000

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ekonomik işlerde çalışan çocukların çok büyük bir kısmını ücretsiz aile işçileri oluşturmakta, daha sonra ise sırayla ücretli veya yevmiyeli çalışanlar ile kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar gelmektedir. Tablo-4'ten de anlaşılacağı üzere ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların sayısında büyük bir düşüş gözlenmektedir.

Tablo-5: Çalışan Çocukların Cinsiyet Dağılımı

	1994	1999	2006
Kız	898.000	675.000	326.000
Erkek	1.372.000	955.000	632.000

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Cinsiyet açısından istatistikler karşılaştırıldığında ise istihdam piyasasında yer alan çocukların büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu anlaşılmakla birlikte kız çocuklarının da azımsanmayacak bir oranda istihdam piyasasında yer aldığı görülmektedir (Tablo-5).

En son Çocuk İşgücü Anketi 2006 yılında yapılmış olup, bu ankete göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16.264.000'dir. Bu yaş grubundaki çocukların % 60,9'u kentsel, % 39,1'i kırsal yerlerde yaşamaktadır. Bu çocukların % 84,7'si bir okula devam ederken, % 15,3'ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların % 58,8'ini kız çocukları oluşturmaktadır.

6-17 yaş grubunda bulunan ve istihdam edilen çocuklara ilişkin bilgiler aşağıda yer alan Tablo-6'da verilmektedir.

Tablo-6: Çalışan Çocuklara İlişkin 2006 Yılı Verileri

Kent	% 47,7
Kır	% 52,4
Kız	% 34
Erkek	% 66
Okula devam eden	%31,5
Okula devam etmeyen	% 68,5

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

6-17 yaş grubunda bulunan 16.264.000 çocuktan % 5,9'u ekonomik bir işte çalışmakta olup, bu oran 958.000 çocuğun istihdam edildiğini göstermektedir. İstihdam edilen bu çocukların % 47,7'si kentsel alanda % 52,4'ü ise kırsal alanda yaşamaktadır. Tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de istihdam edilen çocukların çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Buna göre çalışan çocukların % 66'sı erkek, % 34'ü kız çocuklarından oluşmaktadır.

Çalışan çocukların % 31,5'i okula devam ederken, % 68,5'i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların % 2,2'si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26,3'ü çalışmaktadır. Bu rakamlar da göstermektedir ki istihdam piyasasında işgücü olarak yer alan çocuklar okulla işi bir arada yürütememekte ve okulu bırakmak zorunda kalmaktadır. Çocukların erken yaşlarda çalışma hayatı içinde yer alması eğitim sürecinin tamamlanamamasına neden olmaktadır.

Tablo-7: Çalışan Çocukların Faaliyet Alanları Dağılımı (2006)

Tarım	% 40,9
Tarım-dışı	% 59,1

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

6-17 yaş grubunda bulunan ve istihdam edilen 392.000 çocuk tarım, 566.000 çocuk ise tarım dışı sektörlerde yer almaktadır. Buna göre çocukların % 40,9'u tarımda, % 59,1'i tarım dışı alanlarda çalıştırılmaktadır (Tablo-7). Söz konusu değerler göstermektedir ki tarım çocukların yaygın bir şekilde faaliyet gösterdiği ekonomik bir alandır.

Tablo-8: Çalışan Çocukların Ücret Açısından Dağılımı (2006)

Ücretli veya yevmiyeli	% 53
Ücretsiz aile işçisi	% 43,8
Kendi hesabına veya işveren	% 2,7

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların % 53'ü ücretli veya yevmiyeli olarak istihdam edilirken; bunu % 43,8 ile ücretsiz aile işçiliği takip etmektedir. Çalışan çocukların, % 2,7'sini ise kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar oluşturmaktadır (Tablo-8).

6-17 yaş grubundaki çocukların % 5,9'u ekonomik işlerde çalışırken, % 43,1'i ev işlerinde çalışmakta, % 51'i ise hiçbir işte çalışmamaktadır. Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 7.004.000 çocuğun, % 61,2'sini kız çocukları oluşturmaktadır (4.289.000 kişi). Okula devam eden çocukların % 42,8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların % 44,4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır.

Sonuç itibarıyla çocuk işgücüne ilişkin yapılan anketler göstermektedir ki 1994-2006 yılları arasında çalışan çocuk sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Ancak çocuk işçiliği hala önemini korumakta ve hala çocuklar büyük ölçüde aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla, çocukluklarını yaşamadan, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan erişkin olmadan ve gerekli eğitim aşamalarından geçmeden yetişkinler tarafından yapılan faaliyetleri yapmak ve evlerine parasal yönden katkı sağlamak zorunda kalmaktadırlar.

2.6. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ MEVZUAT

Çocuk işçiliği ile ilgili mevzuat ulusal ve uluslararası olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.6.1. Çocuk İşçiliği İle İlgili Ulusal Mevzuat

Anayasa

Anayasanın 50'nci maddesinde "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." ifadesi yer almaktadır.

İş Kanunu

Kanunun 71'inci maddesinde "15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez."

87'inci maddesinde ise "14 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi" hükümleri bulunmaktadır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Kanunun 173'üncü maddesinde "12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika

ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamının memnu olduğu ve mahalli belediyelerce bar, kaba-re, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşın altındaki çocukların çalışmasının yasak olduğu” ibaresi geçmektedir.

Mesleki Eğitim Kanunu

Kanunun 9’uncu maddesinde “İlköğretimi bitirmiş olanlar, bir mesleğe hazırlanmak amacı ile çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilebilirler.” ibaresi yer almakta, 10’uncu maddesinde ise çırak olabilmeyenin şartları sıralanmaktadır. Buna göre

- 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak,
- En az ilköğretim okulu mezunu olmak,
- Çırak olabilmek için bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak, şartları aranır.

Aday çırak ve çıraklar; öğrenci statüsünde olup, öğrencilik haklarından yararlanırlar ve bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler. Aday çırak ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler. Bu eğitime katılmaları için aday çırak ve çıraklara ücretli izin verilir. İşyeri sahibi, aday çırağı ve çırağı çalıştırmaya başlamadan önce bunların velisi veya vasisi veya reşit ise kendisi ile yazılı çıraklık sözleşmesi yapmak zorundadır. Ahilik kurumundan beri devam eden çıraklık sistemi, bugün daha farklı bir yapıda sürdürülmektedir. Oluşturulan yasal düzenlemelerle birlikte daha sistemli bir şekilde uygulanmaya devam eden çıraklık, çocuk işçiliğinin zararlarının önlenmesi bağlamında önemli işlevler üstlenebilmektedir (Erbay, 2008: 48).

İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Kanunun 59’uncu maddesinde “İlköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her

ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmasının yasak olduğu" belirtilmektedir.

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

Kanunun 12'nci maddesinde "21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bar artistliği yapacak olanların 18 yaşını tamamlamış olmaları gerektiği" ifade edilmektedir.

Borçlar Kanunu

Kanunun 330'uncu maddesinde "18 yaşın altındakilerin gece süresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmalarını yasak olduğu"
318'inci maddesinde ise "usta ile yasal vasisi arasında çıraklık sözleşmesi yapılacağı, sözleşmede yapılacak iş, çıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresi belirtileceği" ibareleri yer almaktadır.

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

Kanunu 60'ıncı maddesinde "18 yaş altındaki işçilerden sigortanın bütün dallarına ilişkin prim ücreti kesildiği ancak, 18 yaşından önce geçmiş bulunan sürelerin 20 yılın hesabında dikkate alınmadığı" belirtilmektedir.

Sendikalar Kanunu

Kanunun 20'nci maddesinde "16 yaşını doldurmuş olan ve Sendikalar Yasasına göre işçi sayılanların sendika üyesi olabileceği, 16 yaşını doldurmuş olanların üyeliğinin ise kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlı olduğu" ifade edilmektedir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemek amacıyla hazırlanan 25425 sayılı yönetmelik; 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmalarına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimi tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşullarına ilişkin usul ve esasları içermektedir.

2.6.2. Çocuk İşçiliği İle İlgili Uluslararası Mevzuat

Çocuk işçiliği konusu uluslararası mevzuatta önemli bir yer tutmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler aşağıda yer almaktadır:

- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
- Avrupa Sosyal Şartı
- Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşme
- Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 Sayılı Sözleşme
- Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşme
- Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırının Belirlenmesi Hakkında 59 Sayılı Sözleşme
- Çocukların Ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabii Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme
- İşçilerin İyonizan Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında 115 Sayılı Sözleşme
- Yeraltı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkında 123 Sayılı Sözleşme

- Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Sözleşme,
- İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme
- En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi ve 190 Sayılı Tavsiye Kararı
- ILO Anayasası
- Asgari Çalıştırma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı

Yukarıda yer alan yasal düzenlemeler içinde temel teşkil eden sözleşmeler ise Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ILO'nun 138 ve 182 sayılı sözleşmeleri olarak nitelendirilebilir.

2.6.2.1.Çocuk Hakları Sözleşmesi

1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi 19 Aralık 1994 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş olup; bugüne kadar 191 ülke tarafından onaylanmıştır. 18 yaşın altında olanları çocuk olarak tanımlayan sözleşmenin çocuk işçiliği ile ilgili hükümleri 32'nci maddede ifade edilmektedir. Buna göre;

- Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte veya eğitimine zarar verecek, sağlığa veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal yada toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.
- Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslar arası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

2.6.2.2. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

1973 tarihinde ILO tarafından kabul edilen 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi 1998 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmıştır. İşe kabulde asgari yaşın zorunlu temel eğitimin tamamlandığı yaştan daha düşük olamayacağını öngörerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan sözleşmede “asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacaktır.” hükmü yer almaktadır. Türkiye de bu sözleşmeyi onaylayarak asgari çalışma yaşını 15 olarak belirlemiştir.

2.6.2.3. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin acilen ve etkili biçimde ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemlerin alınmasını öngören sözleşme 1999 tarihinde ILO tarafından kabul edilmiş olup; 2001 tarihinde de Türkiye tarafından uygulamaya sokulmuştur. “En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi;

- Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
- Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

- Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsamaktadır.

Sonuç olarak çocuk işçiliği, sosyal aktörler olarak gözetilmesi gereken çocukların her türlü gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, yalnızca onların değil hepimizin geleceğini tehdit etmekte ve ister refah düzeyi yüksek ister az gelişmiş olsun bütün toplumların ortak sorunu olarak acilen çözüm beklemektedir.

Yoksulluk ve bu bağlamda işsizlik, çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olarak gösterilmekte, aile çocuğun çalışmasını gelecekteki geçimini sağlayacak meslek edinmenin de yolu olarak görerek çocuk işçiliğini rasyonelleştirmekte, çocuk çalışma hayatı nedeniyle yoksulluğun kuşaklararası transferinin engellenmesinde birincil öneme sahip olan eğitimden uzak kalmakta, enformel sektör ve rekabet ortamı işvereni ucuz ve uysal işgücü anlamına gelen çocuk işçileri istihdam etmeye yöneltmektedir. Bu çerçevede yoksulluk ve çocuk işçiliği arasında kısır bir döngü oluşmakta, çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak için ekonomik faaliyette bulunması onları buna iten ortamın yani yoksulluğun yayılmasına yol açmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere yoksullukla mücadele aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadele anlamına da gelmektedir. Yapılan araştırmalar çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının kişiler ve toplumlar açısından net ekonomik getirilerinin bunun ekonomik maliyetini kat kat aştığını göstermektedir (UNICEF, 2006: 48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu araştırma Ankara İli Keçiören İlçesinde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından düzenli olarak sosyal yardım alan ve 15 yaş ve altı çocuğu olan toplam 200 kişiyle görüşülmüştür. Bu çerçevede sosyal yardım alan kişilerin demografik yapıları, sosyo-ekonomik durumları, hanelerinde çocuk işçi olup olmadığı, çocuk işçiliğine bakış açıları, sosyal yardım ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki incelenmiştir.

3.1. DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK BİLGİLER

Bu bölümde anket çalışmasının sonuçlarına göre yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu ve hane büyüklüğü gibi demografik ve sosyo-ekonomik özellikler incelenmiş olup; görüşülen kişiler (cevaplayıcılar) ve görüşülen kişilerin hane halkı reislerine dair bilgilendirme ayrı ayrı yapılmıştır.

3.1.1. Yaş-Cinsiyet

Çalışma süresince görüşülen 200 kişinin cinsiyet dağılımına bakıldığında (Tablo-9) kadınların oranının % 78,5, erkeklerin % 21,5; yaş gruplarına göre

dağılımlarının ise (Tablo-10); 18-24 yaş arası olanların % 0,5, 25-34 yaş arası olanların % 33,5, 35-44 yaş arası olanların % 56,5, 45-54 yaş arası olanların % 9, 55-64 yaş arası olanların ise % 0,5 olduğu görülmektedir.

Tablo-9: Görüşülen Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Erkek	43	21,5
Kadın	157	78,5
Toplam	200	100,0

Tablo-10: Görüşülen Kişilerin Yaşa Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	Toplam
Kişi Sayısı	1	67	113	18	1	200
Yüzde (%)	0,5	33,5	56,5	9,0	0,5	100,0

Görüşülen kişilerin hane halkı reisinin cinsiyet dağılımına (Tablo-11) bakıldığında kadınların oranının % 21,5, erkeklerin% 78,5; yaş gruplarına göre dağılımlarının ise (Tablo-12); 25-34 yaş arası olanların % 23,5, 35-44 yaş arası olanların % 58,5, 45-54 yaş arası olanların % 17, 55-64 yaş arası olanların ise % 1 olduğu görülmektedir.

Görüşülen kişilerin ve hane halkı reislerinin yarısından fazlasının 35-44 yaş grubu arasında yer alması, sosyal yardım uygulamalarından yararlananların büyük bir bölümünü üretici ve çalışma çağındaki bireylerin oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo-11: Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Erkek	157	78,5
Kadın	43	21,5
Toplam	200	100,0

Tablo-12: Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Yaşa Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	25-34	35-44	45-54	55-64	Toplam
Kişi Sayısı	47	117	34	2	200
Yüzde (%)	23,5	58,5	17,0	1,0	100,0

3.1.2. Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan kişilerin eğitim durumuna (Tablo-13) bakıldığında; % 19,5'inin okur-yazar olmadığı, % 73,5'inin ilköğretim mezunu olduğu, % 7'sinin ise ortaöğretim (lise) mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo-13: Görüşülen Kişilerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	39	19,5
İlköğretim	147	73,5
Ortaöğretim	14	7,0
Toplam	200	100,0

Görüşülen kişilerin hane halkı reisinin eğitim durumuna (Tablo-14) bakıldığında ise; % 13,5'inin okur-yazar olmadığı, % 77,5'inin ilköğretim mezunu olduğu, % 9'unun ise ortaöğretim mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo-14: Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	27	13,5
İlköğretim	155	77,5
Ortaöğretim	18	9,0
Toplam	200	100,0

Görüldüğü üzere sosyal yardımların hedef kitlesinde yer alan kişilerin eğitim seviyeleri son derece düşük hatta okur-yazar olmayanlar % 19,5 gibi azımsanmayacak bir oranda çıkmıştır.

Anketler çerçevesinde oluşturulan hane bilgi formlarına bakıldığında zorunlu ilköğrenim çağındaki olan çocuklardan çalışan (Toplam 10 çocuk çalışmakta olup; 3'ü aynı zamanda okula devam etmektedir.) 7 çocuk dışında bütün çocukların okula devam ettiği anlaşılmıştır. Cevaplayıcılarla yapılan görüşmelerde, çocuklarının eğitiminin son derece önemli olduğu, günümüzde eğitim seviyesi yüksek kişilerin de işsizlik riskiyle karşı karşıya kaldığı ancak buna rağmen çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri için gerekli çabayı gösterecekleri ifade edilmiştir.

3.1.3. Çalışma Durumu

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin çalışma durumuna (Tablo-15) bakıldığında % 26'sının çalışmakta olduğu, % 74'ünün çalışmadığı; görüşülen kişilerin hane halkı reisinin çalışma durumuna (Tablo-16) bakıldığında ise % 58'inin çalışmakta olduğu, % 42'sinin çalışmadığı görülmektedir.

Tablo-15: Görüşülen Kişilerin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

Çalışma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	52	26,0
Hayır	148	74,0
Toplam	200	100,0

Tablo-16: Görüşülen Kişilerin Hane Halkı Reisinin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

Çalışma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	116	58,0
Hayır	84	42,0
Toplam	200	100,0

Araştırma kapsamında çalıştıklarını belirten kadınlar temizlik işlerine (bina temizliği, ev temizliği vs.) gittiklerini ifade etmişlerdir. Erkekler ise genel itibariyle hizmet sektöründe (inşaat, tesisat, hamallık, satıcılık vb. alanlarda), süreklilik arz etmeyen işlerde, çoğu zaman yevmiye usulü, düzensiz bir şekilde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında yardım alanların hanede çalışan kişi sayısına göre dağılımına bakıldığında (Tablo-17), hiç çalışan olmayan hanelerin oranı % 36'dır. 200 hanenin % 59'unda 1 kişinin; % 4'ünde 2 kişinin; % 1'inde ise 3 kişinin çalışmakta olduğu anlaşılmış ancak bu kişilerden hiçbirinin sosyal güvenlik kapsamında olmadığı belirtilmiştir.

Tablo-17: Hanede Çalışan Kişi Sayısına Göre Dağılım

Hanede Çalışan Kişi Sayısı	0	1	2	3	Toplam
Kişi Sayısı	72	118	8	2	200
Yüzde (%)	36,0	59,0	4,0	1,0	100

3.1.4. Hane Büyüklüğü

Örneklem kapsamında görüşülen kişilerin hane büyüklüğüne (Tablo-18) baktığımızda ortalama hane büyüklüğünün 4 olduğu görülmektedir. Ankete katılan 200 kişiden 67'si 4 kişilik bir ailede, 52'si ise 5 kişilik bir ailede yaşadığını belirtmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere aile tipi genel itibariyle çekirdek aile olarak nitelendirilebilir.

Tablo-18: Hane Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Hane Büyüklüğü	2	3	4	5	6	7	Toplam
Kişi Sayısı	11	43	67	52	22	5	200
Yüzde (%)	5,5	21,5	33,5	26,0	11,0	2,5	100

3.2.SOSYAL YARDIMLAR VE YARALANICILARINA İLİŞKİN BİLGİLER

Bu bölümde sosyal yardım olarak nitelendirilen yardım çeşitlerinden yararlanan kişilere dair elde edilen bulgular yer almaktadır.

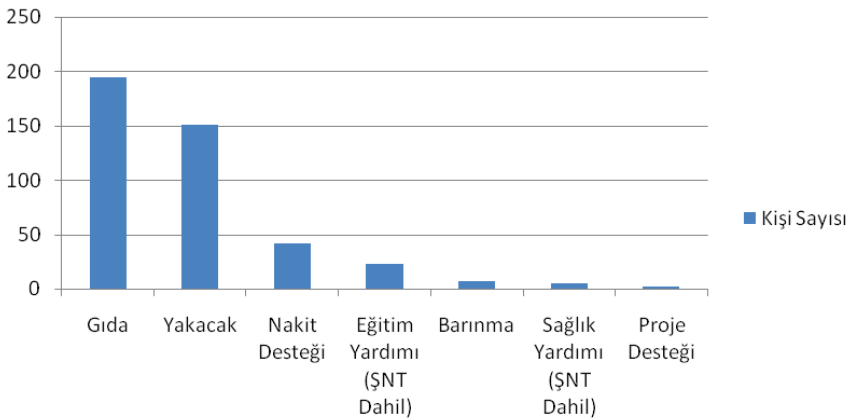
3.2.1. Keçiören SYDV Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo-19'dan da anlaşılacağı üzere Keçiören SYDV'den sosyal yardım alan 200 kişiden 194'ü gıda yardımlarından, 151'i yakacak yardımlarından, 42'si nakit desteğinden (kira, fatura ödenmesi vb.), 23'ü eğitim (ŞNT Dahil) yardımlarından, 7'si barınma yardımlarından, 5'i sağlık (ŞNT Dahil) yardımlarından, 2'si ise proje desteğinden (Gelir getirici iş kurma projeleri kapsamında yeni iş kurduklarını ifade etmişlerdir.), yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo-19: Keçiören SYDV'den Sosyal Yardım Alanların Yardım Türüne Göre Dağılımı

Yardım Türü	Gıda	Yakacak	Nakit Desteği	Eğitim Yardımı (ŞNT Dahil)	Barınma	Sağlık Yardımı (ŞNT Dahil)	Proje Desteği
Kişi Sayısı	194	151	42	23	7	5	2
Yüzde (%)	97,0	75,5	3,5	1,0	11,5	2,5	21,0

Grafik-1

Görüldüğü üzere aile yardımları içinde en büyük oranın % 97 ile gıda yardımlarına ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Gıda yardımlarını % 75,5 ile yakacak yardımları, % 21 ile nakit desteği ve % 3,5 ile barınma yardımı izlemektedir. Görüşmelerde sosyal yardım alan kişilerce, gıda ve yakacak yardımlarının son derece önemli olduğu, gıda yardımları kapsamında verilen çekleri ihtiyaçları doğrultusunda kullandıkları dile getirilmiştir.

Sosyal yardım alt türü dağılımı kapsamında, 152 kişinin iki veya daha fazla yardım alt türünden faydalanmakta olduğu ve bu yardım türlerinin ise genel itibariyle gıda ve yakacak yardımı olduğu anlaşılmıştır.

3.2.2. Keçiören SYDV ile Keçiören SYDV Dışında Yapılan Sosyal Yardımlardan Yararlananların Dağılımı

Araştırma kapsamında yer alan kişilere Keçiören SYDV dışında başka kurum/kuruluş, akraba-yakın çevre, sivil toplum kuruluşlarından sosyal yardım alıp almadıkları sorulduğunda Tablo-20den de anlaşılacağı üzere % 72'si sosyal yardım aldığını, % 28'i ise almadığını belirtmiştir.

Tablo-20: Keçiören SYDV ile Keçiören SYDV Dışında Sosyal Yardım Alanların Dağılımı

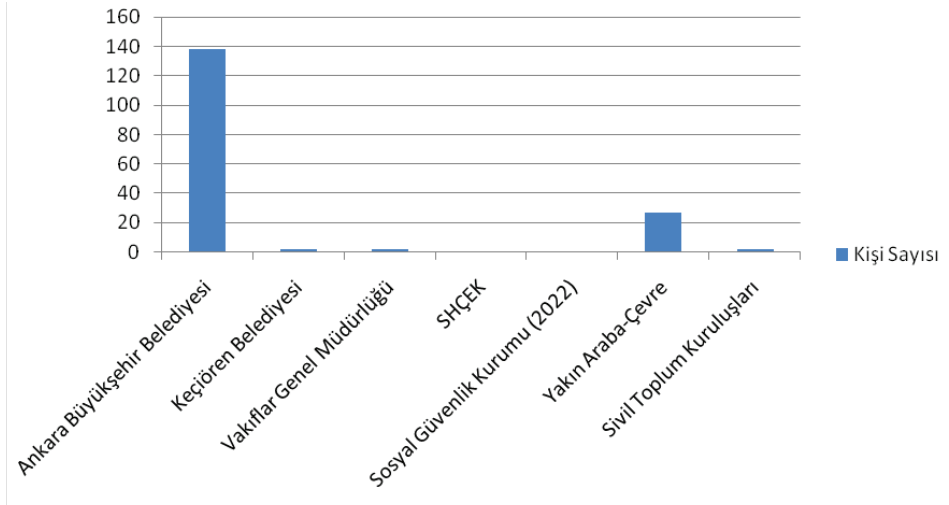
Yardım Alıp Almadığı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	144	72,0
Hayır	56	28,0
Toplam	200	100,0

Keçiören SYDV Dışında sosyal yardım alanların yardım alınan yere göre dağılımına bakıldığında (Tablo-21), en büyük oranın % 69 ile Ankara Büyükşehir Belediyesine ait olduğu görülmektedir. Ankara ili mücavir alan sınırları içinde yaşayan ekonomik sıkıntı içerisindeki kişilere Büyükşehir Belediyesi tarafından Yardım Yönetmeliği çerçevesinde gıda, giyim, eğitim, yakacak, temizlik malzemesi yardımı yapılmakta ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Ankete katılan kişiler Büyükşehir Belediyesinin yapmış olduğu sosyal yardımlardan gıda ve/veya yakacak yardımı aldıklarını belirtmişlerdir (128 kişi gıda yardımı, 84 kişi yakacak yardımı). Ankara Büyükşehir Belediyesini % 13,5 ile yakın akraba- çevre izlemektedir. Akraba ve tanıdıklarının kendilerine kira desteği ve gıda yardımı konusunda yardım ettiğini belirten 27 kişi bulunmakta bu da toplumumuzda dayanışma ruhunun hala devam ettiğini göstermektedir. Yalnızca eğitim yardımında bulunan Keçiören Belediyesinden, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sosyal yardım hizmetlerinden ve Sivil Toplum Kuruluşlarının yapmış oldukları sosyal yardımlardan yararlananların oranı % 1 olarak görülmektedir. Cevaplayıcılardan 1 kişi özürlü çocuğu olduğu için SHÇEK'in sunduğu sosyal yardım hizmetleri kapsamında yer alan özürülere yönelik yardımlardan yararlandığını; diğer 1 kişi ise aynı hanede yaşadığı 65 yaş üstü olan ve 2022 sayılı Yasa kapsamında olan babasından dolayı aylık bağlandığını belirtmiştir.

Tablo-21: Keçiören SYDV Dışında Sosyal Yardım Alanların Yardım Alınan Yere Göre Dağılımı

	Ankara Büyükşehir Belediyesi	Keçiören Belediyesi	Vakıflar Genel Müdürlüğü	SHÇEK	Sosyal Güvenlik Kurumu (2022)	Yakın Araba-Çevre	Sivil Toplum Kuruluşları
Kişi Sayısı	138	2	2	1	1	27	2
Yüzde (%)	69,0	1,0	1,0	0,5	0,5	13,5	1,0

Grafik:2

3.3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE BAKIŞ AÇISI

Araştırma kapsamında cevaplayıcılara çocuk işçiliğine bakış açılarını ölçmek üzere sorular yöneltilmiş olup, bu sorulara dair bulgular bu bölümde yer almaktadır.

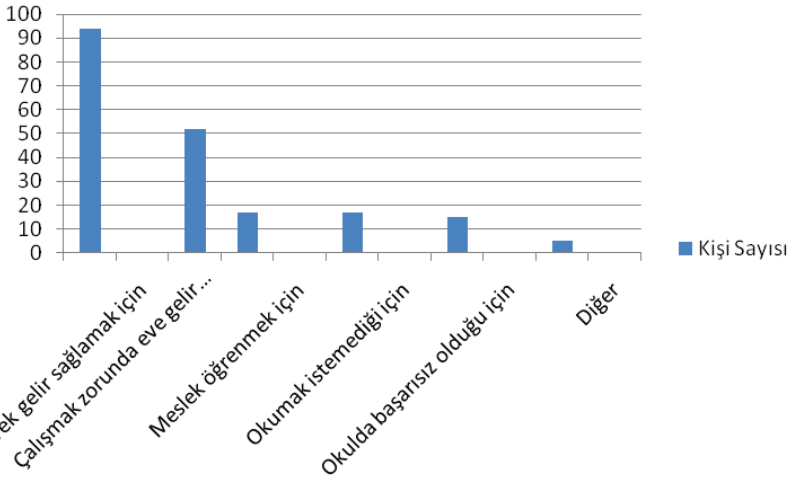
3.3.1 Çocuk İşçiliğine Bakış Açısı

Cevaplayıcıların çocuk işçiliğinin nedenlerine dair görüşleri sorulduğunda; % 47'si "aileye ek gelir sağlamak için", % 26'sı "eve gelir getiren tek kişi olduğu için", % 8,5'i "meslek öğrenmek için" ve "okumak istemediği için", % 7,5'i "okulda başarısız olduğu için", % 2,5'i ise başka sebeplerden dolayı çocukların çalışmak zorunda bırakıldığını belirtmişlerdir (Tablo-22).

Tablo-22: Görüşülen Kişilerin Çocuk İşçiliğinin Nedenlerine Bakış Açısı

Çocuk İşçiliğinin Nedenleri	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Aileye ek gelir sağlamak için	94	47,0
Çalışmak zorunda eve gelir getiren tek kişi	52	26,0
Meslek öğrenmek için	17	8,5
Okumak istemediği için	17	8,5
Okulda başarısız olduğu için	15	7,5
Diğer	5	2,5

Grafik:3

Çocuk işçiliğine geleneksel bir yaklaşımla mı yoksa modern bir bakış açısıyla mı baktıklarını da ortaya çıkarmak amacıyla, cevaplayıcılardan çocuk işçiliği ile ilgili yargı içeren cümlelere katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo-23'te gösterildiği üzere çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan ve çocuk işçiliğinin olağan bir durum ya da bir sorun olarak görülmesine neden olan geleneksel bakış açısı çerçevesinde, çocukların erken yaşlarda iş hayatında yer alması gerektiğini belirten kişilerin oranı % 53, bu görüşe katılmayanların oranı ise % 46,5'tir. Eğitimle ilgili nedenler de çocuk

işçiliğinin nedenleri arasında yer almakta ve ailelerin eğitimin bir meslek ve işe kavuşturmadaki yetersizliğine olan inançları eğitime verilmesi gereken önemin derecesini düşürmektedir. Bu çerçevede eğitim alanların da işsizlik sorunuyla karşı karşıya kaldığını ve bu nedenle erken yaşlarda meslek öğrenmenin daha faydalı olacağını belirtenler ile bu görüşe katılmayanların oranı aynı çıkmış olup, bu oran % 49,5'tir. Modern görüş kapsamında nitelendirilecek olan "aileler her koşulda çocuklarının temel eğitim almalarını ve çocukluklarını yaşamalarını sağlamakla yükümlüdür" ifadesine katılanların oranı ise % 96'dır.

Tablo-23: Görüşülen Kişilerin Çocuk İşçiliğine Bakış Açısı

	Katılıyorum Kişi Sayısı- Yüzde	Katılmıyorum Kişi Sayısı- Yüzde	Fikrim yok Kişi Sayısı- Yüzde	Toplam
Çocuk alın teri ile ekmeğini kazanmayı erken yaşlarda öğrenmelidir.	106 kişi % 53	93 kişi % 46,5	1 kişi % 0,5	200
Okula gidenler de işsiz geziyor. Okuyacağına erkenden bir meslek öğrensin.	99 % 49,5	99 % 49,5	2 % 1,0	200
Aileler her koşulda çocuklarının temel eğitim almalarını ve çocukluklarını yaşamalarını sağlamakla yükümlüdür.	192 % 96	8 % 4	0 % 0	200

Araştırmada görüşülen 98 kişi; hem ailelerin çocukların temel eğitim almalarını ve çocukluklarını yaşatmalarını sağlamakla yükümlü olduğu görüşüne hem de çocukların eğitim almak yerine erken yaşlarda bir meslek öğrenmesinin daha iyi olacağı görüşüne katılmıştır. Bu noktada ailelerin eğitime önem vermekle birlikte, eğitimin gelecekte çocukları iş sahibi yapmak konusunda yetersiz kalacağına dair endişelerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

3.3.2 Hanede Bulunan Çocuk İşçiler

Araştırma kapsamında yer alan 200 kişiden alınan bilgiler doğrultusunda bu hanelerde 6-17 yaş arası toplam 345 çocuğun yaşadığı tespit edilmiş olup; 10 kişi, hanelerinde 15 yaş ve altı çalışan erkek çocuk bulunduğunu belirtmiştir. Bu çocuklardan 3'ü hem okumakta hem de aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Çocuk işçi bulunan hanelerdeki çalışan sayısına bakıldığında 5 hanede yalnızca çocuğun çalıştığı ve evin geçiminin çalışan çocuk üzerinden temin edildiği ifade edilmiştir. 4 hanede ise 2 kişi çalışmakta olup; çocuğun aileye ek gelir getirmek ve meslek öğrenmek için çalıştığı belirtilmiştir.

Çocuk işçi bulunan hanelerin aile tipine bakıldığında 3 hane halkı reisinin kadın olduğu, ailenin eğitim seviyesinin çok düşük olduğu (4 cevaplayıcı okur-yazar değil geri kalan ise ilkökul mezunu), 4 çocuğun hizmet sektöründe çalıştığı (pastane, lokanta tarzı yerlerde garsonluk yaptığı ya da tezgahtar olarak çalıştığı), 3 çocuğun oto sanayide geleneksel çırak statüsünde enformel çırak olarak çalıştığı, 3 çocuğun ise özellikle hafta sonları sokaklarda, pazarlarda satıcılık yaptığı ve çocuğu çalışan bu ailelerden 4'ünün Keçiören SYDV dışında Ankara Büyükşehir Belediyesinden de gıda ve-veya yakacak yardımı aldığı görülmektedir.

Çocuğu çalışan cevaplayıcılara çocuklarının çalışmasını destekleyip desteklemedikleri sorulmuş ve bu kapsamda, 2 kişi desteklediğini, 3 kişi desteklemediğini, 4 kişi ise çocuğunun çalışmasını istemediğini ancak başka çaresinin olmadığını belirtmiştir. Çocuğunun çalışmasını sorun olarak görmeyen cevaplayıcıların çocuklarının neden çalıştıklarına bakıldığında ise; çocukların okumak istemediği ve bir meslek öğrenmek için iş yaşamında yer aldıkları anlaşılmıştır.

Cevaplayıcılara 15 yaş ve altı yaşlardayken çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda çocuğu çalışan 10 kişiden 3'ü hem aile bütçesine katkıda bulunmak hem de kırsalda yaşamının gereği olarak tarımsal faaliyetlerde bulduklarını belirtilmişlerdir. Söz konusu 3 kişi aynı zamanda çocuğunun çalışmasını

destelemeyen ancak başka çaresi olmadığını belirten cevaplayıcılar arasında yer almaktadır.

3.3.3. Sosyal Yardım ve Çocuk İşçiliği Bağlantısına Bakış Açısı

Çocuğu çalışmayan 190 cevaplayıcıya “Eğer sosyal yardımlardan faydalanmıyor olsanız çocuklarınız çalışmak zorunda kalır mı?” sorusu yöneltilmiş ve % 41,1’i evet; % 58,9’u hayır cevabını vermiştir (Tablo-24).

Tablo-24: Sosyal Yardım ve Çocuk İşçiliği Bağlantısı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	78	41,1
Hayır	112	58,9
Toplam	190	100,0

“Sosyal yardımlardan faydalanmadan önce çocuklarınız çalışıyor muydu?” sorusuna ise yalnızca 5 kişi evet demiştir (Tablo-25).

Tablo-25: Sosyal Yardımlardan Önce Çalıştırılan Çocuk İşçi Sayısı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	5	2,6
Hayır	185	97,4
Toplam	190	100,0

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, gıda, yakacak ve nakit desteği alanların yaklaşık % 50’si eğitim yardımı alanların yaklaşık ise % 80’i sosyal yardım almıyor olsalardı çocuklarının çalışmak zorunda kalabileceğini belirtmiştir. Yoksullukla mücadele kapsamında son derece önemli olan sosyal yardım uygulamaları ve bu uygulamalar içinde yer alan eğitim yardımları çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Araştırma kapsamında yer alan 200 kişiye 15 yaş ve altı yaşlardayken çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Görüşülen kişilerin % 39'u evet cevabını vermiş ve tarımsal faaliyetler kapsamında tarımsal ve hayvansal üretim yaptıklarını, araba yıkama, ayakkabı boyama işlerinde çalıştıklarını, hizmet sektöründe çırak, tezgahtar ya da garson olarak çalıştıklarını ve satıcılık yaptıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerin % 61'i ise çalışmadıklarını ifade etmişlerdir (Tablo-26).

Tablo-26: Görüşülen Kişilerin 15 Yaş ve Altı Yaşlardayken Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	78	39,0
Hayır	122	61,0
Toplam	200	100,0

Araştırma kapsamında 15 yaş ve altı yaşlardayken çalışmak zorunda kalan kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında, % 27'sinin okuma-yazma bilmediği, ortaöğretim mezunu olanların ise % 4'e karşılık geldiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki küçük yaşlardan itibaren iş yaşamında yer almak eğitim seviyesinin düşük olmasına hatta zorunlu eğitimin dahi tamamlanmamasına neden olmaktadır.

15 yaş ve altı yaşlardayken çalışmak zorunda kalan 78 kişiden 60'ı çocukların erken yaşlardan itibaren iş yaşamında yer alarak meslek öğrenmesi fikrine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle dünün çocuk işçileri, bugünün çocuklarının erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaması gerektiğini belirtmiştir.

Bu kişilerin çalışma durumuna bakıldığında ise 45 kişinin çalışmadığı anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki çocuk yaşlarda iş yaşamında yer almak

ve gerekli eğitimden yoksun bir şekilde büyümek, kişilerin gelecekte istihdam edilme durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Cevaplayıcılarla yapılan görüşmelerde hanesinde çocuk işçi bulunan S.S. ve M.N. ile derinlemesine görüşme yapılmış olup, bu görüşmeler aşağıda yer almaktadır.

S.S. ile yapılan görüşme:

35 yaşında olan S.S. eşi ve iki çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. Alkol problemi olan ikinci eşi, bir cinayet sonucu ölen ilk eşinin kardeşidir. Eşini öldürdüklerinde hamile olan S.S. gelin olarak gittiği evden çıkmamış ve ilk kocasının kardeşiyle evlendirilmiştir. Şu an 15 yaşında olan oğlu ilkokul terk olup, 10 yaşından bu yana çalışmaktadır. Çalışmak istediğini ama hastalığının buna izin vermediğini belirten S.S., kocasının da çalıştığını ama eve bir katkısının olmadığını, kazandığı bütün parayı alkol için kullandığını ifade etmiştir.

S.S. lokantalarda garsonluk yapan oğlunun evi geçindirdiğini bunun yanı sıra hem Keçiören SYDV tarafından hem de Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen sosyal yardımların birçok ihtiyaçlarını giderdiğini belirtmiştir. Oğlunun küçük yaşlardan itibaren çalışıyor olmasının zorunluluktan kaynaklandığını belirten S.S., oğlunun çocukluğunu yaşamadan yetişkinliğe adım atmış olmasına ve eğitim alamamasına üzüldüğünü ifade etmiştir. 12 yaşında bir kızı da olan S.S. kızının okuyup, onları yoksulluktan kurtaracağına inandığını ve bu nedenle kızının okuması için elinden geleni yaptığını belirtmiştir.

M.N. ile yapılan görüşme:

40 yaşında olan M.N 4 çocuğu olduğunu, bunlardan en büyüğünün evlendiğini ancak eşiyle geçinemediği için iki çocuğuyla birlikte baba evine geri döndüğünü, 7 kişinin uygun olmayan şartlarda bir evde yaşamaya çalıştığını ve eşinin son 3 yıldır cezaevinde kaldığını belirtmiştir.

İkinci çocuğunun başarılı bir şekilde ortaöğretime devam ettiğini belirten M.N. üçüncü çocuğunun okumak istemediğini, bu nedenle oto sanayide tamirci yanına çırak olarak verdiğini, böylece çocuğun ileride “altın bir bileziği olacağını” ifade etmiştir. Eşi cezaevine girmeden önce de sosyal yardım uygulamalarından yararlandıklarını belirten M.N. eşinin sürekli ve düzenli bir işi olmasa da iş buldukça çalıştığını ve bunun az da olsa evin geçimine katkı sağladığını ancak, eşinin cezaevine girmesiyle birlikte çok zor duruma düştüklerini, Keçiören SYDV’den aldıkları gıda ve yakacak yardımlarının yanı sıra nakit desteği ile yaşamlarına devam ettiklerini dile getirmiştir.

Çalışan oğlunun okumak istemediğini, zaten okuyan kişilerin de bu işsizlik ortamında çok fazla şansının bulunmadığını ama, erken yaşlarda bir meslek öğrenirse geleceğini kurtarmış olacağını, bütün bunların yanı sıra aileye gelir getiren tek kişinin o olduğunu ve bu nedenle oğlunun çalışmasını desteklediğini vurgulamıştır.

Derinlemesine yapılan görüşmelerde çocukların çalışmasının en önemli nedeninin yoksulluk olduğu, çocukların eve getirdiği gelirin ailenin tek gelir kaynağı olduğu ve çalışmak zorunda kalan çocukların eğitim hayatından koptuğu belirtilmiştir. Derinlemesine yapılan görüşmelerin sonuçları nicel verilerin sonuçlarını doğrular nitelikte olup; buna göre aile geçimine katkıda bulunmak ve meslek öğrenmek çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal bir sorun olan yoksulluk ve yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olan çocuk işçiliği, ekonomik ve sosyal boyutu ile toplumsal huzuru ve dengeyi bozmaktadır.

Yoksulluk, temelinde erişkin yoksulluğu yatan çocuk yoksulluğu ve çocuk yoksulluğunun görünümlerinden biri olan çocuk işçiliği arasındaki ilişki maalesef kısır bir döngüye dönüşmüş olup; yukarıda belirtilen olgulardan her biri bir diğ erinin nedeni ve sonucu olarak bu kısır döngüyü daha da pekiştirmekte ve yoksunluklarla birlikte yoksulluğu daha da derinleştirmektedir.

Yoksulluk düzeyindeki artışla birlikte, ayakta kalma stratejisinin bir parçası olarak çocuk emeği kullanımı; sosyal dokuda birçok soruna yol açmakta ve çalışma hayatı nedeniyle eğitim hayatından kopan çocuklar için gelecekte yalnızca ekonomik hayattan dışlanma riskini değil aynı zamanda toplumsal hayattan da dışlanma riskini bünyesinde barındırmaktadır.

Ailenin yoksulluğuna dâhil olan çocuk işçiliği kapsamında, aileye ek gelir sağlamak ya da meslek öğrenmek çocuk işçiliğinin en önemli nedenleri ara-

sında sıralanmaktadır. Çocuk işçiliğine dair yapılan araştırmalar incelendiğinde; çocukların çalışma nedenleri arasında ilk sırada maddi durumun iyi olmaması sebebiyle aile gelirine katkı sağlamamanın, ikinci sırada ise meslek öğrenmenin yer aldığı görülmekte, (Şimşek, Erol, 2003: 63; Dikmen, 2004: 470; Fişek, 1994: 17; Erbay, 2008; 71) bu çalışma ile de aile bütçesine katkı sağlamamanın çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olduğu, ardından ise meslek öğrenmenin geldiği doğrulanmaktadır.

Çalışan çocukların erken yaşlardan itibaren iş piyasalarında yer alıyor olması, fiziksel, ruhsal, bilişsel ve sosyal yönden gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp; eşit fırsat ve seçenekler sunarak bireylerin geleceğe hazırlanmasını sağlayan eğitimden kopmalarına da neden olmaktadır. Çocuk işçiliğine yönelik yapılmış olan diğer çalışmalar gibi bu çalışma da çocuklukta çalışmanın eğitimi engellediğini ve çalışma ile eğitimin bir arada yürümediğini göstermektedir.

Tarihi toplumların tarihi kadar eski olan yoksulluk ile yoksulluğun sebepleri ve sonuçları, günümüz dünyasının tüketim toplumu karşısında daha çok dile getirilmeye başlanmış ve bu bağlamda da yoksullukla mücadelenin önemi artmıştır.

Yoksulluğun bireysel değil kitlesel bir hal almasına ve kimi hallerde gelişmiş ülkelerdeki yoksulların üçüncü dünya ülkelerindeki yoksullarla benzer koşullarda olduğuna dair bulguların saptanmasına rağmen, yoksulluk homojen bir yapı arz etmemektedir. Bu durum bize kompleks bir yapı sergileyen yoksullukla mücadelenin de çok boyutlu ve aynı zamanda sistematik olması gerektiğini göstermektedir.

Bu kapsamda yoksullukla mücadele alanında en önemli sosyal politika aracı olarak gösterilen ve sosyal devletin vücut bulduğu sosyal yardım uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı ve bir sosyal hizmet alanı olan sosyal yardım uygulamaları en genel anlamıyla muhtaçlığın giderilmesini amaçlamaktadır.

Dünya genelinde ve hatta Avrupa Birliği ülkelerinde dahi sosyal yardım programlarında yeknesak bir uygulamanın söz konusu olmadığı, toplumların tarihsel, kültürel, siyasal ve ekonomik yapılarının sosyal yardım uygulamalarının esaslarını belirlediği görülmektedir. Ülkemizde ise mevzuat gereği birçok kamu kurum/kuruluşu ve bunların yanı sıra sivil toplum kuruluşları tarafından sosyal yardım uygulamaları hayata geçirilmektedir. Ancak bu çok başlılık, ortak kriterlerin oluşmaması, yardımların mükerrerliği, kaynak ve emek israfı ve hedef kitlenin tespit edilememesi gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu noktada sosyal yardım uygulamalarının sistematize ve örgütlü bir şekilde yapılmasını sağlamak adına normda birliğe gidilerek, ortak kriterler ışığında sosyal yardım uygulamalarının yeniden yapılandırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında çıkan sonuçlara bakıldığında sosyal yardım alanların büyük bir kısmını üretim ve çalışma çağındaki olan kişilerin oluşturduğu, cevaplayıcıların eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu, sosyal yardım uygulamaları kapsamında yer alan yardımlar içindeki en büyük oranın gıda yardımları ve yakacak yardımlarına ait olduğu, nakit yardımlarının da bu yardımlar içinde önemli bir yer tuttuğu, bunun yanı sıra sosyal yardım uygulamalarından yararlanan kişilerin büyük bir bölümünün başka kurum ve kuruluşlarca verilen sosyal yardım programlarından da faydalanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında hiç çalışanın olmadığı hanelerin azımsanmayacak oranda olduğu ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere işsizlik, hem yoksulluğun hem de çocuk işçiliğinin nedeni olarak karşımıza çıkmakta ve acil çözüm bekleyen sorunların başında yer almaktadır. Hem yoksullukla hem de çocuk işçiliği ile mücadelede makro anlamda çözüm için işsizlik oranının azaltılmasına yönelik programların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Tam istihdam hedefi kapsamında, istihdam oluşturacak yatırımların teşvik edilmesi sosyal barışı tehdit eden işsizliğe karşı temel çözüm önerisi olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra yoksullukla mücadelede yoksul kesimin

üretken duruma geçirilmesi ve istihdam piyasasına entegre edilmesi için, bireysel ya da grup bazlı olarak gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi de gerekmektedir. SYDGM tarafından yürütülen gelir getirici projeler bu anlamda örnek teşkil etmekte, ancak projelerin başarısı için yararlanan kişilerin proje süresince yerelde işbirliği yapılarak desteklenmesi son derece önemli görülmektedir.

Araştırma neticesinde 6-15 yaş grubunda bulunan 345 çocuktan 10 çocuğun çalıştığı, çalışan çocuk oranının yaklaşık olarak % 2,9 çıktığı ve bu çocuklar içinde yer alan 3 çocuğun ise hem çalışıp hem okula devam ettiği anlaşılmıştır. Bu da göstermektedir ki okul ve iş yaşamı bir arada yürümektedir.

Eğitim seviyesi düşük olan cevaplayıcılar tarafından, eğitim seviyesi yüksek kişilerin de işsizlik riskiyle karşı karşıya kaldıklarına vurgu yapılmakla birlikte, eğitimin çocuklar için son derece önemli olduğu ve bu konuda ebeveyn olarak ne yapılması gerekiyorsa yapmaya hazır oldukları belirtilmiştir. Yapılan araştırmalar, eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters orantı bulunduğu ve eğitim düzeyi arttıkça yoksul olma riskinin azalmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu da göstermektedir ki eğitimin uzun dönemdeki getirisi yoksulluğun kuşaklararası transferini de engellediği göz önüne alındığında, çocuğun çalışma yaşamına girerek kısa dönemde sağlanacak gelire göre çok daha avantajlı konumdadır. Bu nedenle çocuk işçiliği ile mücadelede eğitim son derece önem teşkil etmekte olup; eğitim programlarının yoksul çocukların başarılı olmalarına olanak sağlayacak şekilde hazırlanması ve bu çerçevede eğitimin cazibesinin artırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sekiz yıllık zorunlu eğitimin on iki yıla çıkartılmasının, hem çocukların iş yaşamından daha uzun süre uzak kalmasını sağlayacak olması hem de eğitim seviyesini arttıracak olması nedenleriyle yerinde olacağı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda yadsınamaz bir rolü olan eğitim, yoksulluğun önlenmesi hususunda fırsat eşitliği sunarak, kalıcı çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın can alıcı sorusu olan “Eğer sosyal yardımlardan faydalanmıyor

olsanız çocuklarınız çalışmak zorunda kalır mı?" sorusuna gelen % 41,1'lik evet cevabı, yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutan sosyal yardım uygulamalarının, çocuk işçiliğinin önlenmesi hususunda da son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, gıda, yakacak ve nakit desteği alanların yaklaşık % 50'si ile eğitim yardımı alanların yaklaşık % 80'i sosyal yardım almıyor olsalardı çocuklarının çalışmak zorunda kalabileceğini belirtmiştir. Bu sonuç bize sosyal yardım uygulamaları içinde yer alan eğitim yardımlarının çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Küçük yaşlardan itibaren iş yaşamında yer almak eğitim seviyesinin düşük olmasına hatta zorunlu eğitimin dahi tamamlanamamasına neden olmakta ve bu sonuç çalışma kapsamında da doğrulanmaktadır. Çocukların erken yaşta çalışmak zorunda kalması yoksulluğun derinleşmesine ve kuşaklararası transferine neden olmaktadır. Araştırma kapsamında çocukken çalışmak zorunda kalan kişilerle yapılan görüşmeler de bu durumu doğrulamaktadır. Bu kişiler, çocuk işçiliğine bakış açısını ölçemeye yönelik sorulara ise, çocukların erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer almaması gerektiği yönünde cevap vermişlerdir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri çok boyutlu olup, sorunun çözümü için çok yönlü yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki incelendiğinden, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında diğer hususlara değinilmemiştir.

Sonuç olarak yoksulluk ve çocuk işçiliği birbirinin sebebi ve sonucu olduğu için yoksullukla mücadele aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadele anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede yoksullukla mücadele programlarının içine, çocuğu ailesiyle, aileyi de sosyal çevresiyle birlikte ele alan esnek, bütüncül ve kapsamlı çocuk emeğinin sonlandırılması programlarının konulması ve bu kapsamda özellikle eğitim yardımlarının çocuk işçiliğini önlemesi konusundaki öneminin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Ahioğlu, Nihal (2005), *Yoksulluğun Çocuk Yüzleri*, Kebikeç 19.

Ahluwalia, M., Carter, G.N. and Chenery, B.H. (1979), *Growth and Journal of Development Economics*, Vol.6, Poverty in Developing Countries.

Aktan, Coşkun Can, İstiklal, Yaşar, Vural, Coşkun (2002), *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara:Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Akyüz, Emine (2000), *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.

Alagh, Y.K. (1950), *Growth-Performance of the Indian Economy*, Problems of Employment and Poverty Developing Economies, 30 (2).

Algan, Neşe (2004), *Türkiye’de Kayıtdışı Sektör: Boyutları, Etkileri, ve Kayıtdışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

Alper, Yusuf (1994), *Çocuk İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakları*, Türkiye’de Çocuk İşgücü, TİSK, Yayın No:138, Ankara.

Altıntaş, Betül (2003), *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*, İletişim Yayıncılık A.Ş. İstanbul.

Anker, Richard (2000), *The Economics of Child Labour: A Framework for Measurement*, International Labour Review, Vol. 139:3.

Atlan, Ömer Zühtü (2000), *Sosyal Politika*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ders Kitapları Yayın No: 8).

Barker, Robert, (1991), *The Social Work Dictionary*, Silver Spring, Maryland NASW Pres.

Barlett, Harriet (1961), *Analyzing Social Work Practice by Fields*, NASW, New York, N.Y.,

Baştaymaz, Tahir (1994), *Formel ve Enformel Sektörlerde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri*, Türkiye’de Çocuk İşgücü, TİSK Yayını, No:138 Ankara.

_____ (1998), *Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar*, Mercek (Ekim 1998).

Bhargava, Pramila H. (2003), *The Elimination of Child Labour Whose Responsibility*, Sage Publications New Delhi-Thousands Oaks-London.

Burket, Paul (1990), *Poverty Crisis in the Third World: The ContradictionsofWorld Bank Policy*, Monthly Rewiev, Vol.42 No.7.

Bequele, Assefa ve Boyden, Jo (1995), *Çocuk İstihdamı ile Mücadele*, (Çeviren Şanar Tayşi), ILO Yayını, Ankara.

Brooks-Gunn, Jeanne ve Duncan, Greg J. (1997), *The Effects of Poverty on Children*, Children and Poverty, Vol.7, No 2.

Bulut, Işıl (1996), *Çocuk Çalıştırmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları*, Kahramanoğlu Ertan (Ed.), Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Ortak Yayını).

Centel, Tankut (1982), *Çocuk ve Gençlerin İş Güvenliği*, İÜ Yayın No:3041, İstanbul.

Cheal, David (1996), *New Povert, Families in Postmodern Society*, Greenwood Pres, Westport, Connecticut, London.

Cunningham, Hugh, Viazzo, Pier Paolo (1996), *Some Issues in The Historical Study of Child Labour, Child Labour in Historical Perspective.*

Çağatay, Neşet (1974), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Çelik, Aziz (2005), *Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü*, Birikim Yayınları, Ankara.

Çocuk İşçiliğine Hayır Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, (2006), ÇSGB ILO-IPEC.

Dağdemir, Özcan (2002), *Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi, 1987 - 1994 Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

De Herdt R. (1996), *Child Labour in Belgium, 1800-1914, Child Labour in Historical Perspective, 1800-1895: Case Studies from Europe, Japan and Colombia* (Cunningham H., Viazzo P.P., ed.) UNICEF International Child Development Centre, Instituto Degli Innocenti.

Derrien, Jean-Maurice (1994), *Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi Eğitim Kılavuzu*, (Çev: Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal), ILO Yayını, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (2001a), *Çocuk Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara.

_____ (2001b), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara.

_____ (2007), *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara.

Devos, K. ve Garner, (1991), T.I. *An Evaluation of Subjective Poverty Definitions-Comparing Results From the United-States and the Netherlands*, *Rewiev of Income and Wealth*, 3.

Drewnowski, Jan (1977), *Poverty: It's Meaning and Measurement, Development and Change*, Vol.8, No.2.

Dumanlı, Recep (1995a), *Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri*, *Yeni Türkiye*. 1995/6, ss.211-229.

Duyar, İzzet ve Özener, Barış (2003), *Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Ennew, Judith, Myers, W. and Plateau, Dominique (2005), *Defining Child Labour as if Human Rights Really Matter*, *Child Labour and Human Rights*. Edited by Burns Weston. London: Lynne Rienner Publisher.

Erder, Sema ve Lordoğlu, Köksal (1993), *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Erbay, Ercüment (2008), *Çocuk İşçi Olmak -Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bakış*, Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Ertürk, Yakın (1994), *Patterns of Child Labour in Rural Turkey*, ILO Yayını, Ankara.

Field, Frank (1983), *The Minimum Wage*, *Policy Studies Institute*, London.

Fişek, Gürhan, Özşuca, Şerife Türcan, Şuğle, Mehmet Ali (1997), *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı - Sosyal Sigortalar Kurumu.

Gafar, John (1998), *Growth, Inequality and Poverty in Selected Caribbean and*

Latin American Countries, with Emphasis on Guyana, Journal of Latin American Studies 30.

Goldberg, G. Schaffner (1990), *The Feminization of Poverty: Only in America*, Greenwood Press, New York.

Gökçe, Birsen (1971), *Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No:55, Ankara.

Gülmez, Mesut (1985), *Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 3.

_____ (1991), *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 öncesi)*, 2. Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara.

Hindman, Hugh D. (2002), *Child Labour – An American History*, M.E. Sharpe Publication: USA.

ILO, (1996), *Child Labour: What is To Be Done?* Document for Discussion at the Informal Tripartite Meeting at the Ministerial Level, Geneva, International Labour Office.

_____ (2002), *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı Çocuk İşçiliği İstatistik Bilgi ve İzleme Programı*, Every Child Counts: New Global Estimates on Child Labour, Önemli Noktaların Özeti" ILO/IPEC/SIMPOC, Cenevre.

_____ (2006), *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef, Çalışmaya İlişkin Temel Hak ve İlkeler*, ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor, ILO.

Işıklı, Alpaslan (1994), *Sosyal Politika Açısından Çocuk İşçinin Korunması Sorunu*. İlik, Bülent, ve Türkmen Zeynep (1994), *Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi Olan İç Göç Araştırma Projesi Dokümanı*, ILO Yayınları, Ankara.

İnsel, Ahmet (2001), *İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri*, Toplum ve Bilim.

Kahramanoğlu, Ertan (1996), *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı Yayını).

Kartal, C. (1997), *Küçük İşletmelerde Çalışan Çocukların Sorunlarına Genel Bakış, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*. TİSK Yayını, Ankara.

Kelleher, Margaret (1997), *The Feminization of Famine: Expression of the Inexpressable*, Duke University Press, Durham NC.

Klerman, Loraaine (1991), *The Health of Poor Children: Problems and Programs*, Children in Poverty-Child Development and Public. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York.

Koray, Meryem (2005), *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara.

Koşar, Nesrin G. (2000), *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı: Yoksulluk ve Sosyal Hizmet*, Ankara.

Köksal, Sema Erder, Lordoğlu, Kuvvet (1993), *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, Friedrich Ebert Vakfı, Araştırma Sonuçları, FES-İstanbul, Printed by Lito.

Lusk, Mark (1992), *Street Children of Rio de Janeiro*, International Social Work, 35 Macgoye, M. (1987), *Street Life*, Nairobi, Heinemann.

Manski, Charles (1994), *Systemic Educational Reform and Social Mobility: The Scholl Mobility: The School Choice Sontrovery, Confronting Poverty, Prescriptions for Change*, (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Pulbication Data: USA.

Murnane, Richard (1994), *Education and Well-Being of the Next Generation, Confronting Poverty, Prescriptions for Change*, (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Publication Data: USA.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması (2002), *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri Ankara Örneği*, Yayın No:4, Ankara.

Ökçün, Gündüz (1981), *Türkiye İktisat Kongresi, 100. Yıl Doğum Yılına Atatürk'e Armağan Dizisi*, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara.

Phillips, W.S.K. (1994), *Street Children in India*, Rawat Publication, Jaipur, New Delhi.

Quataert, Donald (1999), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, (Çev. Güney T.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Rodgers, Gerry and Standing, Guy (1981), *Child Work Poverty and Underdevelopment*, International Labour Office-Geneva Switzerland.

Schmitz, Cathryne, Traver, Elizabeth and Larson, Desi (2004), *Child Labor A Global View*, Greenwood Press, Westport, Connecticut London.

Schorrr, Lisbeth Bamberger (1991), *Effective Programs for Children Growing up in Concentrated Poverty, Children in Poverty-Child Development and Public Policy*, (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York.

Senemoğlu, Nuray (1997), *Eğitim Sorunları, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, TİSK Yayını, Yayın No: 171, Ankara.

Sertel, Nur (1997), *Sosyo-Ekonomik Sorunlar, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, TİSK Yayını, Yayın No: 171, Ankara.

Smith, Richard (2001), *Countering Child Povety*, BMJ.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (2007), *SYDV Personeline Yönelik Sosyal Çalışmacı Eğitim Programının Geliştirilmesi Projesi*, İstanbul.

Şenses, Fikret (2003), *“Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler, İktisat Üzerine Yazılar Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, İstanbul.

_____ (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul İletişim Yayınları.

Şişman, Yener (2004), *Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 187.

Talas, Cahit (1997), *Toplumsal Politika*, İmge Kitabevi Yayınları.

TİSK, (1994), *Türkiye’de Çocuk İşgücü*, TİSK Yayın No: 138, Ankara.

_____ (1996), *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*, Ankara.

Tuncay, Can A. (1998), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 8. Baskı İstanbul Beta Basım Yayım dağıtım A.Ş. İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (1974), *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

UNICEF (1989), *Türkiye’de Çocuğun Durumu*, UNICEF Yayını, Ankara.

_____ (1992), *Bangladesh Strategy Paper*.

_____ (1997), *Dünya Çocuklarının Durumu 1997*, UNICEF Yayını, Ankara.

_____ (2001), *Dünya Çocuklarının Durumu 2001*, UNICEF Yayını, Ankara.

_____ (2004), *Dünya Çocuklarının Durumu 2004*, UNICEF Yayını, Ankara.

_____ (2006), *Dünya Çocuklarının Durumu 2006*, UNICEF Yayını, Ankara.

Yörükoğlu, Atalay (2000), *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 6. Basım, Özgür Yayınları, İstanbul.

Zenginoğlu, Oğul (2004) *Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme*, Adres Yayınları.

Zubova, L., Kovaleva N., ve Khakulina L. (1992), *Poverty in the USSR -The Populations Point-of-view*, Problems of Economics, 34 (10).

Makaleler:

Akbal, İsmail (2004), *Demokrasi Açısından Yoksulluğun Değerlendirilmesi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Altuntaş, Salih (2004), *Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Arıcı, Kadir (2004), *Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Türkiye'nin Öncelikli Sorunu Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler Olmalıdır*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Arlı, Mine, Şanlı, Nedime ve Demirel, Hüsnü (2004), *Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğa Karşı Girişimcilik Eğitimi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Atauz, Sevil (2001), *Sokak Çocukları: Sunuş Bildirisi*, Sosyal Hizmet

Sempozyumu 1999: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet. Ankara: T.C. Başbakanlık GAP Kalınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını.

Balamir, Ali (1982), *Türkiye’de İmalat Sanayinde Çocuk İşgücü*, Nüfusbilim Dergisi, 4.

Baştaymaz, Tahir (1995), *Çocuk İşçiler ve Enformel Sektör*, Karabulut; Özcan (Ed.), *Türk-İş Deri İşkolunda Çalışan Çocukların Sorunları Eğitim Semineri* İstanbul 26 Ocak 1995, (Ankara: Türk-İş Yayınları).

Berki, Nermin (1982), *TÜRK-İŞ Hukukunda Genç İşçiler*, Genç İşçilerin Sorunları Semineri, TÜRK-İŞ Yayınları No:135, Ankara.

Cömertler, Necmiye (2004), *Kadının Penceresinden Yoksulluk*, 4.Aile Şurası Bildirileri.

Çengelci, Ethem (1993), *Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi*, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.11, S.1/2/3.

DİSK, Araştırma Enstitüsü Aylık Bülteni, Yıl: 1997 Sayı: 21.

Eyrenci, Öner (1993), *Türk İş Hukukunda Çocuk ve Genç İşçiler Korunması ve Sendikaların Rolü*, TÜRK-İŞ Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Semineri, Adapazarı, TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu Yayını.

Fişek, Gürhan (2004), *“Çocuk Hakları ve Yoksulluk, Hikayemi Dinler misin? Tanıklıklarla Türkiye’de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Sergisi Açılış Konferansı*, Ankara.

Gül, Songül Sallan (2002), *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa*, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları TODAİE Yayın No:311, Ankara.

Gül, Ahmet (2004), *Sosyal Yardım Olgusu ve Sosyal Yardım Hizmetlerinin Gelişim Tarihi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Gül, Hüseyin, Dulupçu, Murat Ali, Gül, Songül Sallan, Okçu, Murat ve Çarıkçı, H. İlker (2004), *Kentsel Yoksullukla Mücadele Amaçlı Kamu Politikası Geliştirme ve Bir Model Önerisi*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Hatun, Şükrü, Etiler, Nilay ve Gönüllü, Erdem (2003), *Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri*, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi.

Karataş, Kasım (1993), *Çocuk İşgücü Sorunu. Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, XI, Sayı:1-2-3.

_____ (1999), *Sosyal Refah: Kavramsal Boyutu Gelişimi ve Nitelikleri*, Yaşam Boyu Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan (Ed. N. Koşar ve V. Duyan), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Ankara.

Kozcu, Şeyda (1991), *Çıraklarla İlgili Bir Ön Çalışma, Çocuk İstismarı ve İhmali Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi*, Ankara.

Kurtulmuş, Sevgi (2004), *Yoksulluğu Önlemede Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Aile Ödeneklerinin Rolü*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Kocaoğlu, Yaşar (2004), *Özürlülerin Sosyal Güvenliği*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Özbudun, Sibel (2002), *Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü? Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* TODAİE Yayın No:311, Ankara.

Öztürk, Şinasi (2008), *Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Search Volume 1/5 Fall.

Seyyar, Ali (2004), *Yoksul Ailelere Dönük Sosyal Politikalar*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Sunal, Onur (2006), *Çocuk Emeğinin Coğrafya Atlası*, Çalışma Ortamı Dergisi Sayı: 87.

Sosyal Politika Açısından Çocuk İşgücünün Korunması Sorunu, (1994), Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Semineri, Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu, Ankara.

Survey of Social Assistance in OECD Countries, Volume I Cross- Country Paper, (2002) Prepared by Abt, Associates Inc.

Şenses, Fikret (1999), *Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu*, ODTÜ Gelişme Dergisi, 26.

Şimşek, Zeynep, Kurçer, Mehmet Ali, Kayahan, Miyaser, Ersin, Fatma ve Gözükara, Fatma (2004), *Yoksulluk ve Çocuklarda Büyüme-Gelişme*, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi.

Şimşek, Zeynep ve Erol, Neşe (2006), *Yoksulluk: Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranış ve Duygusal Sorunlar*, Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003 (2. Cilt).

Talas, Cahit (1981), *Çocuk, Çocuk Haklarının Evrimi ve Ülkemizdeki Durumu*, Prof. Dr. Şükrü Eşmer'e Armağan, AUSBF Yayını NO:468, Ankara.

Uzun, Ayşe Meral (2003), *Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası*, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, Gülsen (2004), *Türkiye'de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Usta, Sevgi (1995), *Türkiye’de Çocuğun Korunması*, İstanbul Bürosu Dergisi Cilt 69, Sayı 1-2-3, İstanbul.

Zeytinoğlu, Sezen (1989), *Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları*, Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi, 12-14 Haziran, Ankara.

Tezler:

Dikmen, Aylin (1998), *Çocuk Haklarına Dar Sözleşme Çerçevesinde İstanbul’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi.

Dumanlı, Recep (1996), *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutu*, DPT Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Kumaş, H. (1993), *Türkiye’de Çalışan Çocuk Gerçeği ve Çalışma Koşulları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köksal, Aysel (1992), *Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.

Sarıöz, Deniz (2001), *Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ile Çalışma Koşullarının Benlik Saygısı Düzeylerine Olan Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Öztürk, Aslıhan Burcu (2008), *Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Öztürk, İmran (1994), *Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Tarihsel Gelişimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TODAİE, Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara.

Yılmaz, Savaş (2001), *Küreselleşme ve Çocuk Emeği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TODAİE, Ankara.

Kanun, Yönetmelik ve Sözleşmeler:

818 Sayılı Borçlar Kanunu

1005 Sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun,

2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yasa,

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu,

3257 Sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Yasası,

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu

3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

3580 Sayılı Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun,

3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Hakkında Kanun,

4109 Sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun,

4721 Sayılı Medeni Kanun

5102 Sayılı Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun,

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu,

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5263 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun

5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,

5393 Sayılı Belediye Kanunu,

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5737 Sayılı Vakıflar Kanunu,

Asgari Ücret Yönetmeliği

Avrupa Sosyal Şartı

Çocuk Hakları Sözleşmesi

En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

Web Siteleri:

Avrupa Komisyonu Sosyal Dışlanma Toplum Eylem Programı, 2006, www.europa.eu.int

www.ankara-bel.gov.tr

www.fisek.org.tr

www.kecioren.bel.gov.tr

www.saglik.gov.tr

www.shcek.gov.tr

www.sgk.gov.tr

www.sydgmm.gov.tr

www.undp.org.tr

www.vgm.gov.tr

www.TÜİK.gov.tr

EK: Araştırma Soruları

15. Yaş ve Altı Çocuğu Olan Ailelere Yapılan Sosyal Yardım Uygulamaları İle Çocuk İşçiliğı Arasındaki İlişki: Keçiören Örneğı

1. Hane Bilgi Formu

	Hane reisine yakınlığı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim durumu	Çalışıyor mu?	Ne iş yapıyor?
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						

2. Sizce 15 yaş ve altı çocuklar neden çalıştırılmaktadır? Sizin için en önemli neden teşkil eden seçeneğı işaretleyiniz.

Çalışmak zorunda eve gelir getiren tek kişi tekkişii kişi)	
Aileye ek gelir sağlamak için	
Meslek öğrenmek için	
Okumak istemediğı için	
Okulda başarısız olduğı için	
Diğer (açıklayınız)	

3. Aşağıda yer alan cümleler için katılıyorum / katılmıyorum / fikrim yok seçeneklerinden birini işaretleyiniz.

	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok
Çocuk alın teri ile ekmeğini kazanmayı erken yaşlarda öğrenmelidir.			
Okula gidenler de işsiz geziyor. Okuyacağına erkenden bir meslek öğrensin.			
Aileler her koşulda çocuklarının temel eğitim almalarını ve çocukluklarını yaşamalarını sağlamakla yükümlüdür.			

4. 15 yaş ve altı;

Çalışan..... çocuğum var. (Lütfen sayı ve cinsiyet belirtiniz.)

Okuyan aynı zamanda çalışançocuğum var. (Lütfen sayı ve cinsiyet belirtiniz.)

5. 15 yaş ve altı çocuk/larınız neden çalışmaktadır? Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.

Çalışmak zorunda, hanede başka çalışan yok	
Aileye ek gelir sağlamak için	
Meslek öğrenmek için	
Okumak istemediği için	
Okulda başarısız olduğu için	
Diğer (açıklayınız)	

6. 15 yaş ve altı çocuk/larınız hangi sektörde çalışmaktadır?

Mobilya sektörü	
Oto sanayi	
Sokakta satıcılık yapmakta	
Hizmet	
Diğer (açıklayınız)	

7. Çocuğunuzun çalışmasını destekliyor musunuz?

Evet destekliyorum () Hayır desteklemiyorum () İstemiyorum ama başka çarem yok ()

8. Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan hangi yardımları alıyorsunuz? Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.

Gıda	
Yakacak	
Barınma	
Proje desteği	
Eğitim yardımı (ŞNT dahil)	
Sağlık yardımı (ŞNT dahil)	
Nakit desteği	

9. Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı dışında başka yerlerden yardım alıyor musunuz? (cevabınız hayır ise diğer soruya geçiniz.)

Evet ()

Hayır ()

10. Cevabınız evet ise aşağıda yer alan kurum/kuruluşlardan hangisinden ne tür bir yardım alıyorsunuz? Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.

Ankara Büyükşehir Belediyesi	
Keçiören Belediyesi	
Vakıflar Genel Müdürlüğü	
SHÇEK	
Sosyal Güvenlik Kurumu (2022)	
Yakın akraba-çevre	
Sivil toplum Kuruluşları	

11. ve 12. Soruları yalnızca çocuğu çalışmayan aileler cevaplandıracaktır.

11. Eğer sosyal yardımlardan faydalanmıyor olsanız çocuklarınız çalışmak zorunda kalır mı?

Evet ()

Hayır ()

12. Sosyal yardımlardan faydalanmadan önce çocuklarınız çalışıyor muydu?

Evet ()

Hayır ()

13. Siz 15 ve altı yaşlardayken çalışmak zorunda kaldınız mı?

Evet ()

Hayır ()